

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

◆◆◆◆◆ 20. Bind ◆◆◆◆◆

1928

SKIVEBOGEN

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

•••• 20. Bind ••••

SKIVE
I KOMMISSION HOS RYDTOFTS EFTFLG. (KAJ JEPSEN)
1928

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN

Redaktionsudvalg:
GUDMUND SCHÜTTE, Eskjær, Redaktør
O. C. IVERSEN, Skive
NIELS P. BJERREGAARD, Skive

SKIVE FOLKEBLADS
◆ BOGTRYKKERI ◆
1928

INDHOLD

	Side
<i>August F. Schmidt: Sagn om Højslev Kirke</i>	1
<i>Jeppé Aakjær: Brændevin</i>	14
<i>Gudmund Schütte: Færdselsskel paa langs af Jylland</i>	43
<i>Niels P. Bjerregaard: Skive gamle Kirke</i>	86
<i>Chr. N. Krogh: Hegnet</i>	107
— <i>Albret Andersen Skeels Gavebrev</i>	121
<i>Knud Thøgersen; Fra Grinderslev Sogn</i>	129
<i>Christian Pedersen: Folkeminder fra det nordøstlige Fjends Herred II</i>	137
<i>Kai Uldall: Granitkorset ved Astrup</i>	146
<i>Samfundets Regnskab</i>	157
<i>Niels P. Bjerregaard: Navneliste</i>	158

Sagn om Højslev Kirke.

Af August F. Schmidt.

Til et stort Antal danske Landsbykirker er knyttet Sagn om Kirkens Opførelse. Sagnene fortæller om Trolde, der om Natten ødelagde det Arbejde på Kirkens Opbygning, som var blevet udført Dagen i Forvejen. Denne Ødelæggelse blev taget som et Tegn på, at Troldene ikke ønskede Kirken opført på det af Folket bestemte Sted. Man lod så et Par Kreaturer bestemme Kirkens Plads ved at binde dem sammen og lade dem gå; der, hvor de lagde sig, blev Kirken bygget. Andre Sagn fortæller om Trolde (Kæmper, Jætter), der kastede store Sten efter de nyopførte Kirker i den Hensigt at knuse dem. I de allerfleste Tilfælde ramte Stenen dog ikke sit Mål, men faldt for tidligt, fløj for langt, eller tog en hel fejl Retning; alt forklaret efter Stenens Beliggenhed i Forhold til Kirken og dens Forhold til det Sted, hvorfra Kæmpen kastede den.

Disse mange ret ensartede Kirkesagn er måske Erindringer fra hin Tid, da Hedenskab og Kristendom kæmpede om Magten her i Landet — i Tiden o. 900—1100. Modstanderne af Kristendommen har muligvis søgt at forhindre Kirkebygningens Opførelse ved om Natten at nedrive, hvad der byggedes om Dagen. De Kristne har ment, at det var de hedenske Trolde, der her var på Spil.

Vi skal nu høre Sagnene, der er knyttet til Højslev Kirke i Fjends Herred. Disse Sagn er udførligt optegnede efter forskellige Meddelere af Evald Tang Kristensen i hans Bøger: „Jyske Folkeminder“ VIII. (1886) og „Danske Sagn“ I. (1892) og III. (1895)¹⁾. Først skal meddeles Optegnelsen i „Jyske Folkeminder“ VIII., Nr. 43. Sagnet hedder dér „Den første Brud“ og lyder således:

„Den Gang de begyndte at sætte Højslev Kirke, da blev det revet ned om Natten, de satte om Dagen. Så kunde de da aldrig forstå det. Men så en Eftermiddag kom der en bitte lav Mand til dem med en grå Hat på — den Hat skal være afhugget på den østre Ende af æ Lavkirke — og han siger til dem: Hvad de vilde nu give ham for at mure løs saa meget om Natten, som de murede om Dagen? — det var nu Murerne, han sagde det til. Så svarer de og siger: Hvad det skulde koste? Ja, han vilde ikke have andet end den første Møbrud og så den sidste, der blev viet i den Kirke. Så bejaer de jo det, og Kirken blev godt nok færdig²⁾. Men da kommer der et Fruentimmer ude fra Højslev Søndresogn og skulde vies, og så bliver der sådan en Tåge, da de kommer for Stetten, te det ene Menneske kunde ikke se det andet, og så kom Bjærgmanden og tog hende og slæbte af med hende. Men da hun havde Brudesmykket på og var brudegivet i Jesu Navn, kunde han ikke komme ind ad Bjærget med hende, før hun fik det af. Så kom han til en Fårehyrde og bød ham så mange Penge for at tage det Smykke af hende, og det gjorde han, og så rejste

¹⁾ I Dansk Folkemindesamling (Kgl. Bibliotek) 1906/23: 1691 findes originale Optegnelser fra efter 1906 af Sagnene om Højslev Kirke, men disse indeholder ikke nye Enkeltheder.

²⁾ Om Højslev Kirkes Arkitektur m. v. se Trap 4 VI., 133 f.

Bjærgmanden ind med hende. Der er siden blevet bygget en Gård der i Dalen, og den kaldes Brudedalsgård¹⁾. Der skal have været en gammel Kone i den Gård, der har været inde hos hende, når hun fik „Bar“, hun fik da fire efter Sigelse. Hun gik da også ud af Bjærget efter Vand ved Brudedalsdammen i Nærheden ved Gården, det kunde de se ved hjemlys (d. e.: højlys) Dag, og så vilde de rende efter hende og tage hende; men det sagde hun de måtte ikke, for det lidde hun ilde for, når hun kom ind. Hun fortalte dem også, at hun kunde stå inde i Bjærget og se hendes Gård ligeså livagtig, som hun stod for ved Gården. Det har Henrik fortalt mig“.

En anden fortæller således: „Bjærgmanden, der byggede Højslev Kirke, har fået den første Brud, men den sidste får han vel aldrig. Der, hvor han skal have slæbt den første Brud op ad Heden, der blev en grøn Sti, hvor der aldrig gror Lyng, og den går fra Brudedalsgård helt op til Bjærget. Det Højslev Sogn har været et grimt Sogn en Gang, de har haft sådan med den Slemme at bestille med Hujen og Brålen og Skri-gen og Kortspil“²⁾.

I Evald Tang Kristensens „Danske Sagn“ I., Nr. 857, findes udførlig Optegnelse af Sagnet om Højslev Kirke. Denne Optegnelse, der er meddelt E. Tang Kristensen af J e p p e A a k j æ r (dengang Jeppe Jensen), skal også anføres i sin Helhed. „Mens Kirken i

1) Bruddal (1524 Bruggedall, 1532 Bruedall, Bruidall). Brud-dalgård solgte Las Bratze 1492 til Hr. Erik Ottesen (Rosenkrantz). 1524 tilhørte den Fru Ingeborg Podebusk. Under Bruddal er en fredlyst Kæmpehøj (Trap 4 VI., 133, 135).

2) Jyske Folkeminder VIII., Nr. 44. Om Kortspil i Højslev med Fanden som Medspiller, se Danske Sagn VI., Nr. 489—490.

Højslev blev bygget, boede der en Trold i de såkaldte Brudedale Nord for Højslev, der brød det ned om Natten, som Folkene i deres Ansigts Sved have opført om Dagen. Der blev da sat Vagt ved Kirken, og da Trolden den Nat kom igen for at fortsætte sit Ødelæggesværk, spurgte man ham om Grunden til hans Fremfærd. Han svarede, at Kirken var bygget på hans Ejendom, og der vilde han ikke tåle den. Dog blev de ved at snakke frem og tilbage med Trolden, indtil han gav dem Lov til at bygge på to Betingelser. Den første var, at de skulde lade hans Hue indhugge i en Sten, og Stenen indmuredes på Kirketårnets nordre Side. Det skete, og den Dag i Dag kan man se denne Hue i Stenen. Den anden Betingelse var, at den første Mø, der kom til at stå Brud i Kirken, skulde tilhøre ham, og skønt det ikke var så lille en Fordring, gik de dog ind på den. Det varede et Års Tid, inden en Mø blev viet i Kirken, og hun var fra det nordre i Sognet. Da de havde været i Kirken og vilde køre til Hjemmet, kom han til Kusken og bad ham at holde, da Bruden tilhørte ham og ingen anden, og „vil du ikke med det gode“, sagde han, „så skal vi nappes om hende“. De Ord var henvendte til Brudgommen. Nu gav Kusken Hestene af Pisen og jog afsted i fuldt Firspring, men alligevel indhentede Trolden dem og rev et Hjul ud af Vognen, så de væltede, og nu tog han Bruden og bogstavelig slæbte hende hen over Marken til de store Dale, der endnu bærer Navnet Brudedale, hvor Trolden havde sin Bo. Dog kunde Bruden ikke komme aldeles i hans Vold, forinden han fik Brudesmykket af hendes Hoved, og dette kunde han ikke selv udføre. Men så fik han en Fårehyrde til det under Løfte om Belønning derfor. En Dag i Skumringen mange År efter gik en gammel Kone, der var Jordemoder i Højslev, uden for sit Hus og plantede Kål, men bestandig krøb der en stor

Skruptudse for ved hende, så hun ingen Steder kunde sætte sin Spade for Dyret. Konen går da og småskænder på Tudsens og siger: „Å, kryb din Vej, din Tykmave, det kunde såmænd være Almisser at hjælpe dig, når du skal lægge din Mave, Stakkel“. Og som Konen sagde dette, forsvandt Dyret. Men om Natten, da Jordemoderen lå i sin bedste Søvn, kaldte Trolden fra Brudedalene hende op og sagde, at hun måtte endelig følge med ham, da hans Kone var i Barnsnød. Tillige fortalte han hende, at hun halvvejs havde lovet hende det i Går, ti Tudsens var Bjærgmandens Kone, der havde påtaget sig en sådan Skikkelse. Jordemoderen fulgte da med ham, og han førte hende nu ind i en Hule, hvor det var så mørkt, at hun ingen Ting kunde se. Men Trolden tog en lille Æske med Salve frem og smurte dermed hendes Øjne, og nu blev det så lyst som Dagen. Han førte hende derpå ind til den syge Kone, og hun forløste hende. Da var det den Brud, han havde bortslæbt fra Vejen. Da Jordemoderen havde forløst Konen, sagde denne til hende: „Når min Mand nu betaler dig for din Hjælp, så vil han lægge for dig en Del Guldpenge og ved Siden deraf nogle Spåner og for dig at se på rene Ubetydeligheder, men dog skal du tage Spånerne i Stedet for Pengene, ti hvad der her er Guld, har hos jer ingen Værdi, men hvad der her synes værdiløst, er hos jer det pure Guld“. Bjærgmanden lagde da også frem for hende, som Konen havde sagt, men Jordemoderen foretrak til Troldens Forbavelse Spånerne for Gullet, og da hun kom hjem, var det bare Guldpenge. Hvor Trolden slæbte Bruden hen, visnede Græsset, men siden blev der en grøn Sti. Et Sted der i Nærheden hentede hun Vandet¹⁾,

---

¹⁾ Jfr. Danske Sagn IV., Nr. 1438.

de brugte i Hulen, og hun havde en Lænke om Benet. Ligesom Trolden fik den første Mø, skal han og have den sidste, der vies i Kirken.

En Hyrdedreng gik en Gang rundt om Højen i Brudedalen og sagde: „Bjærremand, Bjærremand But, æ do hærennd, så ska Fanden fløt dæ ut“. Men nu hørte Drengen Bjærgmanden spørge sin Kone: „Æ æ Wand warm, æ æ Knyw hwas?“ og så tænkte Drengen: „Det er vist bedst, jeg piller af; det første, jeg kan komme af Sted, er vist ikke for snart“.

I en Række Optegnelser af Sagnet i „Danske Sagn“ findes små Afvigelser fra de ovenstående tre Former. De vigtigste af disse Afvigelser skal her citeres. ... Bryllupsnatten forsvandt Bruden „så aldeles, at ingen kunde komme hende på Spor. Siden den Dag hedder Gården, som godt nok ligger i en Dal, Bruddal. Nu gik der sådan omtrent et Års Tid, og ingen havde hverken hørt eller spurgt noget til den forsvundne Brud, da kom der en klar Måneskinsnat en lille Mandsling ind til de gamle i Bruddal og opfordrede Konen til at følge sig, da hendes Datter lå i Barnsnød og nok ikke kunde blive forløst, med mindre der kom en kristen Kvinde til hende. ... Den lille vilde nu følge hende op, men Datteren råbte efter hende: „Hils min Fader og sig, jeg har det godt!“ ... Siden den Dag blev der stor Velstand i Bruddal“¹⁾).

... „Der fortælles endvidere, at Bjærgmanden indmurede en stor Sten i Kirken med det Tilføjende, at man under den kunde tage Pengene, når Kirken trængte til Reparation. Da dette en Gang blev nødvendigt, prøvede man på at udtage Stenen for at lede efter Skatten, men under Forsøget derpå truede Kirken med

---

¹⁾ E. T. Kr.: Danske Sagn I., Nr. 858. Meddelt af M. Møller, Sir.

at synke sammen, og man måtte derfor opgive det og fandt således ikke Bjærgmandens Skat¹⁾.

... „Hun kom altså til at bo hos ham (d. e.: Bjærgmanden), men hver Dag gik hun ned til en Brønd og hentede Vand. Hendes Fader talte med hende og vilde befri hende, men hun svarede, at hun var godt nok fornøjet, hvor hun var. Den Sti, hvor Bjærgmanden gik med hende, er al Tid grøn både Sommer og Vinter, og på den nordre Side af Kirken er en Sten, hvori en lille Hat er udhugget, og inden for den ligger Skatten, som Kirken skal bygges op for. Man skal en Gang have prøvet på at bryde Stenen ud, men Forsøget mislykkes²⁾).

... I Brudedalsbakkerne ligger den Guldlænke, som Bruden havde om Livet, når hun hentede Vand i en Dam i Nærheden. Når Ejerne af Bakkerne kører dem ud, vil Lænken blive funden³⁾.

„Da Højslev Kirke skulde bygges, begyndte de på Nørgårds Mark på en Sten- eller Grushøj. Dernæst tog de fat et Stykke Østen for på Støttebakke. Men heller ikke der kunde Værket lykkes ... De spændte et Par Stude for en Slæv (d. e.: Stenslæbe), og en Aften lægger de en stor Sten på den, og så går Studene på deres egen Regning. På den Plads, hvor de lå om Morgenens, fortsattes Arbejdet. Det vilde dog heller ikke lykkes. ... Da kom en lille lav Mand og vilde til at pille ned af Stenene. ... En Del År efter var der en Nat kommen en Begravelse ind i vor (Højslev) Kirke, og der var lagt en Træsten over den — og der

1) E. T. Kr.: Danske Sagn I., Nr. 859. Meddelt af Thea Walther.

2) E. T. Kr.: Danske Sagn I., Nr. 860. Meddelt af Ane Kristine Refsgård, Rødding.

3) Danske Sagn I., Nr. 861. Meddelt af Ane Marie Madsen, Hestbæk.

var Indskrift på, men den kunde ingen udtyde. Den Sten er der endnu, den er rejst op i Våbenhuset¹⁾, men der er gået så meget på den, at den er meget udslidt. Der står på den: „Hvad jeg er, har du været, hvad du er, har jeg været“. Efter gammel Fortælling skal Bjærgmanden have puttet hende ind under den. Den Kone, der boede i Brudedal og forløste hende, havde en Datter, der hed Kirsten, og hende kunde min Fader godt huske“, meddelte Lavst Larsen, Højslev, til Evald Tang Kristensen²⁾.

... „Bjærgmanden skulde nok være god ved hende, og når hun døde, skulde han kaste hende hæderlig hen og fly hende til Kirken“. ... Bjærgmandskonen blev forløst. ... Så sagde hun: „Når han kommer nu tilbage, spørger han, hvad han er dig skyldig. Så skal du sige: det må han selv råde for. Han kommer så med en Håndfuld af de dejligste Sølvpenge, men dem skal du ikke tage, for det er kun Grydeskår, når du kommer ud. Der ligger derimod nogle Grydeskår, forlang en Håndfuld af dem.“ Så kommer han. ... „De har ikke slået dig under Øre, der har sagt dig det.“ Så fik hun dem. Konen havde også sagt: „Nu flyer han dig hjem, men du må skride bag af Hesten, når han kommer til Døren, inden han får vendt, for sker det, får du Lov at følge med hertil igen.“ Saa kom han af Sted med hende. Da han kom til Huset og skulde til at se sig tilbage, var hun afe. „Den har ikke slået dig paa Munden, der har sagt dig det.“ Der er nu ikke mere om det, end at de Grydeskår var nu blevne til de dejligste Sølvpenge.

1) Trap ⁴ VI., 133, oplyser herom: I Våbenhuset er indsat en Ligsten med Kors og Indskrift i Majuskler, fra den tidligere Middelalder (se Løffler, Gravstene, 20 og Pl. II.).

2) Danske Sagn III., Nr. 921.

Bjergmandskonen døde så til sidst, og så klædte han hende pænt hen både i Kiste og Linned, og så satte han hende i Våbenhuset, så kunde de begrave hende, hvem der vilde. Men han kunde jo ikke gøre mere ved det¹⁾.

...Da Brudeskaren „kom til den ovre Ende af Højslev Agre og skulde dreje ned ad Brudedals Høje, hvor der er en Slugt, som kaldes H v æ æ s h u l, der skal Bjergmanden have mødt og taget hende. Før Jorden blev dyrket, var der en grøn Sti fra det Sted, hvor Bruden blev taget, over til Højen. De Folk, der boede i Brudedal, er mine Stammefædre, og Konen der hed stadig Kirsten gennem flere Slægtled. De gik altid som Jordemødre her i Egnen, for der var ingen oplærte Jordemødre i gammel Tid. En Eftermiddag gik hun uden for Døren, og da krøb der er Skrubtudse. Hun pirrede til den med sin Kæp... Bjergmanden holdt med en stor blankbroget Stud udenfor... Hun skulde komme lige så uskadt til hendes Dør som fra den. De rider på Studen. Hun forløser Bjergmandskonen... Han lovede hende også, at så længe det Kirsten Navn ikke var uddød, skulde der ingen Misvækst være i Gården, og efter Snakken har det også passet. Min Gammelmoder hed Kirsten og var den sidste af den Slægt. Han var gået ind på, at Konen skulde i Kristenjord, når hun døde. Han begravede hende under en stor flad Sten i Våbenhuset i Højslev Kirke... Men nu er den flyt. Derefter rejste han derfra om Natten, men tog Afsked med dem i Brudedal og sagde, at han flyttede, fordi æ Kristenhed blev for stærk, han kunde ikke være der længere. Men om et vist Åremål vilde han komme

---

¹⁾ E. Tr. Kr.: Danske Sagn III., Nr. 922. Meddelt af Peder Jensen, Ris Mølle.

igen. Han kørte hans Vej med et Par blankbrogede Stude.“¹⁾)

... Så kom Trolden „til en gammel Mand og vilde have ham til at tage Brudesmykket af hende, men han vilde ikke. Så kom han til en lille Hjortedreng og vilde have ham til det. Han tog det af. Så suste Trolden op i Luften med hende, men den Plet, hvorfra han fløj op, er altid vissen og kan aldrig grønnes.“²⁾)

Af den ovenanførte Række Sagn får man et ret stærkt Indtryk af, hvor kendt i Folketraditionen Bruderosmotivet og Kæmpen som Kirkebygger er i Egnen ved Højslev. De lokale Forudsætninger for Sagnenes Tilknytning til Højslev er „æ B j æ r g m a n d s h a t“³⁾) og Stednavnet Brudedal Nord for Højslev Kirke. Sagnet om Trolden, der bygger Kirke, er kendt mange Steder fra i Danmark, ligeså Sagnet om de to Stude — som alt nævnt i Indledningen —, der bestemmer Kirkens Plads. Bjærgkønen, der forløses af Bondenkønen, som til Løn får Spåner, der senere viser sig at være Guldpenge, er også Sagnmotiver kendt trindt om fra⁴⁾). Men det er Sagnet om Bruderosvet, der giver Sagnkredsen om Højslev Kirke sin særlige Interesse, fordi dette Motiv kun er kendt få andre Steder i Danmark, således, fra B o r b j æ r g (Hjerm Herred), Haderup (Ginding Herred) og F o v l u m (Gislum Herred). Sagnene herom findes trykt i Evald Tang Kristensens „Danske Sagn“ I og III; se især I, Nr. 867 med Henvisninger til Opskrifter trykt i „Jyske Folke-

1) E. Tr. Kr.: Danske Sagn III., Nr. 923. Meddelt af N. P. Christiansen, Hejlskov.

2) E. T. Kr.: Danske Sagn III., Nr. 924. Meddelt af Lærer O. Chr. Boye, Vejen; jfr. smsts. Nr. 925.

3) Således kaldes Stenen med „Huen“ udhugget i Kirketårnets Nordside i Danske Sagn III., Nr. 923.

4) Se nærmere H. F. Feilberg: Bjærgtagen 1910, 74 ff.

minder III og VIII; jfr. også „Fra Himmerland og Kjær Herred“ 1924, 19f. De mest detaillerede Optegnelser om Bruderovet er de ovenfor meddelte fra Højslev. Særlig Interesse har dog Lærer Severin Veiersøe's Beretning til E. Tang Kristensen om Brudemotivet fra Borbjærg i Hjerm Herred. Lærer Veiersøe i Storning skriver ¹⁾: „Det bekendte Sagn om, at de, der byggede Borbjærg Kirke, måtte love den Slemme, at han måtte få den første Brud, der kom over Kirkebækken, når de måtte bygge Kirken i Fred, havde Befolkningen i den østre Del af Sognet fuldkommen tilegnet sig. Brudefolkene fra Trabjærg, Skave, Tinkedal, Hogager og Abildholt kører omtrent en halv Mil af deres Vej for at undgå at komme over den frygtelige Bæk. De kører således gennem Borbjærg Mølle, Norden om Møllesøen, i hvis søndre Side Bækken udmunder, og kommer således fra Nord til Kirken i Stedet for at komme fra Øst. Også de døde blev til for ikke længe siden ad denne Omvej kørte til Kirkegården. Jeg véd da, at man kørte denne Omvej med min Faders Lig i 1827, hvorimod det ikke var Tilfældet med min Moders i 1850, og nu kører Ligene fra den østre Del af Sognet al Tid over Bækken. Da jeg i 1883 spurgte min Søstersøn i Trabjærg, om ingen Brud endnu havde dristet sig til at køre over Kirkebækken, fik jeg at vide, at nu var der da endelig for kort Tid siden kommen en der over, men det var sket så godt som for Vanvare. En Karl og en Pige fra et Nabosogn havde købt et lille Sted, der lå lidt Østen for Bækken på Borbjærg Byes Mark. Da de vilde holde Bryllup og var ukendte i Eggen, havde de ikke noget stort Følge med, og ingen havde gjort Bruden opmærksom på den Fare, der vilde være ved at komme over Bækken. Brudefolkene gik derfor i

---

¹⁾ Danske Sagn I., Nr. 867.

al Troskyldighed, fulgt af nogle få Personer, fra deres Hjem og over Bækken til Kirken, og denne hele Vej-længde udgjorde kun nogle få Bøsseskud, hvorimod de vilde have haft over en halv Mil at gå om ad Møllen og Norden om Søen. Man har heller ikke hørt noget til, at Bruden senere er kommen galt af Sted.“

Her har vi et slående Eksempel på, hvor stor en Indflydelse gammelt dansk Hedenskab¹⁾ har haft på Sindene selv i det fjerde lutherske Århundrede.

Til Slut skal anføres et Træk om Bjærgmanden i Brudedal ved Højslev. *A n e M a r i e M a d s e n*, Hestbæk, fortæller²⁾, at Bjærgmanden en Gang var i København, og i Gaden mødte han Manden fra Brudedal. „Det var netop Lille-Juleaften, og Manden vilde gærne hjem. Bjærgmanden tilbød da at ville ride med ham, så kunde de endda komme tids nok hjem til Juleaften. Nu red de gennem Luften over både Hav og Land, men da de kom over Viborg By, begyndte de at synke; det var vel tidlig, ti den ene af Hestens Hove stødte imod Domkirkens Spir, så Kirken revnede, hvorfor den måtte istandsættes.“

Vi står her over for et ældgammelt hedensk Sagntræk (kendt fra *S a k s e s* første Bog om Kong Hading, der red gennem Luften sammen med Odin på hans ottefodede Hest Slejpnir), som her er sat i Forbindelse med Kirkebyggeren og Bruderøveren fra Brudedal ved Højslev. Dette Sagntræk er også kun et enkelt blandt de mange optegnede — danske og udenlandske Sagn om samme Motiv, der herhjemme mest er kendt i sit Forhold til *S l a g e l s e s* Helgen, *H e l l i g A n d e r s*,

1) Jfr. Gudmund Schütte: Hjemligt Hedenskab, 1919.

2) Danske Sagn I, Nr. 861.

der ifølge Legende og Vise endte sit Ridt gennem Luf-
ten fra det hellige Land til Danmark på Hvilehøj ved
Slagelse¹).

Galtrup Højskole, Mors, den 28/4 1928.

August F. Schmidt.

---

¹) Om Hellig Anders og Luft-Riddet se Gunnar Knudsen i
Hist. Arb. f. Sorø Amt 1912, 10 ff. og H. Grøner Nielsen:
Danske Viser IV., 122 ff (med mange Henvisninger); jfr.
min Bog: Byhyrder 1928, 144.

Brændevin.

Af *Jeppe Aakjær.*

Nordens Historie er fuld af Bulder; ikke blot Krigsbulder, men ogsaa Krobulder. En gammel engelsk Verdenskrønike vidste kun dette at melde om Danskerne: „De Danske er et Folk med rødt Haar, men vældige til at drikke Øl“. De nordiske Vikinger drømte sig et Paradis, hvor de Dagen lang skulde faa Lov til at slaa sig fuld af Mjød og æde godt med Flæsk til.

Denne Oldtidsarv fulgte Nordboen op gennem Tiden. Vi standser et Øjeblik for at dvæle ved en Historie fra den Tid, da *Sverre* var Konge i Norge (1177—1202). Det er *Suhm*, der har den i sin store Danmarkshistorie for det Aar 1186. Da opkom der et stort Slagsmaal i Bergen mellem Nordmænd og tyske Skibsfolk. Disse sidste havde ført saa megen Vin til Byen, at det var bleven billigere end Øl. Hvad der gik stærkt ud over Sæderne. Nogle Nordmænd sad og svirede hart. De vilde ha mer Vin. Tyskernes Dreng vilde ikke skjænke mer for dem; da brød de Vinboden op; men Tyskerne greb til deres Sværd og saarede somme. Omsider udstrakte dette Kroslagsmaal sig til den ganske By. „Den Sommer opkom ofte Uroligheder formedelst Drik“. En af Kongens Mænd mistede i den Grad Forstanden ved den megen Drik-

ken, at han sprang ned fra Kongssalen i den Tro, at det var Havet, hvor han vilde svømme. Han slog sig ihjæl paa Stedet. — To Mænd kom i deres Fuldskab i Klammeri i Kongens Gaard. Gjæsternes Høvding Thorolf Rympil træder ind i det samme; han er ubevæbnet, men da han ser de to Skintinger i Haandgemæng tar han sin Staalhue af Hovedet og slaar med den til den ene af dem; men han slaar igjen med sin Haandøxe. Nu blev der et almindeligt Slagsmaal med de Vaaben, der var nærmest. Thorolf slider sig ud af Tryngen og lar blæse i Gjæsteluren. Huskarlene søger deres Skib, men Thorolf er dem i Hælene, slænger sit Sværd ud paa Skibet og springer med sine Mænd bag efter. Huskarlene nedhugges eller væltes overbord. Omsider kommer Kong Sverre tilstede, faar dem forligte, kalder dem tiltings og holder her følgende Tordentale til de forsamlede — sikkert den første, men ikke den daarligste Afholdstale i Nordens Historie...

„Først ville vi takke alle de engelske Mænd, som har tilført os Hvede og Honning, Flormel og Klæder; dernæst ville vi og takke alle dem, som har ført hid Lærred og Linned, Vox og Kjedler saavel som ogsaa dem fra Ørkenøerne, Hitland, Færøerne og Island, og alle som har ført noget hid, man ikke kan undvære og som er dette Land gavnligt. Men hvad de Tyske angaar, som er komne hid i stor Mængde, og næst store Skibe og agter at bortføre Smør og Fiskevarer til stor Skade og Tab for Landet og derimod falbyder Vin, hvorefter er en stor Søgning baade af mine Mænd, Byens Folk og Kjøbmændene, da kommer der meget ondt og intet godt ud af det Kjøbmandsskab; thi mange har herover mistet deres Liv, somme deres Lemmer eller har faaet Skrammer og Lyder for deres hele Livstid, nogle er blevne beskæmmede, andre saa-

rede og forslagne. Alt dette foraarsager Drukkenskab; og derfor skylder jeg disse Sydlændinge megen Utak for deres Hidkomst, og maa de pakke sig bort med det allerførste, saafremt de vil beholde Liv og Gods, thi deres Hidfærd har været skadelig for os og vort Rige. I kunne nu selv betænke, hvad der er ved Drukkenskab, hvad den avler af sig, og hvad Skade den gjør. Det første er det mindste, at Drukkenbolten forspilder al sin Vinding og faar til Vederlag Drukkenskab og dens Følger; han taber og tilsætter sin Formue, thi den som før havde til Overflod, blir ved den ussel, arm og fattig, dersom han ej forlader den. Den anden Skade ved Drukkenskab er, at Drankeren taber sin Hukommelse og glemmer alt, hvad han burde huske. For det tredje higer han da efter alt, hvad vrangt er, og undser sig ikke ved at bemægtige sig Gods og Kvinder paa en uretfærdig Maade. For det fjerde ophidser den Folk til intet at taale, hverken i Ord eller Gjærning og at gjengjælde alting med dobbelt større Onde end dem er vederfarede, og at beskyldte dem som uskyldige ere. Det følger og med Drukkenskab, at man svækker sit Legeme, som skulde kunne taale Besværligheder, men maa udmattes ved Nattesvir, mister sit sunde Blod og taber tilsidst aldeles sin Helsen; og falder det da desto tungere, hvor man saaledes har tillige tabt al sin Formue og Forstand. Endelig tilskynder Drukkenskab Mennesket til at tilsætte det, som endnu er i Behold, nemlig S j æ l e n. Den ægger til at forsømme gode Sæder og de rette Levnets-Regler; den gir Lyst til Synder og til at glemme den almægtige Gud og alt, hvad Ret er, og ikke huske noget af alt, hvad man har gjort. Tænker nu efter, I Drukkenbolte! Naar I nu engang skal tilsidst forlade alt, Drik og Livet, hvem der da muligvis tar mod eders Sjæl! Betænker nu, hvor ulige denne Adfærd er mod hvad være burde; thi

Maade bør jo være med alle Ting. I Fred skulle Krigsmænd være som Lam, men i Ufred som Løver. Kjøbmænd og Bønder skulle føre sig op efter deres Stand og erhverve Formue paa en lovlig Maade“ — —

Det var nu en Afholdstale af en Konge. Længere ned i Historien blev der holdt en Afholdstale til en Konge, der heller ikke faldt ueffen, nemlig den som Anders Sørensen Vedel holdt over Frederik den Anden ved dennes dødelige Afgang (1588). Det hedder her i Vedels Ligprædiken: „Mange mener, at dersom Hans Naade (d. e.: Fr. 2.) kunde haft Lov for fremmede Fyrsters og Legaters og andre sine gode Mænds daglige Omgængelse til at holde sig fra den almindelige, skadelige Drik, som nu over Alverden iblandt Fyrster, Adel og Menigmand altfor gængs er, da synes det for menneskelige Øjne og Tanker, at Hans Naade kunde have levet mangan god Dag længere.“ — Dristige og usnobbete Ord at la lyde ved en Konges Baare! — Ædruelighed var sjælden en Kongedyd. Frederik den Anden var særlig fugtig. I 1550 styrtede han i Vandet med sin Hest, da han i en Donner red over Slotsbroen, og reddedes kun med største Livsfare. Ved sin Søsters Bryllup slog han i Drik én af Gjæsterne — Jakob Albert af Mecklenborg — ved Hovedet; de to fulde Fyrster tumlede rundt som i en Krostue, og kun med Møje lykkedes det det høje Selskab at faa skilt de Kæmpende ad. Med god Grund hedder det i Visen om denne Konge før Ditmarskertoget:

Kong Frederik han sidder paa Koldinghus.

Med Riddere og Svende han drikker god Rus.

Det var hans Søns Christian den Fjerdes Plaser, naar han havde et Gir, at ture rundt i Byen og slaa Folks Ruder ind. En af hans Drikkebrødre var Adelsmanden Esge Brock, der en Tid lang førte en sirlig

Dagbog over de Udskejelser, han og Kongen bedrev i Fællesskab. For Nemheds Skyld tegner han, naar de har været svirende, et Kors, og saa stiger Korsene i Antal efter Rusens Højde. 1604 var de to Sviregaster sammen paa Vift i Bergen; dette fortæller Brokken saaledes i sin Dagbog: „Den 16. Juli gik vi paa Raadstuen med kgl. Majestæt. — Lensmandens Gjæster (Et Kors). Den 17. var kgl. Maj. og vi andre Bispens Gjæster (Et Kors). Væddede jeg med kgl. Maj. (3 Kors!). — 18. var vi kgl. Maj.' Gjæster (3 Kors!). Den 20. var kgl. Maj. og vi andre Borgmestres og Raads Gjæster (Et Kors!). Siden samme Aften kom vi udi Byen og var baade til Jørg. Friis' og til Mogens Gjøs (4 Kors — †††† — og et: „Vorherre bevares!“) — Dette sidste hjærtelige Udbrud kunde danne Kapiteloverskrift for hele Tidsalderens Umaalighed og Drikkesyge. Saadan var Kongen, og „hannem fulgte hundrede Svende“, der ikke var et Haar bedre. Adelen drak, Borgerne drak; Præsterne drak — maaske allermest. Aar 1682 kan Sjællands Bisp nævne 22 i høj Grad fordrukne Præster blot i sit Stift. De drak og sloges og begik Manddrab, som de værste Børster. Det skete ligesaavel her i Skiveegnen som andre Steder. Det var i en af Skives Smaakipper, at Provsten i Selde, den udsvævende Fyldevom Henrik Nielsen Arctander i 1633 sad og drak Livet ud af sit Sognebarn Niels Aand, saa han trimled død under Bænken. I 1616 stak Højslev Præst, Styge Andersen, Bonden Niels Peersen ihjæl paa Viborg Landevej, og ti Aar før (1606) hændte den Tragedie, som St. Blicher har behandlet i sin Novelle: Præsten i Thorning, at samme Præst, hvis rigtige Navn var Erik Sørensen, kom i Slagsmaal med Adelsmanden Otto Skram og stak ham ned med sin Kaaarde i Nytorv-Gyde i Viborg.

Naar det stod saaledes til hos dem, der skulde være Foregangsmænd i Dyd og gode Sæder, hvordan mon det da saa ud nedefter? Peder Palladius, Sjællands Bisp fra 1537 til sin Død 1560, ved noget derom at sige og tordner hyppig mod Drankerlasten bl. a. i sin uforlignelige „Visitatsbog“. Vi anfører et Par Prøver; han advarer „min kjære Bonde“ imod at „sidde og skræve (med Orlov sagt) over en Pibeovn og have en rød Kande ved sit Laar og saa rage og saa smøre sig som Guds Gjække-Munke de gjorde“. Beständig advarer han Bonden imod at sidde Natten hen hos Ølkonen, altsaa paa Kroen. „Nu vil jeg spørge dig ad, med hvad god Samvittighed kan du eller tør du sidde i Ølkonens Hus i Kjøbstad eller paa Landsby og slemme og demme, ja slaa saa meget i din Hals (med Orlov sagt), at din fattige Hustru og Børn skulle sidde hjemme og drikke Valle og Vand for det igjen — —. Er det Skel og Redelighed? Er det Ægteskabs Tro og Love? — — Dersom du vil gjøre Ølkonen rig — — da kan du ta en Lejel eller Flaske med dig og købe den fuld, hjem til dig, din Hustru og Børn. Hvem kan du faa i al Verden, dig bør heller at drikke med end din Hustru og Børn? Drik du en Broderdrik, og und dem en Søsterdrik med dig udi Jesu Navn! Saa est du hjemme til dit eget, saa haver du dit Hoved helt, saa haver ingen slaget dig ihjæl i Ølkonens Hus, og du haver ingen slaget ihjæl: saa er ikke dine Heste skjennet med din Vogn, saa er Arme og Ben ikke sønder paa dig, saa tør du ikke lede dine Heste og Vogn op i onde Maade om anden Dag, saa haver du ikke vælt i Mørke og Mulm og styrtet Halsen isønder paa dig, saa kan du gaa udi din Seng, naar som du har fanget en Skaal Øl over din Tørst“. — — Det er ingen Afholdstaler, men det er en grumme djærv og humant tænkende Bisp, der kjender

den menneskelige Skrøbelighed tilbunds og gjerne vil skyde en Skammel under dens Fødder.

Endnu var Brændevinen ikke rigtig kommen i Gang blandt Bønderne; men Øllet kunde ogsaa udrette nok. Vi hører meget hyppigt om Øldrab som Afslutning paa Tidens Sviregilder. Her stod Salling ingenlunde tilbage. Især dannede Egnen Lyby—Øster Grønning et Stormhjørne, hvor Mændene som oftest gik til Gilde med en Øxe i Haanden. Som bekjendt antages det, at Spaserestokken har udviklet sig af den langskaftede Øxehammer, som nu kun træffes paa vore Musæer; men en Gang laa den hjemmevant i brede, barkedede Hænder. Alle i Datiden — endogsaa Præsten — gik med Vaaben. Adelsmanden og Borgeren med Sværd eller Kaarde; Bonden holdt sig til den hjemmesmedede Øxe. Et Par Eksempler, begge hentede fra den gamle Landstings-Dombog fra Tredivaarskrigens Tid. — Jo, det var en Junidag i det Herrens Aar 1620, at gamle Søren Thommesen i Vester Grønning la sig til at dø. Onsdagen derefter var én af Sønnerne, Kjeld Sørensen, kommen om til Anders Mogensens i Dalgaard for at hente Faderens Ligkiste, som Anders havde paataget sig at lave. Kjeld var i højt Humør og havde bedt Anders om at gaa med sig hjem og „slaa Kisten sammen“. Ja, sa' Anders, gaa du nu bare hjem med Kisten — — og tak Gud allermægtigste for, han har gjort en god Ende med hannem (nemlig gamle Søren) paa denne Verden. Jeg skal ret nu komme efter dig! — „Og der jeg hævde tilslaget Kisten over fornævnte Søren Thommesens Lig og vilde da gaa hjem, da bad fornævnte Kjeld Sørensen mig bie og vaage over hans salig Faders Lig“. Men Anders værgede sig som en brav Mand: „Jeg gider ikke vaage i Nat“, sa han, „jeg vil gaa hjem til min Seng; jeg er noget træt; jeg har ar-

bejdet paa den Kiste i Dag; men lad hannem staa i Jesu Navn“. Men der blev nok til at „wag“ over den døde Søren, selv om Anders undslog sig. Disse „Vaagenætter“ var altid vilde Sviregilder; men ren bestialsk gik det først til paa Sørens Begravelsesdag. —

Anders Povlsen i Grønning vidner i Retten, at da de havde puttet gamle Søren ned paa Grønning Kirkegaard, bad Kjeld Sørensen tilligemed hans Bror Mikkel Ligfølget hjem „paa en Tønde Øl“. „Efter at Øllet næsten var drukket og samme (dvs. Anders P.) hjemgangen, rejste ogsaa Jens Christensen i Dalgaard sig og bød Gud i Vold til dem, der blev tilbage; men da han kom paa Fremgulvet, hørte og saa han, at Jacob Mogensen (Dalgaard) og Mikkel Sørensen „ærredes ved“. Han vidste ikke: om hvad, men hørte Jacob sige: „Hvad er det!“ „Mikkel Sørensen svarede: Det skal jeg sige dig ret nu!“ Og tog saa en Øxe og slog til Jacob Mogensen i hans Hoved. Da nødtes Jacob M. til at slaa igjen, slog saa til Mikkel Sørensen med en Øxehammer; og det skete imellem Chr. Thommesen i Grønning hans Fremisdør*) og Bagdør“. — Chr. Thommesens er altsaa nok Gildeshuset. Mikkel Sørensen var endnu ikke bleven mæt af at forfølge sine kjære Gjæster med læstelige Klø; nu var Øxen dog lagt tilside — den duede jo kun i Nærkamp, men da Fjenden var under Flugt, gjaldt det mere om at forsyne sig med Kasteskyts. Lad os høre det næste Vidne: Da Jep Nielsen i Grønning gik hjem, var ogsaa en Del af „hans Grander“ for hjemgaaende. Han saa da, at Jacob Mogensen kom blodig ud af Chr. Thommesens Dør og spurgte da, hvem der havde slaaet ham. Han svarede da, at Mikkel Sørensen havde forført sig paa ham. Saa fulgtes de ad til Dal-

*) altsaa vel det, vi nu kalder Forstuedør.

gaard. Men paa Vejen kom Mikkel Sørensen efter dennem og samlede Sten“. Deres Koner bad for Guds Skyld Jep Nielsen hjælpe den blødende Jacob Mogensens hjem. — Imens sad Mikkels Bror, Kjeld, der synes at ha været en fredsommeligere Natur, inde i Huset og svirede; da Øxerne var faldne lidt i Ro, sa Kjeld, som øjensynlig havde moret sig storartet, om ikke de vilde komme igjen imorgen, til nok en Tønde Øl. „De havde gjort dem lystige og glade, og deres salling Far havde levnet saa meget efter sig,“ at de nok kunde faa Raad til en glad Dag eller to. Men nu svarer den maadeholdne Anders Mogensen, der synes at ha været Gildets Jeronimus: Nej, vi har faaet Øl nok dennesinde. „Vi takker Eder godt og ville nu hver gaa hjem til sit Hus. Saa og rejste jeg mig og takkede dennem for godt Selskab og befalede dennem Gud allermægtigst i Vold. Og tren saa frem af Døren; og da laa Gravers Pedersen paa Fremmesgvollen med en langskaftet Øxe i hans Haand“. Her kom ogsaa Mikkel Sørensen og vilde lege med, og han siger sledsk til Anders, der jo havde lavet Faderens Ligkiste: „Jeg er dig noget skyldig!“ Anders svarede, idet han troede, her var Tale om noget Øl, som Mikkels Far havde faaet af ham: „Nej, la' det være til en anden Gang!“ Men Mikkel la' til ham med en langskaftet Øxe, saa Blodet randt ham ned i Øjnene. Da sa' Anders: „Mikkel Sørensen, nu gjorde du mig stor Uskjel, at du saa vilde røve Livet af mig uden Skyld og Brøde i alle Maader.“ Nu gik Anders hjem ad Dalgaard til, men da han var kommen over Markdigerne, saa han, at Mikkel tog paa nogle Vognkjæppe, idet han raabte: „at jeg skulde faa en Deffuel (en Dæwel)“. Anders skyndte sig hjem, det bedste han havde lært, „men Mikkel kom løbende efter mig med en Børen Sten og bad, jeg skulde bie“, saa kom hans

Bror Kjeld og fik fat paa ham; han rev sig fra Broderen og kom atter rendende, gravede i hans Lomme efter en Kniv og sagde: „Kunde jeg faa min Kniv ud, saa skulde jeg gjøre dig din Kirkegaardsret nu!“ Men nu var Dalgaard saa nær, at hans og Jakobs Koner kunde ta Affære og ved Jep Nielsens Hjælp faa Anders i Hus. — Et Par Dage efter — Fredag den 9. Juni — kom Mikkel Sørensen til Intrup, hvor han tjente Søren Laursen, og pralede af, „at nu havde han bestilt det ret!“ For han havde slaaet Jacob Mogensen foran i hans Hoved med en Øxehammer, før denne rørte ved ham.

Men dersom der ikke var sket mere, end jeg her har berettet, vilde Sagen næppe være kommen for Landstinget, men man vilde ha anset det for en hæderlig Begravelse, hvor Gjæsterne havde moret sig storartet ved at hugge hinanden til Plukfisk. Men der skete endnu dette, at Jacob Mogensen kort Tid efter dræbte Mikkel Sørensen; under hvilke Omstændigheder oplyses ikke; men Mikkels Bror Kjeld har hidkaldt Sandemænd udi Nørre Herred til at sværge Jacob Mogensen „Manddød over for Mikkel Sørensen, født i Vester Grønning, han disværre dræbte og ihjælslog“. — Mikkel Sørensens Lig er lagt ind i „Søren Mikkelsens Herberge i Skive“. Byfoged Jacob Skriver foreviste den dræbte for Ligsynet. Badskjæreren eller Barberen — Læge havde man endnu ikke — tog Plasteret af Saarene, og de saa da, at Mikkel havde „to smaa Saarmaal over hans Øre for i hans Hoved“. Anders Mogensen, Dalgaard, er mødt i sin Brors Sted; thi Jacob er sikkert klogelig rømt over alle Bjærge.

— — Den næste Øltragedie er endnu ringere oplyst. Den er fra 1626. Det er i Øster Lyby, at den Fyldebøtte Didrik Tækker gaar og laver Kvalm

paa Gaden. Først sidder han hønefuldt indendørs hos én af Naboerne og laller: „Jeg gider ikke gaa hjem, og jeg kan ikke søkke en Øltaar“. — Saa faar han Øje paa Niels Thygesen, der gaar ude paa Gaden; nu kommer der i Liv i de olme Øjne, og Didrik Tækker træder kamplysten „ud af Buren“ og begynder at testilere den anden paa det groveste. Han vil absolut i Slagsmaal og siger om sig selv, at han „er en Fandens Karl“. Niels Thygesen siger, jeg har ikke noget med dig at gjøre. Men Didrik brøler: „Er du bedre end en Hundsvot, en Tyv, en Horeunge, da kom og slas med mig!“ Kort efter saa man Niels Thygesen med en Sten i den ene Haand og en Fork i den anden. Nu havde ogsaa „æ Tækki“ faaet et Par Sten i Kloen, med den ene slog han ud efter Niels Thygesen. „Dermed gjorde du Uret“, sa' Niels sagtmodig og drev i det samme Didrik Tækker en Sten i Planeten, saa han svælt! De hørte ikke flere Muk af ham. Han laa død paa aaben Gade midt paa en hellig Søndag. Ogsaa han blev slæbt til Skive for at synes af Retten. 24. April var Ligsynet tilstede i Kjøbmand Thue Jacobsens Hus, og Else Badskjær viste, at Didrik havde et stort blodigt Saarmaal ved Tindingen over det venstre Øje. Else førte „en Søger“ ned i Saa-ret og viste, at venstre Øje var stort, blaat og ressen og hans Klæder bagpaa „overdøjet og ganske skidne“, og Didrik Täckers Hustru anklagede Niels Thygesen som den, der havde givet hendes Mand hans Banc. Niels flygtede og dømtes fredløs. Alt tyder paa, at Didrik Tækker var en snavs Person. Kjesten Christensdatter i Øster Lyby klager paa Didrik, „som død blev, at han uførmede hende i hendes Hus og sled hende efter sig og slog hendes Vinduer ud og løftede hendes Døre af og tog Tappen af hendes Tønde og spildte hendes Øl“.

— — Kort efter kom Retten med Ridefoged Mogens Jensen, Skivehus, i Spidsen og skrev den bortflygtede Niels Thygesens Smule „Gaasi“. Da der vides saa lidt om, hvorledes Datidsbonden gik klædt, anfører jeg de faa Pløjer: Først var der et Læderlivs-stykke med røde Ærmer, saa et Par brune Buxer og en brun Trøje med sorte Ærmer, en Haardugstrøje, en Halvbul „med Ræv under“, en Skjortekrave, et Par Læderhandsker, et Par blaa Fingerhandsker — hele Herligheden vurderet til 7 Daler. Her var ogsaa 4 Høveder og nogle Ol Sild, der fandtes hos hans Mor. Altsammen var det fortabt til Kongen og figurerer i Lensregnskaberne, hvor det hedder: „Annammit efter Niels Thygesen i Lyby, som blev fredløs svoret; hans Gods vurderet efter Tingsvidnes Indhold etc“.

Kort efter Reformationen begyndte Brændevinen sine Huseringer; den var dog indført hertil et Hundrebaar tidligere, men holdt sig i den første Tid beskedent til Apotekerens Hylder. Fra den Periode stammer Betegnelsen: en Dram, der er en Forkortelse af hin Apoteker-Vægtenhed: en Drachme. Længe bevarede „Kong Alkohol“ dog ikke dette sobre Skyggeliv; omkring Aar 1600 havde han allerede anlagt Blyhat og var den Drik, som selv Fattigfolk fortrinsvis berusede sig i. Som Tiden gik, var det ikke nok man drak den, nej man spiste den, tilmed søbede den ind med Skeer. Saaledes fortælles det om Vestkystens Fiskere, at naar et Baadelaug kom i Land fra deres anstrengende Havture, satte de sig i god Ro og Mag omkring et rødt Fad med Brændevin, langede flittigt til Fadet med Skeerne og spiste Grovbrød til, og Evald Tang Kristensen har fortalt mig, at han har oplevet det i et jydsk Hjem, at hele Husstanden slog sig ned om et Grødfad, hvor „Smørhullet“ var fyldt med Brændevin, som alle dyppede i, de mindre saavel

som de voxne. — Brændevinens Anvendelse var næsten universel; den ansaas halvvejs for en hellig Vædske, som man kaldte *aqua vitæ* eller Livets Vand. Ja, selve Herrens Nadver fik en Mindelse deraf, naar man rundt om her paa Egnen i gamle Kirkeregnskaber kalder den Ager, der er udlagt til Kirkens Vin og Brød, simpelthen for *Brændevinstoft*. Brændevinen var godt for alt; med den kurerede man buldne Fingre og hule Tænder, og alle knarvorne Maver skulde bare ha godt med Brændevin. Det første, min Bedstefar greb efter, naar han slog Brikkerne op mod den nye Dag, var Brændevinsflasken, der stod i et blomstret Skab ved Sengens Fodende Side om Side med en Spølkum fuld af blanke Specier. Og hvor husker jeg endnu det Syn af de Fjandbo-Gaardmænd i Butikken hos Kjøbmand Dige i Skive, hvor de kom ind i deres tunge Vadmæl og Fedtlæderstøvler, og som Katte, der venter nymalket Mælk, gik og strøg sig saanaale op ad Disken, indtil „Svenden“ havde skjænket dem deres Morgenbitter! Ja, Brændevin skulde alle ha', Barselkone saavel som den Ko, der kælvende. I den daglige Tummerumme kunde Livet ikke gaa sin Gang uden den; det var som en Erkjendelse af, at man havde naaet Elendighedens Toppunkt, at sige: „Vi haar ettjen Brændvinsdrip i æ Hus“. Skulde en Husbond ha Mergel lagt paa Brikken, gjaldt det om, at „vor Muer“ ikke havde været for knibende, da hun fyldte paa „Kukmanden“. Og den Feltherre, der stod foran den alvorfulde Situation at storme en Stad, vidste fuldtud, at Uddeling af Brændevin til Tropperne var ikke mindre vigtig end Kugler og Krudt.

Denne lumske Drik har gennem Aarhundreder hyllet Nordens Folk ind i en blaa Taage, bag hvilken det spøgte ved højlys Dag. For sent opdagede Regeringen dens frygtelig nedbrydende Virkninger blandt

de bærende Samfundslag og sendte nu et Hagelvejr af Forordninger ud imod Bøndernes Hjemmebrænding. Bønderne opfattede det som en brutal Indblanding i deres intimeste Privatliv. De satte sig kraftigt til Modværge, slog Kreds omkring Brændevinskarret og viste Knytnæven. Det blev til en 200-aarig Styrkeprøve mellem Regeringens Vilje og Bøndernes, der var ildnet af 16 Graders Brændevin.

Vi skal snart tegne nogle Episoder fra denne Tvekamp, der har sat de dybeste Mærker i vort Samfundsliv.

Den første af de kgl. Forordninger udkom i 1689 og gik i Hovedsagen ud paa, „at herefter ej nogen Destiller-Pander eller Brændevinshatte paa Landsbyer af Bønder maa bruges“; Straffen var Brændevinens og Redskabernes Opbringelse samt 10 Rdl. i Bøde til nærmeste Hospital. Med denne Forordning begyndte den vilde Jagt igjennem Bøndernes Huse og Gaarde, der fortsattes i halvandet hundrede Aar med en Brutalitet, som spottede enhver Tale om Hjemmets Fred og privat Ejendomsret. Hvilken hæslig Posekigen og hvilket lumsk Angiveri tog ikke her sit Udspring! Hvis ikke Bonden i Forvejen havde staaet halvvejs uden for Lov og Ret, vilde det ha voldt den dybeste Harme. Bonden saa i disse Forordninger ligefrem sin Existens truet; ikke blot, at man tog hans Livdrik fra ham med „hæven Ret“, men Masken var jo en Nødvendighed for hans Køer og Svin. Han kunde i disse gjentagne Indfald af Retspersoner, der husede mange Skjælmer, som bare søgte at mele deres egen Kage og hyppigst gik til Værks med stor Vilkaarlighed, kun se den højeste Chikane tilføjet ham af noget sultent Røverpak. Man hører en Bondes Udbrud i *Jacob Knudsen Schandrup* „Kobberkomedie“ (ca. 1700), da han kommer

hjem og finder sin Gaard udplyndret og gennemrodet af Brændevinsspejdere:

„Hvad er for Haand, hvi ser det saa bedrøvelig
og ilde?

Hvor skal jeg denne Sag forstaa, hvo haver her
gjort Gilde?

Er Svensken ej i Polen endt?

Mon Ufred er for Døre?

Hvi er mit Hus saa ilde skjendt?

Det skete aldrig føre.

Her har forvist et Røverpak

min Kone gjestet hjemme

og plyndret Huset uden Tak,

det kan jeg vel fornemme.

Han gaar endnu videre i sin Fortvivelse og siger:
„Bevar mig vel! Mon Fanden rider Fogden“. Han
nævner nu en hel Række Storforbrydere, som forlængst
er henrettet for deres Skjælsstykker, men hvis Skyg-
ger han ser snige sig omkring hans fredede Bo, som
havde de og ikke Lovens Folk været tilfa's:

„Jeg havde ment, at N æ s e l ø s *)

var raadnet under Mulde

med al sit Ræt- og Røver-Sløs,

som ærlig Folk forfulde.

Blev ikke H v i d R a s k*) hugget af

ved Aarhus længe siden;

mon han er kommen af sin Grav

saa stinkende og skiden?

Er ikke han, den B ø d k e r-T y v*),

henrettet som en Røver,

s a a v e l s o m o g J e n s L a n g e k n y v*)

der gjorde slige Prøver?

---

*) Med Undtagelse af J e n s L a n g k n i v har Glemselen
nu naadigt dækket disse Galgenfugle.

Mangen Bonde har sikkert revet sit Haar og raabt, som han her fra „Plynderupgaard“. — Der levede i Datidens Skive en fordægtig Herre, Kjøbmand Niels Pedersen Lejrskov, død ret velhavende, 1716; han var en af de værste Støvere efter Brændevinstøj og synes særlig at ha gjort Togter ind i Ginding Herreds vestlige Del.

Den første Forordning viste sig virkningsløs, og Regjeringen maatte stadig gjøre de senere kraftigere og skrappere. I 1734 befales det, at inden tre Maaneder maa alt Brændevinstøj paa Landet være afskaffet; Kedler og „Hatte“ skal slaas i Smadder og Stumperne bortsælges. Jo, Godmorgen! Naar de først havde faaet Hold i dem! — Kampen fortsattes. Det var i Pietismens Tid; Bønderne skulde gjøres til Guds Børn. De skulde holde sig fra Brændevin, ligesom de skulde gaa i Kirke. Ellers skulde Pokker ta ved dem! I det 18. Aarhundrede oprettedes de fleste af vore Kroer; det fordrede jo Kulturen og den øgede Landevejsfærdsel. Men det var altid Kromannden strængt forbudt at skjænke for Egnens Bønder. Ikke desto mindre sad de i Kroen saa tætte som Fluer paa en Sukkerstang. Man la' Tingstederne meningsløst afsides, Salling Ting ved Bostrup Høj, Fjends Herreds Pokker i Vold oppe i Lyngheden ad Ravnstrup til ved de saakaldte Bøgehøje, ikke langt fra Kvældersstedhus, altsammen for at „ikke den gemene Mand“ skulde slaa sig fuld, før han kom i Retten. Tænk at skulle vandre i den Tids umaadelige Træsko fra Egnen syd for Skive til Tinget en Mil øst for Mønsted for at afgi Vidne i en Sag og saa maa-ske samme Dag tilbage til Hovmarken paa Estvadgaard! Nej, det blev omsider for umuligt. Tingstederne flyttedes ind til Kjøbstæderne, og Bønderne drak sig der fra Vid og Sans, som hin Chr. Svensk

i Rybjerg, om hvem det hedder under en Retstrætte (1790) at „alle toges i Ed undtagen Chr. Christensen Svensk, da Retten ikke rettere kunde skjønne, end at bemeldte Chr. Svensk er saa beskjenket eller paa anden Maade syg, at han i den Forfatning ikke bør aflægge Eden, før han kommer sig.“

Regjeringen saa sig mere og mere gal paa al den Brændevinsdrikken. 1757 kom der en ny Forordning, hvori det hedder, at det bliver bestandig værre og værre; Almuen kaster sig ud i Fylderi og Drukken-skab; det bør straffes med dobbelte Bøder; bare godt med Bøder! Nu gir man alle Folk fra Kjøbstaden Ret til at snage efter Brændevinstøj paa Landet. Godsejerne faar Ordre til at støtte disse Undersøgelser paa det kraftigste; paa Jagt efter Kobbertøj mindst een Gang om Aaret! „Og det maa ske paa en dertil bekvem og mellem dem aftalt Tid, som ingen under vilkaarlig Straf forud maa bekjendtgjøre“. Modstand mod Betjentene trues med de strængeste Straffe lige op til Slaveri. Bønderne gjorde naturligvis Kvalm alligevel. I Forordningen af 26. April 1776 skjærpes Bestemmelserne kraftig endnu engang; der opmuntres flittigt til hemmeligt Angiveri, og hele Landsbyen gjøres nu ansvarlig for den enkeltes Forbrydelse i Tilfælde af Vrangvillie under Husundersøgelse. Lægges Rettens Personer Hindringer i Vejen af nogen Art, „skal tven-de af Byens vederhæftigste Gaardmænd straxen arre-steres og forblive udi Arresten, indtil de har navngivet de skyldige, og af disse skal da to eller flere efter Lod-kastning dømmes til Fæstningsarbejde (d. v. s. Sla-veri) paa et eller flere Aar efter Sagens Beskaffenhed“. Mandskab af nærmeste Garnison skal være behjælpe- lig med de Skyldiges Paagribelse og „Befordring til nærmeste Fæstning“*).

*) Sml. Daniel Bruun: Danmark IV. S. 33—35.

At det var i højeste Grad alvorlig ment med Regeringens sidste Lovbestemmelser, det fik de at føle i Hinge ved Silkeborg. Sandsynligvis har Bøndernes Optræden her ikke været uden Indflydelse paa de senere rigoristiske Lovparagraffer. Vi skal gi et Par Enkeltheder fra denne næppe tidligere fremdragne Sag.

Det var den 13. Marts 1776, at de fire Skintinger fra Randers — Kommissionsforpagter Ditlev Kirkerp, Agent Søren Sunesen, Kancelliraad Jacob Frans Leonhard de Lillien skjold og Hovedmanden, Kancelliraad Gerhard Wilh. Geelmuyden Fleischer — begav sig ud i Lysgaard Herred for at snuse efter Brændevinstøj. De var naaet til Hinge By, hvor Fleischers første Besøg gjaldt Bonden Jens Andersen, som i Begyndelsen nægtede at være Manden i Gaarden og truede med at støde Fleischer ned af Loftet, „om han kom derop med hans Støvler i hans Korn“. Det næste Sted de kom var hos Thomas Jensen. Her stødte Fleischer Døren op med Vold. Thomas Jensen, som var paa Vej til Kirke, da der var Fasteprediken, kom ilsomt tilbage, „og begyndte Alarmen ved at ta Fleischer om Armen, dreje ham omkring, skjælde og bruge Mund, og blev imidlertid Byens Tromme rørt af Husmand Jacob Pedersen, efter hvis Foranstaltning vides ikke“. Folk var just begyndt at søge Kirken, men da de hørte Trommen, standsede de og stimedede sammen om de forhadte „Spedere“. Anders Skomager var den første, som kastede en Nævefuld Dynd i Ryggen paa Fleischer; straks gjorde mange det samme. En Sergeant Ponick skal især ha været ubehagelig, Landsoldat Poul Knudsen slog Fleischers Hat af, da han steg paa Vognen, og „en Nationalrytter“, Poul Christensen, hev et Stykke Træ

i Ryggen paa Fleischer, da han stod paa Vognen, saa han segnede ned i den ene Side.

Det kan nok være, at der nu var til de Hinge Mænd i en god Mening! Tre af Byens bedste Grander, Chr. Knudsen, Jens Andersen og Bertel Willumsen, blev transporteret til Stokhuset i Kjøbenhavn „for at tages under Examination“. Skjulte Kræfter var dog i Gang for at faa Bertel Willumsen fri; hans høje Øvrighed attesterer, at Bertel „skal være en gudfrygtig Mand og sand Menneskeven, der opdrager faderløse Børn og føder de Fattige med sit eget Brød, som han uddeler til dem i dyre Tider“. Han skal ogsaa under Allarmen ha søgt at styre tilrette og afværge Voldsomheder. — Kongen ønsker ham be-naadet, og 17. Maj er han atter paa fri Fod.

Sagen ovedrages til en Kommission, og dens Papirer er ikke fundne; kun véd vi, at Forhørene foregik i Randers, og Militæret fik Ordre til at være behjælpelig med Personernes Paagribelse og Arrestation. At der er vanket adskillige Aars Slaveri til de mest kompromitterede er givet.

En noget lignende Tragedie udspillede i Skive samme Aar blot nogle faa Maaneder tidligere, da Bønderne i Skive Julemarked overfaldt Brændevinssnuseren Mikkel Kaarup og truede med at jævne hans Hus med Jorden. Men derom har jeg éngang fortalt her i Skivebogen*). Ogsaa i Askov ved Vejen gik man 1782 til Voldsomheder mod „Spederne“, drev dem ud af Byen med Stenkast, saa Granderne bagefter maatte kaste Lod om, hvem der skulde i Slaveriet. Et grimt Væddemaal med Skæbnen!

Vi skal nu til Slut fremdrage nogle Besøg, som de uvelkomne og selvinviterede Brændevinssnusere af-

---

*) Skyw Markend; Aargang 1924, S. 122 ff.

lagde i Hjemmene paa denne Egn; de fleste ligger i Slutningen af det 18. Aarhundrede. De kunde suppleres i det uendelige.

I 1769 maa de fleste af Mændene i K i s u m bøde 6 Rdl. for ulovlig Brændevinsbrænding, men da næsten de selvsamme Personer atter er paa Spil Jan. 1776, er Bøden steget til 30 Rdl. pr. Næse. Peder Kroghs Enke i F l ø n d e r s ø M ø l l e, „som udenfor Bondestanden“, maa betale denne honnøtte Ambition med 40 Rdl. Samme Aar maa flere Bønder i H e m, T r u s t r u p, Ø x e n v a d samt Chr. Jacobsen i D ø l b y op med 40 Rdl. pr. Mand for ulovlig Brændevinssalg. — Generalen for alle Brændevinshatte paa dette Tidspunkt bar det krigerske Navn O l e T h o r s t e n s e n; og efter fattig Lejlighed gik han som Kontrollør i sin frygtede Navners Fodspor med lumsk Plyndring og Overfald. Der har næppe været en mere hadet Mand end han. Han og Herredsskriver R a s m u s S v i t z e r var hyppig i Ledtog paa disse Landture. 8. April 1781 steg de tilvogns i Skive Kl. 3 o m M o r g e n e n; det gjaldt om at være tidlig oppe, da Bønderne klogeligt indrangerede Brændevinsbrænding blandt Mørkets Gjæringer, hvor alt skulde være bragt tilside før Daggry. Turen gjaldt den Dag Nordsalling. I H a r r e trængte de ind til M o r t e n A x e l s e n, Fæstebonde under Kjøbmand N. Olufsen i Nykjøbing. Her fandt de en Brændevinssvaletønde med to Kobberpiber og en Brændevinshat henslægt i en Krog af Bryggeret.

Det blev alt slaaet i Smadder for Ejerens Øjne. Kontrolløren forlangte ogsaa den indmurede Kobberkjedel nedbrudt og isønderslaet; ogsaa d e t s k e t e — „paa Kontrollørens eget An- og Tilsvar“. Saadan en Kjedel kunde godt være sine 50 Rdl. værd, og de gik i Thorstensens Lomme. Andre Steder, f. Ex. i V i u m M ø l l e, ledte og skrabte de forgæves. „Da det nu alle-

rede var henad Aften, og man havde en lang Vej hjem, foruden dette, at man allerede fra i Nat af har været ude, saa blev Forretningen herved for denne Gang sluttet“. — 29. Decbr. s. A. var de — fire Mand høj — igjen paa Langfart og luskede sig ind paa K r e j b j æ r g B y. Hos Fæstebonde Chr. Andersen fandt de i Bryggerset Brændevinspiber af Kobber, og Ejeren selv udleverede dem naale i sin Stue en Brændevinshat ogsaa af Kobber med Trælaag, — alt „blev paa Stedet i Stykker slaget og overleveret Hr. Kontrolløren til Bevaring“. I Bryggerkjedlen fandt de „noget ligesom Drank, og lugtede det af Brændevin (av!), derfor paa-stod Kontrolløren, at Kjedlen skulde h a m overlades, da fornævnte Trælaag og Hat passede til Kjedlen“. Hos Gudik Pedersen (ligesom forrige er han Fæstebonde under D a m g a a r d paa N ø r g a a r d) fandt de paa Loftet et Trælaag med Hul i; det blev smadret. Spor fandt de ogsaa i en „Træ-Foustacie“. Ogsaa hos Peder Andersen fandt de baade Brændevinshat og Laag, som passede til Kobberkjedlen, som derfor bares ind i Kontrollørens Vogn. Hos de andre Krejbjerg Mænd ligesom i O v e r- og N e d e r-B a l l i n g M ø l l e gjorde de ingen Erobringer.

Det er ikke Meningen at anføre den endeløse Række af ret ensartede Tilfælde, hvor Brændevinshatten slaas til Krøbling og Grubekjedlen føres til Herredskontoret i Triumf. Kun et Par Exempler skal endnu fremdrages.

14. Septbr. 1782 fandt Kontrolløren ind til L y b y M ø l l e r og fandt snart en Hat paa 12 Pd. og 2 Piber til 9 Pd. Alt blev jammerligt sønderknust. Mølleren ejede selv Møllen og var en velhavende Mand. Om han vilde betale Bøden med det samme? Jo, det vilde han. Tak, det blev lige 60 Rdl.! Dem stak Thorstensen i Lommen og drog saa videre til V e s t e r G r ø n n i n g.

— 23. Septbr. kom han paany til V i u m M ø l l e, søgte atter forgjæves; men i et Lejehus, der tilhørte Mølleren, og hvor der boede en Enke, fandt de justement det, de søgte: Destillertønden og hele Pibetøjjet. Nu var der til den Rad af en Møller! Det var i Særdeleshed Møllerne, der brændte i Smug. End ikke Præsterne kunde sige sig fri. I R e f s g a a r d hos Mads Pedersen var de (1785) saa heldige at falde ind, mens hele Orgelværket var i fuld Gang. Det blev en ordentlig Forskrækelse for Refsgaardmanden! — Men i 1789 gik det galt for Ole Thorstensen; han kom i Krammeluris med Herredsfogden, den myndige O l e S e l m e r, og skrev engang, at Salling Herreds Ret var besat med Lejesvende istedetfor Stokkemænd, „der bestod af Skive Bys Beterere og ulovfaste Mænd“. De kraftige Ord bevirkede den frygtede Mands Afsked. Det sidste, vi hører til ham, er følgende Meddelelse til Retten (21. Aug. 1791): Kontrollør Ole Andreas Thorstensen, der bor i Møllerenkens Hus i K r a r u p, har hængt sig selv paa et Tørreloft. „Hovedet laa i Nordvest og Underkroppen i Sydøst“. Hans Kone, Mette Katrine Jacobsdatter, siger, at han efter Afskeden for tre Aar siden har faaet 60 Rdl. aarlig i Pension. I den senere Tid har han ikke været rigtig i Hovedet, som hun mener er foraarsaget ved det varme Vejr og Sorg over h e n d e s Svaghed. Men mere nøgterne lagtagere siger, „at han var besværet af Drik“ og var meget støjende i sin Fuldskab.

Var det i rigtig Forstaaelse af denne altfor store Fugtighed, at den arme Kontrollør hængte sig hen paa et Tørreloft? Hvorom alting er: Thorstensen løftede ikke mere den knusende Hammer mod Sallingbondens lovstridige Brændevinshatte.

Bøndernes Modstand ebbede omsider ud, men der gik Tid! Et af de sidste grelle Tilfælde, vi hører om, er fra F l y. Sagen omtales i „Jyllandsposten“ for 29. Jan.

1844. Politifuldmægtig T e r g e r s e n med nogle Betjente var i Fly for at inquirere baade 4. Okt. og 12. Decbr. 1843; de forfulgtes fra Gaard til Gaard med truende Miner og onde Ord. Især spillede Bissekræmmer P e d e r C h r. P o d e r e n fremtrædende Rolle; han betegnes i Datidens Presse som en o n d a r t e t Karl, der i T a s t u m havde truet med „at slaa Folks Øjne ud“. Her i Fly var han ogsaa paa Færde og „dussede“ Hr. Tergersen. Betjentene var sprunget over Chr. Madsens Kaalgaarddige for at snuse Brændevinstøjet frem, før Fuldmægtigen kom til, men de blev simpelt-hen smidt ud. Udfaldet af „Kampen“ kjender jeg ikke, men „Jyllandsposten“ hævder, at Betjentene var i deres gode Ret, og „Flyerne“ bør ha en Advarsel. — Ogsaa i Salling blev Rettens Folk ved med at nappe Brændevinstøjet helt op i Tredserne og formodentlig længere. Nu blev slige Afsløringer hyppigt omtalt i Pressen*), ligesom Bøndernes Misbrug af Brændevinen tit gav Anledning til Drøftelse baade i Aviser og Tidsskrifter. Den første Artikel af den Art, som jeg er kommen over, findes i Maanedsskriftet I r i s og H e b e 1794; 1803 og 1808 følger B o r g e r v e n n e n, hvor Digteren A b r a h a m s e n kalder Brændevinen F o r g i f t. Ogsaa Bladet „Kjøbenhavns Skilderi“ er flere Gange ude efter Bøndernes Hjemmebrænding (bl. a. 1804 og 1815). Baade „Viborg Samler“ og „Dansk Folkeblad“ holdt Øje med Sagen og de københavnske Blade „Dagbladet“ og „Fædrelandet“ gik i Halvfjerdserne stærkt i Breschen mod det, de betegner som: „den tiltagende Drikkelyst i Danmark“. „Skive Avis“

---

*) Se saaledes „Randers Avis“ 1841 Nr. 39 „Brændevinstøj i Salling“. Skive fik ikke selv noget Blad før 1859: „Skive Avis“. Se nævnte Blad 16. Februar 1863: En Brændevinssvaletønne funden hos Enken Kirsten Pedersdatter i Salling.

var altid villig til at fælde en Lanse for Ædrueligheden. I en Artikel i dette Blad 7. Decbr. 1874: „Om Selvhjælpsforeninger“, skrevet af Gaardejer Chr. Nielsen, Brøndumbæk, vil man finde spirende Afholdstanker. I 1876 skriver en Fysikus Weis i „Aarhus Amtstidende“ disse Ord, der er bemærkelsesværdige med Hensyn til Tidspunktet: „Der er et socialt Onde, hvis sanitære Side jeg skal tillade mig at berøre, nemlig den i den senere Tid paa mange Steder baade hos yngre og ældre Personer tiltagne Misbrug af Brændevin“.

Afholdssagen er dog endnu ældre. Den første Afholdsforening skal være stiftet i Amerika 1826; den første Afholdsforening paa dansk Grund blev lavet af en kjøbenhavnsk Privatlærer, Ole Syversen, 3. Sept. 1843. Han redigerede ogsaa et Par Aar Bevægelsens Ugeblad, „Menneskevennen“, baade Bladet og Syversen fik en krank Skæbne. Bladet gik ind, og han døde i forholdsvis ung Alder som en haanet og opslidt Mand (1847). Først en Menneskealder efter optog nye Kræfter hans Arbejde. 1880 udsender Lauritz Jørgensen „Totalafholdsbladet“, der ogsaa fik Holdere paa disse Egne. Lærer J. K. Holmgard, der jo var født i Salling, skrev i „Skive Folkeblad“ imod Brændevinen. Den 4. Maj 1883 aabnedes i Frederiksgade Afholdshjemmet i Skive. I Marts 1884 stiftes i Jungest-Torum Sallings første Afholdsforening med 23 Medlemmer*). Den første i Fjends Herred var vist den i Tastum-Flø, der oprettedes samme Aar, og som jeg maa ha været Medlem af i min grønne Ungdom.

---

*) Der existerede dog endnu tidligere en Afholdsforening i Skive By.

Sallings som Fjends Herreds første Afholdspioner var Ole Nygaard*), en uforglemmelig lille Mand for enhver, der har haft den Lykke at kjende ham. Jeg traf ham første Gang 1882, da han sad som Slagtermester paa sin Gaard Sjøtoft ved Lemvig; det var da Jens Byskov og jeg som et Par fregnede Bondedrenge kom hjem fra Staby Højskole, at vi forslog en Feriedag med at besøge den lavstammede lille Mand med de herlige poliske Øjne. Thi saa milde Øjne saa jeg aldrig paa nogen Slagter. Ham burde Afholdsmændene paa disse Egne engang sætte et synligt Minde; thi til ham kan det meste af deres Virksomhed ledes tilbage.

Den 5. Juni 1884 holdtes paa Marsvinslund**) den første Grundlovsfest i Danmark uden Spiritus. Det har vist sig at være en frugtbar Reform. Havde Steen Blicher haft dette forudseende Mod, da han i Fyrreerne brød en ny Bane med sine Himmebjergfester, vilde de ikke ha endt saa sørgeligt for ham.

Det 18. Aarhundredes Brændevinstyranni er heldigvis brudt. Vi smiler, naar vi læser alle disse Veraab af dem, der ikke mere maa fordærve sig selv og andre ved Hjemmebrænding. Da Anders Quistgaard til Østergaard i 1785 fortæller Regjeringen om sin Gaards og sine Hovbønders Tilstand, skriver han ogsaa om den af ham byggede Tegl- og Kalkfabrik: „Til anførte Fabrik udfordres mange Folk, da derved falder stærk Arbejde og Nattevagt. Hver Karl maa i det ringeste ha Brændevin 3 Gang udi hver 24 Timer; det kostede mig mange Penge sidste Aar, og som mig er bevidst, at visse Fabrikker vemodigst er forundt selv at maa brænde den

*) Han blev grebet for Sagen gennem Lauritz Jørgensens Virksomhed 1880.

**) Ejeren var Hans Jakob Hansen, senere Lands-tingmand (død 1900), en ivrig Afholdsagitor.

dertil behøvende Brændevin, skete jeg en stor Lettelse i Bekostningerne, om saadan Tilladelse allernaadigst maatte være mig forundt, helst da saadant hos mig kan ske uden Korn's Spilde i ringeste Maade, eftersom jeg aarlig stalder hundrede Stykker Stude, undertiden der-over“. — Regjeringen er ikke hjemme for slige Ansøgere.

Paa Quistgaards Melodi gaar ogsaa den Vise, der samme Aar nynnes af Grev T r a m p e til Staarupgaard. — Han har ogsaa bygget et Teglværk, „hvor jeg hvert Aar har brændt 90,000 Sten, men tillige haft liden Fordel, da dog Bønderne daglig vil have trede Gange Brændevin, om de ved saadant Arbejde skal tjene; og naar jeg dertil give Kjøbstedmanden 1 Mark, ja 20 Skilling for Potten foruden 4 Miles Kjørsel, saa kan min Brændevinsmand alene tilegne sig Fordelen af Værket. Naar det var Værket tilladt selv at brænde til dets Fornødenhed, kunde aarligen spares over 100 Rdl., som nu er en Plage for den, der ønsker at gjøre mange nyttige Anlæg“.

Saadan lokker de for Regjeringen for at faa den til at gi Brændevinen fri. Da Bonden mærked, det var ramme Alvor med Forbudet, slog han sig paa Galgenhumor. En udbredt Vise eller „Klagesang“ fra det 18. Aarhundrede tolker hans oprørte Sindsstemning. Jeg anfører nogle Vers*):

Kom nu alle, kom tillige,
kom og hører Ordre her,
som er for det hele Rige;
kommer, græder hver især.

Posten kom nu meget fage (brat)
med Forordningen saa stærk,
at vi Bønder skulde tage
bort vort hele Brændevinsværk.

*) Hele Kvadet rummer 38!

Hører alt, hvad jeg vil sige,
medens vi endnu har Tid:
brænder alle nu tillige,
brænder Nat og Dag med Flid.

At vi da herefter haver
en Godtaar at tage til,
naar de sultne Kjøbstadmaver
kommer og randsage vil.

Brænd'vin vi til Frokost tager,
dertil Ost og Smør og Brød;
det os inderlig behager.
Ak, hvor er den sukkersød!

Brænd'vin vi om Aften tappe,
før vi vores Nader faaer
og den lille Flaske klappe,
medens i den er en Taar.

Sig, hvad Raad skal vi udgrunde,
at vi Brændevin kan faa?
Thi vi den jo ingenlunde
kan foruden leve saa.

Kjøbstedmanden vil vi give
Fanden med hans Karrevand;
før vi tørste vil og snive
end udslaa vor Brændvinstand.

Skulde vi da ham berige
og af hannem kjøbe saa?
Nej, vi burde ham bekrige
og Parykken af ham slaa.

Korn og Gryn, ja Flæsk tillige
skal han sig ej smøre paa.
Drik du Brænd'vin, vil vi sige,
sluk dermed din hunger saa.

Det Bedrøvelse maa være
udi dette ganske Land,
at vi os ej maa ernære
paa hvad Maade, som vi kan.

Skat og Udgift skal jo ydes;
 men hvor skal vi tage den,
 naar de Midler os forbydes
 til at bjærge Skillingen?

Skal vi da vort Korn henkjøre
 til den Juda Kjøbstedmand*),
 at han det kan igjænføre
 bort til andet fremmed Land?

Summa: Bonden han skal hænges;
 ingen Medynk med ham bær.
 Huden skal af hannem krænges,
 han er ikke bedre værd.

Dog den Stakkel, han maa føde
 alle udi hver en Stand.
 Var han ej, blev Landet øde.
 Skam fik da den Kjøbstedmand.

Vores Svin nu udaf Harme
 skrigger meget jammerlig,
 at de ikke kan faa Bærme,
 hvormed de kan bjærge sig.

Gamle Køer maa ogsaa brøle,
 som har ikke nogen Tand;
 de er vant til Bærm' og Spøle
 og ej andet æde kan.

Alle, alle det bejamre,
 at al Brændevin er død,
 tomme er nu Kjældre, Kamre,
 for den yndig Brænd'vin sød.

Jeg vil gaa til Frankerige,
 Brændevin jeg der kan faa.
 Der er Brænd'vin uden Lige,
 Fanden her maa tørstig gaa!

---

*) ɔ: Jødegrossereren.

Ak, vor' stakkels Flasker tomme
maa paa Hylden stille staa;
før vi tog dem i vor Lomme
og til Kroen kunde gaa.

Nu Farvel, I Kroerkoner!
og I ærlig Kroermænd!
I maa synge Jammertoner
for jer Brænd'vinstøj fløj hen!

Saa fortvivlet saa Datidsbonden paa den Ting, at
hans Standsfæller ikke til alle Tider skulde ha Lov til
at søle i Brændevin. Det er Synd, han ikke et Øjeblik
kan stikke Hovedet op af Graven og se, hvor smukt det
gaar uden baade Bly- og Kobberhatte.

Færdselsskel paa langs af Jylland.

Af *Gudmund Schütte.*

Kulturforskning har vi længe haft i Danmark. Endda har den ikke sanset at gøre en af de lagttagelser, der vil vise sig som en af de frugtbareste og dybest grundprægende i Landets Saga. Ingen har endnu for Alvor studset over det almindelige Færdselsskel og Kulturskel, der gaar paa langs gennem Nørrejylland, mest fra Nordvest til Sydøst. Jeg har selv set det for en 30 Aar siden, men ikke kunnet faa Lejlighed til at fremsætte lagttagelsen; nu da jeg har faaet Raadighed over en Redaktørpen, skal den frem, hvad enten det saa kribler eller krabler i Læserne. Det er en stor Fejl, at det ikke er sket før*).

En enkelt af de paagældende Skellinjer er ganske vist tilstrækkelig kendt af Almenheden: det er Skellet mellem vestjysk-sønderjysk og østjysk-østdansk Brug af Kendeordet „æ Mand“ overfor „Mand-en“; det gaar fra Hannæs gennem Skive Fjord forbi Himmelbjergsøerne til Horsens Fjord. Og fordi dette Skel mutters-ene er blevet trukket frem, har det indpræget sig i Forestillingerne som noget ganske særligt, næsten enestaaende, og vore Venner Altyskerne har styrtet sig

---

*) Et Par af de hidhørende Kort har jeg faaet offentliggjort i „Frem“ 1926.

over det med Gridskhed og derover sammendigtet en Skrøne om, at Skellet minder om en urgammel Folke-modsætning mellem ægte tyske Urjyder og senere indtrængte danske Usurpatorer og Undertrykkere.

Slige Fantasier kan man hitte paa, naar man river det sproglige Træk helt ud af dets Sammenhæng! I Virkeligheden er Kendeordets Skellinje kun en ganske enkelt blandt hundrede andre, der løber paa langs gennem Jylland. Og i Hovedsagen er det een og samme Foreteelse, der tropper op og tropper op om igen som Tordenskjolds Soldater, en Skelsætning, der skiller Østjylland fra Vestjylland. Det gælder fra den fjærneste Urtids Dysser og Jættestuer og ned til de mest splinternye Ting, f. Ex. den første jyske Stamjærnbane, københavnske Forretningers Reklamekort over deres Provinsfilialer, eller Stemmetallene fra Folkeafstemningen 1920 om Nordslesvigs Genindlemmelse i Kongeriget.

Naturligvis maa vi ikke „presse“ lagttagelsen altfor haardt. Skellinjerne løber ikke bogstavelig paa ét og samme Sted, — een dingler lidt ud mod Øst, en anden slaar et stort Sving mod Vest. Især maa vi mærke os, at de vestlige Limfjordsegne og det meste af Sønderjylland ofte slaar Følge med Østjylland og Øerne. Men i Hovedsagen er det dog tydelig ét og samme For-delingsbillede.

Paapegningen bliver ikke noget, der i første Række vedrører Salling Syssel; Æmnet bliver fællesjysk. Men det faar ikke hjælpe. Og sikkert er det da ogsaa, at Salling Syssel indtager en fremskudt Plads paa et vigtigt Punkt af Grænsen mellem Øst- og Vestjylland; i Reglen paa den vestlige Side af Skellet, stundom dog ogsaa springende over paa den østlige. Derfor maa Undersøgelsen have Bud til enhver kulturhistorisk interesseret Sallingbo, Fjandbo og Morsingbo.

Kort Nr. 1: Møgelstenkulturen.

Med Møgelstengrave oversætter jeg det lærde Udtryk Megalitgrave, „de store Stengrave“, hvormed menes Dysser og Jættestuer*). De hørte til en sydlandsk Kultur, der kom til os fra Middelhavslændene og Vesteuropa ad Søvejen flere tusinde Aar før Kristus.

Der findes Møgelstengrave baade paa Øerne og i Jylland.

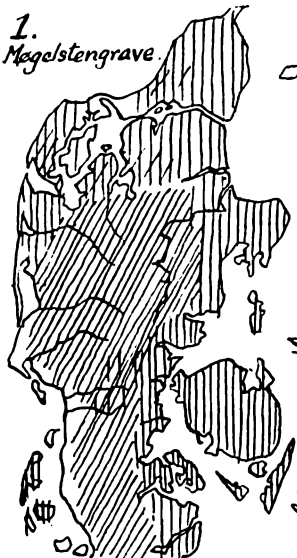
Om Udbredelsen i Jylland fortæller Sophus Müller følgende i „Vor Oldtid“, 183. „Over hele den østlige Del af Halvøen er Antallet ikke ringe; saaledes har der i Bjerre Herred kunnet paavises 79 Grave, ... i Mols Sønder Herred 70 ... Ikke faa findes i Vendsyssel, ... i Hanherrederne 36. I Tyland findes derimod færre, hovedsagelig liggende i Nærheden af Limfjorden. I Sallinglands 4 Herreder kan der næppe paavises 10 Stengrave. Imod Syd igennem hele Midten af Halvøen er der paafaldende faa eller over store Strækninger ingen. I Midt- og Vestjylland blev dannet Stenaldergrave af anden Art, dækkede af Høje.“

Min Kortfremstilling er i Hovedsagen taget fra Knut Stjernas Kort i Afhandlingen „Före hållkisttiden“ („Antikvarisk tidsskrift för Sverige“ 1911), men jeg har indført en Rettelse mod Syd: Sønderjyllands Østkyst hører med til Møgelstensomraadet, og ligeaa de frisiske Øer.

Den anden Slags Stenaldergrave, som Sophus Müller omtaler, er ikke som Møgelstengravene Massegravsteder, men indeholder kun Enkeltlig. Denne Type kaldes ofte Rammegrave. Den strækker sig fra Mellemeuropa gennem Holsten op i Midt- og Vestjylland og sender enkelte Udløbere nordpaa over Limfjorden.

*) Udtrykket er efter mig optaget af Axel Olrik og Ellekilde i „Nordens Gudeverden“. „mega“ er den græske Form for gammeldansk „møgel“, nydansk „megen“.

1. Møgelstensgrave

▨ Møgelstensgrave
▩ Enkeltgrave

2. Spiralguldfund
(Rauhandel?)

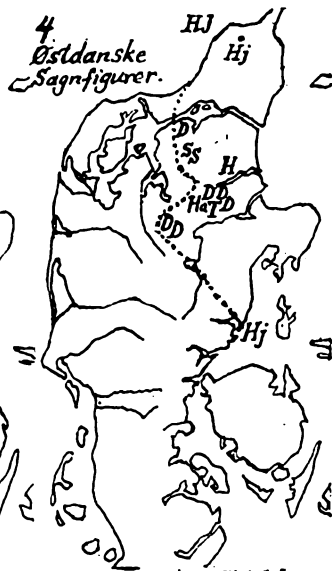

3. Kimbrernes
Tyredyrkelse.

☞ Offerkedel med Tyrebillede
✕ Himmerlands Tyr.
● Hornsvejeren.

4. Østdanske
Sagnfigurer.

D = Dan   S = Skjold.
HJ = Hjarrende Hj = Hjarne.
H = Hedin   Ha = Hagbard.
T = den forraderiske Tørre.

Som det fremgaar af ovenstaaende, ligger Salling paa Grænsen mellem to Omraader: det nord- og østjyske, hvor Møgelstenkulturen hersker, og det midt- og vestjyske, hvor den afløses af Rammegravstypen.

Kort Nr. 2: Spiralguldfund fra Bronzealderen.

Medens det vel oftest gaar saadan, at Kulturfremskridtene kommer først til Østjylland, sidst til Vestjylland, gaar det anderledes med den Fordeling af Nationalformuen, som vi formodningsvis forklarer som en Følge af Ravhandelen i Bronzealderen. Thi, hvis det er rigtigt, at Aarsagen til den Tids Guldrigdom maa søges i Ravet, saa følger det af sig selv, at den maa være knyttet til dets Findesteder, dvs. til Vestjyllands Kyst. Udbyttet af denne Jyllands ældste Storhandel viser sig særlig i Form af tynde Guldspiraler, der var den Tids Skillemønt. Ifølge Sophus Müller, „Vor Oldtid“ 291, gav en Optælling i 1886 følgende Fordeling: Ty, Hardsyssel, Vardesyssel tilsammen 68 Fund, Viborg Amt 47 Fund; deroverfor paa hele Østkysten fra Vendsyssel til Kolding Fjord tilsammen kun 28 Fund. Ejendommeligt er det blot at se, at den stærkeste Ophobning af det tjente Guld ikke findes ved selve Ravets Hovedfindested, men derimod midt inde ved Limfjorden, og bl. a. særlig i Salling.

Kort Nr. 3: Kimbrernes Kultur i Aarhundrederne omkring Kristi Fødsel.

Indenfor Danmark er det Sallings Genboer Kimberne, der først af alle kendte Stammer hæver sig til en nationalt udpræget Kultur. Den har aldeles tydelig sit Udspring i Samhandel med Gallien, det nuværende Frankrig, der i den ældre Jernalder var den store Udstraalingscentral for Mellemeuropa. Men hvad der

særlig satte den Tids Kimbrer i Stand til at tjene saa svære Skillinger ved Udenrigshandel, er ikke uden videre klart. Vi kan gætte paa, at det er en Brændpunktflytning, der gaar fra Vest til Øst, trip-trap-træsko: allerede i Bronzealderen havde jo Handelens Centrum flyttet sig fra Vesterhavskysten til Egnene ved den midterste Limfjord, og derfra var der kun et Hane-fjed til ind i Himmerland. Sikkert er det ialfald, at østenfor Skive Fjord opdukker der en ejendommelig udviklet Stammekultur, hvis Eftervirkninger endnu lader sig spore i Folkemindet den Dag idag.

a. H i m m e r l a n d s T y r .

Til Himmerland forplantede sig fra Middelhavslandene ad Søvejen Dyrkelsen af den første personlige Gud, der kendes i nordisk Religionshistorie, nemlig Hs. Majestæt Tyren. Nærmere derom kan læses i min Afhandling „Himmerlands Tyr“ („Danske Studier“ 1926, 183). At Tyren dyrkedes af Kimbrerne, meddeles hos Plutarch, „Marius“ c. 25, og det stadfæstes arkæologisk gennem Kedlen fra Gundestrup i Himmerland, hvor Tyrebilledet troner paa Hæderspladsen. Endnu den Dag idag lever i Folkemindet Navnet Himmerlands Tyr, meddelt fra Lovns. Og i Naboomraaderne Vendssyssel, Ommersyssel, Aabosyssel fortsættes Mindet om Tyreguden i Hornsjægeren, som er et Navn, hvorunder den vilde Jæger optræder. Længere sydpaa er der næppe Spor af Tyredyrkelsen at finde, undtagen højt regnet i Sognavne som Tyregod (Thyurguth) og Tjørring (Thiuring). Vi ser: ifølge klassiske Kilder, Oldfund og Folketro ligger Centrum i Himmerland, og dertil slutter sig Hornsjægerens Jagtmarker mod Nord og Syd, saa det samlede Omraade i Hovedsagen svarer til det østjyske Dialektomraade.

Ogsaa i Østsalling kender man Navnet Himmerlands Tyr, men naar det optræder i denne Form, kan vi deri se et Minde om, at Tyredyrkelsen har været regnet for noget særlig himmerlandsk, noget, som Salling ikke deltog i.

b. Det u personlige Tordenvæsen.

c. Knarkvognen.

Fra Middelalderen kendes Forestillingen om et himmerlandsk Tordenvæsen, der høres buldre først i Grønland, dernæst paa Island, dernæst i Norge, inden det slaar ned og rammer den flygtende Trold. En nøje tilsvarende Forestilling lever den Dag idag i Himmerland, blot overført paa den vilde Jæger. — Endvidere kender man i Himmerland Knarkvognen som Navn paa den Naturforeteelse, der ellers optræder i den vilde Jægers Skikkelse; Navnet findes ellers kun en enkelt Gang paa Mors. De nævnte Forestillinger peger hen paa en Trosform af meget oprindeligt Indhold, der særlig præger Himmerland, og ialfald ikke kan spores i Salling.

d. Præstinder.

I 2. Aarhundrede før Kristus ejer de vandrende Kimbrer et Korps af skolede Præstinder, der bl. a. udfører store Menneskeofringer. Hos de andre gottonske Folk er det almindeligt, at vi endnu paa adskilligt senere Tid knap nok finder Spor af noget fagmæssig uddannet Præsteskab. Den mere udviklede Kultur, der røber sig i det kimbriske Præstindekorps, kan kun være opnaaet ved Samhandel med Gallien.

e. Offerkedler.

De vandrende Kimbrer medførte ifølge Strabon en mægtig Offerkedel, der kunde rumme 500 Potter. En

anden meget hellig Offerkedel omtales af ham hos deres hjemmeblevne Frænder i Himmerland. Endelig ejer vi den Dag idag en tredje; den fandtes ved Gundestrup og rummer 100 Potter. Den er udført i drevet Sølv med kunstfærdige Relieffer, der viser gallisk Stil; altsaa er den enten ad Søhandelsvejen indført fra Gallien, eller ogsaa er den en Efterligning efter tidligere indførte galliske Mønstre. Tilsvarende prægtige Offerkedler er ikke fundne eller omtalte hos noget andet gottonsk Folk; vi skønner altsaa, at der maa have været en ganske særlig levende Samhandel mellem Himmerland og Gallien.

f. Rytteri.

De vandrende Kimbrer medførte ifølge Plutarch et veludrustet, skolet Rytteri med pragtfulde Hjelme. Dette kan ikke siges at være en Vaabenart, der dengang var almindelig paa saa nordlige Breddegrader. Atter her staar vi overfor Udtryk for stærk Paavirkning fra Gallien, hvor Rytteriet fra gammel Tid var en Hovedvaabenart; jfr. den Kendsgerning, at dansk „Mær“ er et gallisk Laan.

g. V a n d r i n g e r.

Den næstførste historiske Folkevandring fra Landene nordenfor Alperne udgik fra Kimbrerne*). Deres Staldbrødre Teutonerne turde vel være Tyboer fra Himmerlands Naboomraade Thiuth, nu Ty; dog synes de paa Pytheas' Tid 200 Aar tidligere at have boet fjærnet fra Ravkysten, da de ifølge hans Udsagn ikke selv samler Ravet, men kun køber det. — Hoveddeltagere i Vandringen var ialfald Kimbrerne, altsaa Østjyllands Indbyggere. Og Forudsætningen for deres Udfærd var

---

*) Den allerførste udgik fra Skirer og Bastarner i Østtyskland.

ganske sikkert netop den fremskredne krigerske Kultur, de havde opnaaet ved Samhandel med Gallien. C. 70 Aar efter Kimbrertoget udgik en ny Vandring fra Jylland, som vi kender fra Cæsars Gallerkrig. I denne Vandring deltog Haruderne, Forfædrene til Nutidens Hardsysselboer, der paa Ptolemaios' Tid, 150 e. Kr., endnu boede paa Østkysten. Vi ser altsaa, at Østjylland stadig er med. Men denne Gang deltager ogsaa Euduser, der ifølge Ptolemaios boede paa Vestkysten. Dvs. Stødet har nu forplantet sig videre; Vestjylland kommer med i anden Omgang.

h. Romersk Flaadetoget mod Jylland.

75 Aar efter Haruders og Eudusers Vandring gjorde Romerne Gengæld ved et Flaadetoget til Jylland. Hovedstødet traf Kimbrerne; de er de eneste, hos hvem der i romerske Aarbøger nævnes et Stednavn, Bugten Lagnus, vel = Lovns Bredning. Ifølge Strabon sendte de deres helligste Offerkedel til Kejser August for at stille ham tilfreds. Der kom Fredsunderhandlere foruden fra Kimbrerne ogsaa fra Haruderne, fortæller August paa sit Sejersmindesmærke i Angora. Altsaa ser vi her et krigersk Sammenstød, der udspilles udelukkende i Østjylland.

Den samlede Række Punkter a—h viser os, hvordan gennem Aarhundreder det nordlige Østjylland er Kulturens og Historiens Foregangsland, medens derimod Vestjylland sover en Tornerosesøvn og kun undtagelsesvis kommer med. Sallingboerne hører desværre med til de Syvsovere, om hvem Saga tier bomstille.

Kort Nr. 4: Østdanske Sagnpersoner.

Fra Folkevandringstiden stammer en Række Stedfæstelser af Helte — mest mytiske —, der hører

hjemme i danske Nationalsagn fra Øerne eller i Sagn fra Østersøens Sydkyst. Vi tør deri se Minder om et dansk Landnam i Nordøstjylland. Vedkommende Personer er: Folkestamfaderen Dan, Folkestamfaderen Skjold, Signes Elsker Hagbard og Ternen, der forraader ham; endelig Hedin og Hjarrande, der stammer fra Hjadningmyten. Om Dan og Skjold har Axel Olrik skrevet i „Danmarks Heltedigtning“ II, 236 ff. — Nordligst i Vendsyssel kender Knytlingasaga et Omraade, Hjarrandasysla, som sikkert er den Egn, hvor man den Dag idag viser Hjarnestenen, Gravstedet for Kong Hjarne = Hjarrande; han fremstilles i Sagnet slumrende paa lignende Maade som Holger Danske. Ved Valsted overfor Nibe er Dan jordet i en Danshøj; længere sydpaa ved Smorup og Durup Skjold i to Skjoldhøje. Saa følger nordenfor Mariager Fjord Herredet Hethænsthæ, opkaldt efter Hjarrandes Ven Hedin; syd for Hobro ved den gamle Folkevold Dandiget Dans Knøs, og længere sydpaa Dans Datters Hule; i samme Nabolag Hagbards Mose og Ternestenen, hvortil man har overført det sjællandske Sagn om Hagbard og Signe og den forræderske Terne. Mod Sydvest atter en Danshøj nær Stenen Daneryge, hvor Sagnet i Lejrekrøniken lader Dan blive kongekronet. Med Sagnene om Dans og Skjolds Gravsteder følger Sagnet om, hvordan Kongen findes jordet sammen med sin Hest, en ejendommelig og sjælden Sagntype, se Olrik paa nævnte Sted. — Endelig som Yderpunkt mod Sydøst træffes ved Udløbet af Horsens Fjord Øen Hjarnø, hvor Kong Hjarne ifølge Saxe skal ligge jordet. Det samlede Omraade — øst for Linjen Hjarnesten— Danshøj—Hjarnø — svarer nogenlunde til det østjyske Dialektomraade, omend Vesthimmerland forbliver udenfor.

Der er ingen Tvivl om, at ialfald Sagnene om Dan og Skjold er Minder fra den Tid, da endnu ikke hele

Jylland var forenet med Danernes Rige, og da Indflytterne fra de danske Øer endnu var indskrænkede til visse Dele af Østjyllands Kyst.

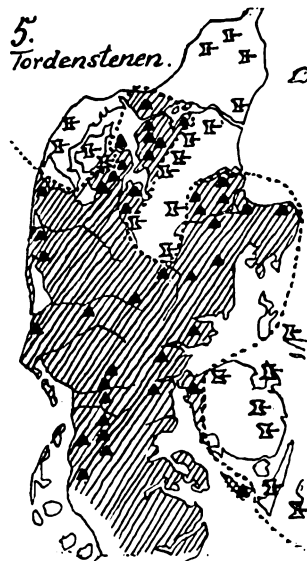
Det vilde være oplysende, hvis vi vestenfor Linjen Hjarnesten—Danshøj—Hjarnø kunde paavise Stedfæstelser for særlig jyske Sagnfigurer. Jeg skal her fremsætte nogle Gisninger, men dog kun som spredte Antydninger. Sydvest for Danshøjen ved Daneryge ligger i Lysgaard Herred den kendte Bavnehøj Lyshøj, hvortil Lejrekrøniken knytter Sagnet om Lusekongen Snes forsmædelige Endeligt, — han blev ædt op af Lus. Myten om ham er særlig yndet i Jylland, og dér kender man den Dag idag et Spil Lusekonge, f. Ex. i Salling og i Midtjylland (S. Omme, Grene); det vilde være interessant at faa fastslaaet, om Lusekongens Stedfæstelser normalt falder vestenfor Linjen Hjarnesten—Danshøj—Hjarnø. Jeg har en Mistanke om, at Snes Navn gemmer sig i Sneves Høj, som er Navnet for en stor Jættestue i Snæbum ved Hobro; det er lidt langt mod Øst, men dog ikke østenfor en Linje dragen fra Skjoldhøjene til Dans Knøs ved Dandiget. Forresten veed Lejrekrøniken at fortælle, at Lusekongen Sne en Tid var Hyrde hos Jættens Læ paa Læsø; det er helt i Ryggen paa det jyske Udbredelsesfelt for Dan og Skjold og Hjadningerne; men der er næppe noget i Vejen for, at de afsides Øboer, Læsingerne, har fastholdt en Sagn-type, der stammer fra Tiden før det danske Landnam. — Endvidere kan vi lægge Mærke til, at det jyske Sagn om Kong Amled stedfæstes ved en Amleds Høj og Mose, som kendes baade i Hardsyssel, nær Vesterhavskysten, og ved Landsbyen Ammelhede, nær Randers. Den førstnævnte Amleds Mose kaldes ogsaa Angelands eller Anglands Mose. Amledshøjen ved Randers vilde være en Overskridelse østenfor Grænselinjen fra Daneryge og Danshøj til Hjarnø; men saa helt snorlige maa

Grænsen vel ikke nødvendig drages. Jeg tør imidlertid ikke sige noget om, hvorvidt de nævnte Amled-Stedfæstelser er velhjemlede, og kan kun henstille Sagen til nærmere Undersøgelse.

Kort Nr. 5: Østdanske og jyske Former for Tordenstenen.

Det samme ødanske Landnam, der røber sig gennem Sagnene om Dan og Skjold, lader sig nu videre tydelig spore i den særlige Form, som tillægges Lynsindbilledet, Tordenkilen. Mit Kort over Fordelingen har jeg laant fra Blinkenberg, „The Thunder Weapon“, men Stoffet er øget ved mine egne Efterforskninger. — Paa Øerne er den gængse Tordensten en Flintøxe, altsaa et tildannet Redskab; det svarer til den kretiske Tordenguds velkendte Lynsindbillede, Dobbeltøxen. Deroverfor staar som gængs jysk Form det forstenede Sjøpindsvin, Spaadejen eller Sebedejen (ogsaa kaldet Paddeko), altsaa en raa Naturgenstand, der svarer til den mere primitive Folketro. Vi ser nu, at den ødanske Form hersker i næsten hele Landet nordenfor Limfjorden, paa Mors, i Østhimmerland og i det vestlige Ommersyssel. Derimod hersker den jyske Form i Salling, Vesthimmerland, Hardsyssel, østlige Ommersyssel, Aabosyssel samt gennemgaaende i hele Jylland søndenfor Hardsyssel—Aabosyssel. Salling har et Par Exempler paa den ødanske Type, men det er yderst mod Vest, ved Harre Vig, aabenbart Smitte fra Mors.

Den ødanske Type strækker sig nordenfor Limfjorden længere mod Vest, end Sporene af Sagnene om Dan og Skjold gør. Men det kan ikke overraske os, for netop i det vestlige Felt vil vi nedenfor træffe stærke Spor af ødansk Indflytning (se under Nr. 11, Levbosættelsen).

II- Flintøxe (østdansk Type).
 ▲ Spædeje, forstøvet Spændevin (vestdansk Type).

● = Odinskelligdom, Sogneby.
 ○ = do. Herredstingsted.
 O = Personnavn Odinkar (1).
 T = Torshelligdom, Sogneby, Sø d. Ø.
 T = do. Herredstingsted el. Birk.
 T = Torlev og Torbjerg Massefund.

● Hørg (østdansk Type).
 ○ Harg (jysk Type).

Kort Nr. 6, a. og b.: Odinsdyrkelsen og Torsdyrkelsen.

Dyrkelsen af Aseguden Odin er i Danmark ikke oprindelig, men først paa Folkevandringstiden indført fra Tyskland. Den er imidlertid ikke, som vi paa Forhaand vilde vente, kommen til Jylland hovedsagelig ad Landvejen over Sønderjylland, men har lagt Vejen om ad de danske Øer, idet den fra den store fynske Central Odinsvi (Odense) er udstraalet vestpaa. Efter alt at dømme er det Danerne, der har virket som den nye Tros Banebrydere.

En Kendsgerning er det, at de fremtrædende Nedfældninger af Odinsdyrkelsen næsten alle holder sig til Østkysten, og at ikke en eneste naar ud til den nørrejyske Vestkyst. Til disse Vidnesbyrd regner vi for det første Herreds- og Sognavne sammensatte med Odins Navn, og for det andet Forekomsten af det fornemme Personnavn Odinkar eller Odinkarl. Vi faar da følgende Række:

Himmerland: Odinkar paa Skivum Runesten; Sogn Odenseld, nu Vognsild; Ommersyssel: Herred Othæns-hyllæ, nu Onsild; Ommersyssel: Odinkar paa Skærn Runesten; Samsø: Sogn Odensberg, nu Wonsbjöre; Sønderjylland: Sogn Odinschulde, nu Vonsild; Sogn Odinsbek, nu Vonsbæk; Odinkar paa Hedeby Runesten (Fader til den svenske Konge Gnupas Dronning); Othencarl i Løgum Dødebog; af sønderjysk Slægt er to Bisper Odinkar.

Mod Vest findes kun en eneste fremskudt Forpost i Limfjordsomraadet, det sallingske Sogn Oddense, nu Wojns.

Tager vi i Nutiden Forestillingen om Odinsjægeren, — dial. Wojnsjæger, Vognsjæger, Unsjæger, Jonsjæger osv. —, vil vi finde, at den har noget videre Udbredelse. Den hersker i Vendsyssel, Himmerland, Salling, Ommersyssel, Aabosyssel, Jellingsyssel, Sønderjylland,

men er kun svagt tilstede i Ty, Hardsyssel og Varde-
syssel (spredte Afhjemlinger i Hardsyssel er: Harboøre,
Gudum, Torsted, Raasted, Vind, Sunds, Tjørring).

Torsdyrkelsen har i sin første Fase aabenbart
holdt sig ligesaa afgjort til Østkysten som Odins-
dyrkelsen. I Vendsyssel finder vi Masseofferpladsen
Trinnemose i Torslev Sogn, sagtens viet til Tor; i
Aabosyssel Sognene Torsager og Torsø; i Løversyssel
Torssø, en temmelig stor Helligsø med Offerholm; i
Jellingsyssel Herredet Tørrild, dvs. Torshøj; endelig i
Angel Masseofferpladsen Torsbjerg.

Medtager vi de ældste Sognebyer, der er opkaldt
efter Torsdyrkere, vil vi ogsaa finde, at de fleste hober
sig paa Østkysten, lige fra Torslev i Vendsyssel til
Torsted i Angel. Dog findes der et Sogn Torsted
ogsaa i Ty og ét i Hardsyssel, hvorved vi sporer Tors-
dyrkelsens Fremrykning mod Vest. I Hedenskabets
sidste Fase har den uden Tvivl været udbredt over hele
Jylland, omend Mindet om et ældre, upersonligt Tor-
denvæsen endnu har holdt sig i Vesthimmerland, som
vi ovenfor saa.

For at udfylde Billedet vilde det være ønskeligt,
om vi kunde paavise en Række tydelige vestjyske Min-
der om gamle Guddomme, der har holdt sig i Egne,
som ligger udenfor Odins og Tors Raaderum. Men det
er kun magert, hvad der kan skræbes sammen af
Antydninger.

Salling rummer Herredet Hærnborg, nu Hindborg,
hvorindenfor Odinshelligdommen Oddense ligger; det
har sikkert, ligesom det svenske Sogn Hærnevi, været
viet til Hærn eller Hörn, som er en Dobbeltgængerske
for Freyja. Herredet Ulburg i Hardsyssel (urigtig
stavet Ulfborg) har været viet til Guden Ull. Det vest-
lige Sønderjylland rummer et Frøs Herred, viet til Frey.
En gammel Sundhedsgudinde, Eir, har Marius Kristen-

sen opdaget i det sønderjyske Navn Erstall, nu Jerstal, = „Eirs Alter“. Noget mere usikkert er det, om de tylandske Herreder Hanæ og Hundborg hænger sammen med to mytiske Sagnfigurer, Kong Hane og Hundekongen, der atter peger hen paa den velkendte Skik at ofre Haner og Hunde ved visse store Højtider. Til det ældre Religionslag hører endelig sikkert en Række usammensatte Herredsnavne med hellig Klang: Hargæ i Salling = „Helligdomshøje“, Vang i Jellingsyssel = „hellig Vang“, Løghæ i det vestlige Sønderjylland = „helligt Tvættsted“, Vi i det sydlige Sønderjylland = „viet Sted“.

Endnu kunde jeg nævne Aanden Hackenmay, som opdukker i en sallingsk Hexepoces fra 1686, og som stammer fra en vestfalsk Høstgud, Hackel Mai. Det er en højst paafaldende Forbindelse mellem sallingsk og vesttysk Hedenskab og ikke let at forklare; men Overførelsen fra Tyskland er næppe sket i den tidlige Oldtid, snarere først hen paa Middelalderen. (Om denne Aand se min særskilte Artikel Aarb. 1927).

Sporene af det ældre Religionslag er som sagt ikke meget udprægede, men forsaavidt som de overhovedet lader sig ane, samler de sig næsten udelukkende paa Halvøens Vestside, der vender bort fra Odins og Tors Spredningsfelter.

Kort Nr. 7: Helligdomsnavnet „Hørg“ overfor „Harg“.

Et gammelt Ord for Helligdomshøj, oldtysk h a r u c, viser i Jylland en ejendommelig Spaltning: dels forekommer en Form med U-Omlyd som i Norsk-Islandske: „Hørg“, dels forekommer den ikke-omlydte Form „Harg“. Den omlydte Form hører hjemme i Østdanmark; vi finder f. Ex. i Skaane Hørg og Hørgby, nu Hör og Hörby. Derfra har den med ødanske Indflyttere forplantet sig til det nordlige Østjylland.

Vendsyssel: Sogn Hør(g)by med Hør(g)bylund; Himmerland: Sogn Hør(g)by ved Hobro, Dal Hør(g)dal ved Ræbild Bakke; Løversyssel: høj Bakke Hør(g)by-høj med Hør(g)by Lunde vest for Silkeborg. — Vestligere hersker derimod den ikke omyldte Form. Salling: Herredshelligdom Hargæ, nu Harre, som sikkert engang har været en Hovedhelligdom for den midterste Limfjordsegn; Vesthimmerland: Harrim, nu Harril ved Nibe, tæt ved Nordhimmerlands højeste Punkt, Rishøj, og ved Hornum Herredstingsted; nordlige Hardsyssel: Harril Bakke ved Helligsø nær Sevel; sydlige Hardsyssel: Harril ved Aaen Skern; Nordslesvig: Hargeby, nu Harreby. Den omyldte Form „Hørg“s Raaderum svarer i Hovedsagen til det østjyske Dialektomraade, men Vesthimmerland gaar her, som saa ofte ellers, med Vestjylland.

Kort Nr. 8: Masseofringsskikken.

Aar 105 f. Kristus foretog de vandrende Kimbrer en stor Menneske-, Dyr- og Vaabenofring ved Orange i Sydgallien. Men iøvrigt synes Skikken ganske særlig at være bleven plejet af Danerne i Folkevandringstiden. Der findes et østligt Fundbælte, som gaar gennem Vestergøtland, Øland, Skaane, Bornholm; deroverfor et vestligt gennem Jylland og Fyn. Disse to Bælter synes at ledsage den danske Stats Udvidelse til begge Sider.

De jyske Massefundpladser ligger alle paa Østkysten. Vendsyssel: Trinnemose i Torslev Sogn; Aabosyssel: Hedeliskjær ved Kalø Vig; Løversyssel: Porskjær i Tyrsting Herred; Dallerup Sø i Bjerre Herred; Jellingsyssel: Vingsted Møllens Sø og Tranebær Mose, begge syd for Vejle; derefter følger 4 Fund paa Fyn, og endelig paa Als: Hjortespring Mose; i Sundeved: Nydam Mose (2 Fund); i Angel: Torsbjerg Mose.

S = So i Seng.
F = Frue. B = Brud

Kort Nr. 9: Sagn om Soen, der drukner, og Sagn om den kørende Frue eller Brud, der drukner.

I Danmark forekommer to vidtudbredte Sagntyper, der handler om Drukning. Jeg har drøftet dem nærmere i „Danske Studier“ 1925, 117 ff. og 1926, 162 ff.

A. En ugudelig Mand, — i et enkelt Tilfælde en Hedning, — beder Præsten give hans dødssyge Moder Nadverens Sakramente; Præsten skal lige til at udføre den hellige Handling, da han opdager, at den saakaldte syge er en udklædt So; i hellig Harme forbander han Gudhaaneren og Soen og den hele Gaard ned i det sorteste Helvede, og paa den nedmanede Gaards Sted opstaar der en bundløs Sø.

B. En Frue i Karet med Tjener bagpaa eller en Brud med Brudgom omkommer ved at køre i et Vandhul eller en Sø, der siden undertiden har faaet Navne som Fruepyt, Brudepyt, Fruesø, Brudesø el. lign.

Efter min Mening er begge Sagn Udløbere af Dyrkelsen af Nerthus eller Freya. „So“, oldnorsk Syr, var et Tilnavn for Freyja, og „Frue“ er den fra Nedertysk laante Form for Navnet „Freyja“ („Herskerinden“). Soens Nedsænkning i Søen maa tænkes at genspejle en Offerhandling; Sagnet forekommer jo bl. a. ved Dallerup Sø, hvor der faktisk er gjort et Fund, stammende fra en Masseofring. Den anden Sagntype fører os endnu haandgribeligere tilbage til en Offerhandling. Det er vel kendt fra Romeren Tacitus' malende Skildring, at Frugtbarhedsgudinden Nerthus, der sagtens maa tænkes som Vaarens Frue eller Brud, kørtes rundt i sin Vogn, og at Festoptøget endte med, at Gudinden og Vognen tvættedes i den hellige Sø, hvorefter de tjenstgørende Trælle druknedes. Denne uhyggelige Handling er det tragiske Grundmotiv, der klinger videre i Drukningen af den kørende Frue eller Brud.

Sagntype A forefindes paa de danske Øer og desuden i Dele af Jylland, hvorhen den aabenbart er bragt ved Danernes Indflytning (jfr. ovenfor under 4 om Spor af Kong Dan og Kong Skjold i Himmerland, af Dans Datter og Hagbard og Signe i Ommersyssel). Typen findes i to jyske Strøg, der kun hænger svagt sammen: 1. det nordlige Strøg, Vendsyssel, Hanherrederne, Mors, Øst- og Midthimmerland, Ommersyssel, Djursland; 2. det sydligere Strøg: Syd-Hardsyssel, Øst-Løversyssel, Vardesyssel, Sundeved, Flensborg, Nordstrand, Holsten.

Sagntype B synes at være indskrænket til Jylland. Bortset fra et enkeltstaaende Exempel fra Herregaarden Asdal i Vendsyssel, ligger dens Raaderum væsentlig vest eller syd for Typen A's nordlige Strøg. B findes saaledes ved Herregaarden Lerkenfeld i Vesthimmerland, ved Herregaardene Irup og Kølbygaard i Ty, ved Herregaarden Donneruplund ved Give, ved Gl. Vissing Kloster, Feldballe, Lindeballe, Egtved, Genner, i Sundeved og ved Slesvig*).

Helt rent er de to Typer ikke skilt ud fra hinanden, men det er ialfald klart, at A hersker næsten uindskrænket mod Nordøst, medens B tager til mod Syd.

Kort Nr. 10, a og b: Natravnen og Varulven.

Øernes Mytologi kender til Forestillingen om Natravnen, som er Sjælen af en nedpælet Misdæder, og om Varulven, som er det levende Menneskes Svøngænger-

---

*) I Salling synes Sagntype A. helt at savnes; jeg har intet Spor fundet hos E. T. Kristensen og i Folkemindesamlingen og heller intet kunnet opspørge. Derimod har jeg fra min Barndom et Minde om Sagntype B., — jeg var ræd for at møde en Spøgelsekaret, der forsvandt i Vandet.

sjæl. Begge Forestillinger, der har Forbindelser til Tyskland, har fra Øerne bredt sig til Jylland, men hersker kun i et ret indskrænket Omraade, nemlig fra Vendsyssel til omkring Horsens eller Vejle Fjord; desuden optræder de spredt i Sønderjylland helt over til Vestkysten samt i det sydlige Vardesyssel. Natravnen synes at gaa noget længere nordvestpaa end Varulven; den findes i Fjendsherred, i det nordøstlige Hardsyssel, i Sydty, paa Mors og ved Smitte derfra ogsaa i Nordvestsalling, nær Vile. Bortset derfra kender Salling hverken til Natravn eller Varulv; naar Aakjær i „Esper Tækki“ lader Varulven optræde paa Hexestævne ved Vikilde (Breum Kilde), er det en digterisk Frihed.

Kort Nr. 11, a og b: Levbosættelsen og de vestjyske Vandnavne paa „Pyt“.

Kong Dans første Rige, som omfattede Sjælland, Laaland, Falster og Møn, kaldes i Lejrekrønikens Sagn for *V i d e s l e v*. Herfra udgik baade mod Øst og Vest den olddanske Bosættelse, der kendemærkes ved Stednavneleddet *-l e v*, dvs. „Arv, Efterladenskab“. Dens Blomstring falder vel væsentlig i Skjoldungtiden, 5.—6. Aarhundrede, og den indfører sydfra en i Danmark hidtil ukendt Skik, nemlig at opkalde Steder efter menneskelige Personer. Nærmere om Levbosættelsen kan læses i min Afhandling i „Frem“ 1926, S. 310.

I Jylland har Levbosættelsen sin Hovedstyrke i Østlandskaberne, — Vendsyssel, Øst-Himmerland, Øst-Ommersyssel, Aabosyssel, Vejleegnen, Aabenraaegnen, men sender ogsaa nogle kraftige Udløbere frem henimod Limfjordens vestlige Ende, til Hanherrederne, Mors og Tyholm. Mere spredt optræder den i Ty's Hovedomraade, Salling, Fjendsherred, Løversyssel, Vardesyssel, det vestlige og sydøstlige Sønderjylland

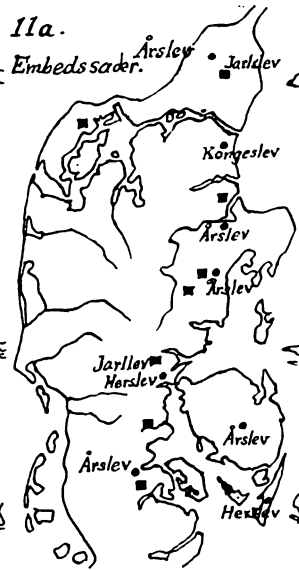

11a.
Levbosættelsen.

11a.

Embedssæder.

12.
Tørsogne.

13.
Ældre Runestene

Lev, der er Sæder for Jarl,
Årmænd (?) og Henser (?).
■ Lev, der er Herredstingsteder

● Tørsogne.
■ Tøpper, der er Herredstingsteder

og paa Als. I Hardsyssel findes kun en eneste Forpost, paa de frisiske Øer slet ingen.

Levbosættelsen gaar Haand i Haand med en stærk Organisation af den kongelige Styrelse, saaledes som Svend Aakjær har paapeget. Vi sporer Virksomheden af de kongelige Embedsmænd, „Jarl“ og „Aar“ eller „Aarmand“; maaske findes ogsaa en enkelt Gang en „Herse“. I Vendsyssel ligger Herredstingstedet Jarlslev og et Aarslev, i Øst-Himmerland et Kongerslev, ved Randers og Aarhus et Aarslev, ved Vejle Herredstingstedet Jarllev og et Herslev (dette Navn genfindes paa Øerne og i Skaane), ved Aabenraa et Aarslev. En Jarl sad vel ogsaa ved Jarlsø (Jels) nordvest for Aabenraa. Det synes, som om Aarmandens Virksomhed ydermere kan spores vestligere i Limfjordsegnene; i Vest-Himmerland finder vi et Herredstingsted, Aarshøj, og Sjøring Sø i Ty, hvor der ifølge Knytlingasaga boede en kgl. Aarmand i Nærheden, hed tidligere Aarssø. Den hele Række Vidnesbyrd er afgjort knyttet til Østkysten med en Udløber til den vestlige Limfjord.

Hyppig bliver Levbygderne i Østjylland Sæde for Herredsstyrelsen. I Vendsyssel Jarlslev; i Ommersyssel Gerlev; i Aabosyssel Framlev og Hjelslev; i Jellingsyssel Jarllev; i Sønderjylland Haderslev og Klipleve. Vestligere findes kun et eneste Exempel, Hillerslev i Ty.

Hvad særlig Salling vedrører, saa lægger vi Mærke til, at det nok har sine fire Levbygder, men at ingen af dem røber sig som Sæde for Jarl, Aarmand eller Herredsstyrelse.

Ovenstaaende turde tilstrækkelig vise, hvordan Østkysten paa mere en een Maade røber sig som Levbosættelsens Kærneomraade i Jylland.

Noget egentligt Modstykke til Levbosættelsen findes der paa jysk Grund ikke. Vestjylland synes i dens Blomstringstid ikke at have frembragt en eneste

ejendommelig Bosættelsestype, der kan siges at konkurrere. Derimod er der et ejendommeligt vestjysk Vandnavnselement, der efter sin Udbredelse danner et Slags Modstykke til Levbosættelsen, nemlig „Pyt“. Det er et latinsk Ord, p u t e u s, „Brønd“, som Jyderne efter flamsk Forbillede har lært at bruge til Stednavnedannelse. Vi kender det fra det flanderske Stednavn Krekelpyt i Fortællingen om Reineke Voss og fra et engelsk Grendles pit, der hentyder til Trolden Grendel i Sagnet om Bjovulf. Til Jylland er Sammensætnings-typen „Pyt“ naaet endnu i hedensk Tid, thi den har ofte mytisk Klang; den forbindes saaledes med Sagnet om den kørende og druknende Nerthus: Frue drukner i Fruepøt ved Aabenraa, Brud drukner i Brudepøt nordvest for Vejle; Finds Pyt paa Mors har Navn efter den Trolde, der kendes fra Sagnet om Lund Domkirkes Bygning; mellem Esbjerg og Ribe og ved Nissum Fjord findes Navnet Smørpyt, der vistnok skal tydes „Offerbrønd“*); Harpøt ved Nissum Fjord kan muligvis tydes Hargpyt, dvs. „Helligdomsbrønd“. Navnedannelsen er dog ogsaa bleven fortsat til kristen Tid, hvis det da er rigtigt, at Mumpet ved Nymindegab har Navn efter en usædelig Munk, der er bleven druknet dér (E. T. Kristensen: „Danske Sagn“, III, Nr. 1854). — Udbredelsesomraadet strækker sig, saavidt jeg har kunnet spore, nordpaa til en Linje, der gaar fra Ty, Mors og over Fjendsherred til Vejleegnen og Samsø. Det spænder hovedsagelig over det vestjyske Dialektomraade, omend det rækker noget videre østpaa. Sikker er det, at vi her har et Minde om særlig sønderjysk og vestjysk Handelsforbindelse med Gallien ved Oldtidens Slutning.

---

*) „smøre“ er bl. a. et teknisk Udtryk for „at overstryge Alteret med Blod“.

Kort Nr. 12: Torpbosættelsen.

En af de mest iøjnefaldende yngre Typer for Udflytterbosættelser kendemærkes ved Navneleddet „Torp“. Det udgik fra Tyskland og var allerede kommet til Danmark saa tidlig, at Vikingerne førte det med sig til England i 9. Aarhundrede. Jfr. min Artikel i „Frem“ 1926, 441.

De ældste og fornemste Exemplarer tør vi sikkert se i de Torper, der har opnaaet Sognerang; undertiden kan vi ogsaa spore Fornemheden i Navnets Indhold: Sognet Jelstrup i Vendsyssel var sikkert oprindelig en Torp, der var underlagt Jarlen i Jarlslev. Sammenligner vi nu Udbredelsen af Torpsognene med Udbredelsen af Levbygderne, kan vi næppe undgaa at føle os slaaede af, at det er næsten fuldstændig samme Billede. Dvs.: Torpbosættelsen er den snorlige Fortsættelse af Levbosættelsen. Der er kun faa Steder, hvor der spores nogen Forskydning, f. Ex. i Ty og i Angel, hvor der til en ganske tynd Levbosættelse svarer en ret stærk Torpbosættelse. De frisiske Øer er og bliver blanke nu som før, og Hardsyssel og Salling er stadig meget sparsomt forsynede. Nu som før viser Østkysten sig som Bosættelsens Kærneomraade; her findes ogsaa mod Sydøst tre Torper, der er saa fornemme, at de har opnaaet Rang af Herredstingsteder: Tyrstrup, Lautrup og Struxtrup.

Kort Nr. 13: Den ældre Tids Runestene.

Den ældste nordiske Runeskrift, som kun findes paa løse Genstande, dateres af Forskerne noget forskelligt, enten fra 5. eller 6. Aarhundrede. Den har et af sine Hovedfelter paa de danske Øer. I Jylland er Tyngdepunktet skudt paafaldende langt frem mod Sydvest; vi mindes Guldhornsindskriften fra Gallehus i

Vestslesvig, Indskriften fra Masseofringsfundet ved Torsbjerg i Angel, en Smykkeindskrift fra Varde etc. Men dette Tilløb synes ikke at faa nogen stærk Fortsættelse i Eftertiden. Mere spredt optræder Runeindskriften i Nordøstjylland, f. Ex. en Smykkeindskrift fra Over Hornbæk ved Randers; men netop her lader der sig maaske snarere spore en Fortsættelse. — I det hele synes Brugen af Runerne efter den ældre Periode midlertidigt at træde tilbage i Danmark, medens den fortsættes mere uafbrudt i Norge og Sverige. Omkring Aar 800 bliver det imidlertid paa de danske Øer pludselig Mode at rejse Gravstene med Runeindskrifter, vist nærmest efter norsk-svensk Mønster. Endnu er Skikken ikke naaet til Jylland, men ved Aar 900 melder den sig paa den østjyske Kyst. De tre første kendte Exempler er fra Hammel i det nordlige Aabosyssel og fra Himmerlands Nordkyst; derpaa følger de to navnkundige Kongestene i Jelling, og det kongelige Exempel har sikkert været en virkende Drivkraft til Efterligning. Fra nu af bliver Skikken saa almindelig langs Østkysten mellem Limfjorden og Kolding, at Øernes Produktion helt sejles agterud; navnlig Randerseggen viser sig forbausende frugtbar, — Fortsættelse fra Hornbækbrakteatens Tid? Spredte Exempler forekommer i Vendsyssel, Ty, paa Mors, i det sydlige Hardsyssel, i Vardesyssel og Sønderjylland. Salling, det vestlige Løversyssel og Størstedelen af Hardsyssel giver fremdeles blankt op lige til kristen Tid*).

Fordelingsbilledet minder i det store og hele om Levbosættelsens Udbredelse, og vi kan næppe væрге os mod den Formodning, at det i første Omgang fortrinsvis var de indflyttede Daners Efterkommere, der

---

*) Jeg maa dog tilføje, at jeg paa Eskjær Gaardsplads har liggende en Sten med Tegn, som jeg regner for Runer. Men Dr. Marius Kristensen vil ikke godkende dem.

optraadte som Skikkens Udbredere. Maaske har der været et Tilskud af Sveer og Gøter imellem dem. Wimmer paaviser hele tre svenske el. gøtiske Stene i Randers-Hobro-Eggen, og en hel Række østjyske Runestene indeholder udpræget svenskagtige Navne: Asvid, Freystein, Thorgny, Thiuthkel, Eystein, Vestgaut.

Kort Nr. 14: De kristne Runestene.

Medens Sjælland har Forspringet i 9de Aarhundrede, skifter Forholdet som sagt i 10de; da overhales Sjælland af Jylland, og her udvikler der sig nu en ejendommelig Kunstindustri med store, statelige Runeligstene, sædvanlig korsprydede. Til samme Industrivirkosomhed kan vi henføre det indskriftløse Kors med Afbildning af Vinderslev Kirkes Bygmester med samt hans Redskaber; endvidere det ligeledes indskriftløse, paa dansk Grund vel enestaaende Kors fra Astrup i Salling. — Tyngdepunktet er som sagt flyttet vestpaa, men det ligger stadig i Østjylland. Fordelingen i Østjylland er, som følger. Himmerland: Suldrup; Ommer-syssel: Vester Velling; Aabosyssel: Gesingholm, Sal (2 Stene), Vejerslev; Løversyssel: Vinderslev. Sønderjylland har et enkelt Exempel fra Bjolderup, det sydlige Vardesyssel et fra Føvling. Det midterste og vestlige Limfjordsomraade er kommet godt med; Ty: Tisted og Hillerslev; Mors: Galtrup; Salling: Hvidbjerg og Astrup. Hardsyssel og Størstedelen af Vardesyssel er blanke.

Vi ser tydelig Kontinuiteten fra først til sidst: Randersegnen, der allerede i den ældste Periode ydede Hornbæk-Brakteaten, er siden Danmarks frugtbareste Fundgrube for hedenske Runestene, og er ligeledes foran i Tilvirkningen af de kristne Fortsættelser.

14.
Kristne Runestene

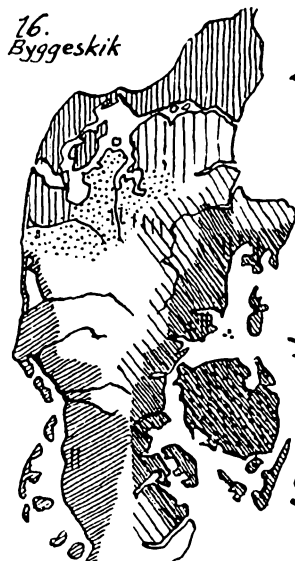
- Kristne Runestene (sædvanlig ved Korsprydelser).
- ✚ Gamle Stenkors

15.
Romanske Kirker.

- Kirker af rhinsk Tufsten
- Fremragende Granitkirker

16.
Byggeskik

- ▨ Høghuse
- ▧ Fødtomter
- ▩ Stenhus
- ▨ Grundmur

17.
Indbyggernavne

- Indbyggernavne på -ing.
- De Herreds-og Sysselindb.
- ▨ -ing afløst af -bo.

Kort Nr. 15: Tufstenskirker og Kampestenskirker.

Med hedenske og kristne Runestene, hvad enten Centret ligger paa Øerne eller i Østjyylland, er Vestjylland agterud. Men naar vi kommer til den romanske Kirkebygningskunst, ser vi et iøjnefaldende Omsving: da tager Vestjylland afgjort Forspringet. Tyngdepunktet i Stenhuggerfaget skrider stadig mod Vest: ved Aar 800 laa det paa Øerne, efter Aar 950 flyttedes det til Jyllands Østkyst; i 12. Aarhundrede havner det paa Vestkysten.

Aarsagen var de Handelsforbindelser, der fra Nordfrislands Havne og Ribe knyttedes med Holland og opad Rhinen. Det var vel særlig Studehandelen, der virkede. Det gav sig bl. a. Udtryk i Indførselen af rhinsk Tufsten som Kirkebyggestof. Dr. Mackeprang skriver derom i „Vore Landsbykirker“, S. 21: „Langs Ejder og Treene, tenderende hen mod Slesvig By, paa flere Vesterhavsøer som Sild og Pelworm, samt i Vestjylland, omtrent fra Ringkøbing Fjord til Vidaa med Ribe som geografisk og historisk Centrum, ligger c. 30 Kirker, opførte af rhinsk Tuf“. Dette Byggemateriale brødes især ved Andernach, fragtedes nedad Rhinen til Holland og derfra videre til Ribe. — Den mest imponerende Tufstensbygning er selve Ribe Domkirke, opført 1125—60. Denne Kirkes eneste Sidestykke indenfor det nuværende Danmark ligger paa Vestjyllands Østgrænse; det er Viborg Domkirke, vor mægtigste Granitbygning, opført 1130—69. Men i Henseende til Stenhuggerarbejdets Fuldkommenhed tilkommer Prisen maa ske Kirken i He i Hardsyssel. Prof. Løffler siger i „Kirkehistoriske Samlinger“, 1874, 34, at vi „i He Kirkes Taarn har en ligesaa ejendommeligt som udmærket Repræsentant for vor romanske Granitarkitektur, saaledes som denne havde naaet sin skønneste Udvikling ved Midten af 12. Aarh. med Rhinlandenes Bygnings-

kunst til Forbilledet“. Arkitekt Wiinholt, som har ledet den sidste større Ombygning, kalder Kirken for Nordens bedste Stenhuggerarbejde*).

Mod saadanne Ydelser har Østjylland i denne Periode ikke noget jævnyrdigt at stille op. Først i Murstenskirkenes Tid kommer det atter med, og vi ser da et enkelt ejendommeligt Tilløb til at følge Trop med Østdanmark: Torsager i Djursland har Rundkirkeformen, der ellers i Danmark kun kendes paa Øerne.

16. Helgenerne Theodgar, Willehad og Olav.

Som de jyske Tufstenskirker peger mod Sydvest, og Torsager Rundkirke mod Øst, saaledes peger ogsaa Jyllands folkekaarne Helgener delvis til hver sin Side. Det vestjyske Syssel Ty kaarer sig til Værnehelgen Tyskeren Theodgar, St. Tøger. Den engelskfødte Bremermissionær Willehad dyrkedes særlig i Viborg Domkirke, og Omegnens Navneskik skal endnu bære Præg deraf. Han dyrkedes ligeledes i den nordslesvigske Kirke Roager; jfr. Dr. Ellen Jørgensen, „Helgendyrkelse i Danmark“ S. 10. I Hardsyssel og paa den vestjysktalende Del af Jyllands Østkyst synes han ogsaa at være yndet, at dømme efter Exemplerne hos Oluf Nielsen, „Jyske Tingsvidner“ S. 13, 17, 35, 50, 56, 90. — Derimod har det østjyske Syssel Aabo haft Forbindelse nordpaa, idet det kaarer sig Nordmanden Olav, den typisk nordiske Folkehelgen, der ogsaa har efterladt stærke Minder paa Øerne og i Skaane.

---

*) Jfr. Storgaard Pedersen i „Hardyssels Aarbog“ 1912. Jeg kunde have Lyst til at tilføje, at hver Gang jeg kommer ind i Grinderslev Klosterkirke, føler jeg mig slaaet af dens skønne Indre. Men det er maaske Lokalpatriotisme.

17. Kort Nr. 16: Byggeskik.

I „Danske Bøndergaarde“, Kort S. 87, paaviser H. Zangenberg, hvordan Byggeskikken i Jylland præges af Kulturstrømninger, der udgaar fra forskellige Centrere. Fra de syddanske Øer kommer Brugen af Fodtømmer, der ikke kendes paa Sjælland og i Størstedelen af Jylland. Fra Fyn forplanter denne Skik sig til hele den østjyske Kyst mellem Mariager Fjord og Slien. Samtidig udvikler Brugen af Grundmur sig paa Vestkysten fra Ejderen og til Nordenden af Ringkøbing Fjord; det er de samme Egne, som har Tufstenskirkkerne. Landet nordenfor Limfjorden samt Mors, Nordhimmerland og Nordvest-Hardsyssel har atter en anden Type, Højremshuset, medens Salling, Fjendsherred og en Del af Hardsyssel har Typen Sulehuset, der iøvrigt genfindes paa Fyn. Om Indholdet af den forskellige Byggeskik se nærmere Aarb. 1927, S. 29 og 67.

18. Handelsforbindelser fra Vestjylland mod Sydvest.

For at bidrage til at oplyse Fremkomsten af den vestjyske Artikel har Adjunkt Bloch, „Den vesterjydske Dialect“, S. 38, allerede for hundrede Aar siden fremhævet et Forhold, der giver en langt naturligere Forklaring end Altyskernes Paastand om en gammel Stammeegrænse mellem vestgermanske Urjyder og erobrende Ødanskere. Han har lagt Mærke til, at holstenske Mønter var gængse i Vestjylland til ind i 19de Aarhundrede, ja, i visse Egne næsten den eneste Møntsort. Jeg mindes selv, at Proprietær Lundsgaard paa Langesgaard her i Salling har vist mig de navnkundige „lybske Skillinger“, som havde den Egenskab, — naar de var af den rigtige Slags —, at de blev hængende ved Fingren, naar man satte den paa dem, — saa fedtede var de. Denne Brug af holstensk og lybsk Mønt hænger vel

sammen med Studehandelen, hvis Hovedaare — Oxevæjen — for Størstedelen løb paa vestjysk Grund. — Pontoppidan siger i „Danske Atlas“, Bd. V (1769), at Mandsdragten i Skodborg og Vandfuld Herreder var den samme som Marskbøndernes; hvis lagttagelsen ellers er rigtig, saa peger den paa en Handelsforbindelse, der fra de nordfrisiske Marskegne har strakt sig langs Jyllands Vestkyst helt nordpaa til Limfjorden. Iøvrigt siger Elna Mygdal i Turistforeningens Skrift „Vestjylland“, S. 177, at Kvinder fra Ringkøbing-Egnen tidligere plejede at tage til Holland efter Varer, og at Handelen langt mere gik den Vej end over København. Et Minde derom er de mange Fajancefliser paa holmslandske Gaarde. Andre Vidnesbyrd om Handelsforbindelser vestpaa finder vi i Sproget; vestjysk „Sisser“ (Sax) er = engelsk *scissors*; et Ord som midtjysk „Æpern“ (Forklæde) er = engelsk *apron*. — Atter og atter støder vi altsaa paa Handelsforbindelser, der peger i samme Retning som Tufstenskirkerne og Grundmursgaardene.

19. Kort Nr. 17: Indbyggernavne.

Fordelingen af Indbyggernavne i Jylland er ikke helt let at overskue, og Stoffet er til denne Dag meget ufuldstændig indsamlet; skønt jeg i 15 Aar lejlighedsvis har indskærpet Nødvendigheden af at foretage en Indsamling, har de danske Sprogmand hidtil haardnakket vendt det døde Øre til mine Formaninger og intet villet gøre for at oprette deres uforsvarlige Forsømmelse af dette vigtige Sprogstof.

Over hele Jylland herskede oprindelig den gamle gottske Skik at danne Indbyggernavne paa *-ing*, den, vi kender fra Skaaningerne i Skaane, Falstringerne paa Falster etc.

Denne Skik er imidlertid næsten fuldstændig afskaffet i Levbosættelsens Centrum, Sjælland, og istedenfor træffer vi her Indbyggernavne paa - e r e: Københavnerne, Køgere etc., vel oprindeligt paa - v e r j a r, dvs. „Mænd“; den nye Skik er kommen til Danmark fra Tyskland, hvor man allerede paa Kristi Tid havde Stammenavne som Amsivarji, „Emsboer“. Denne Skik tager nu Levbyggerne med sig til Jylland. Den synes at findes paa hele Østkysten: i Vendsyssel, i Østhimmerland, i Aabosyssel, Løversyssel, og videre mod Syd ind i Sønderjylland. Ommersyssel danner forsaavidt en Afbrydelse, som Endelsen - e r e her er langt mindre gennemført end i Nabosystemerne mod Nord og Syd. Mod Vest taber Styrken sig efterhaanden. I den udprægede Levbosættelse paa Mors findes - e r e vel endnu i omtrent samme Styrke som i Ommersyssel. I det nordlige Hardsyssel, hvor Levbosættelsen helt savnes, findes ifølge Byskov kun et eneste Exempel paa - e r e, nemlig Købstadindbyggernavnet Lemvigere. I Salling savnes Typen vistnok helt.

Medens det ikke er let at sige med Sikkerhed, hvor langt vestpaa Typen - e r e trænger frem, er det lettere at paapege de yderste Østposter for den gamle Skik. Isoleret bor Læsingerne paa Læsø. Nordligst paa jysk Grund bor Hanningerne i Hanherrederne og Bjesingerne i Biersted i Syd-Vendsyssel. Paa Øen Mors har vi Morsingerne. Saa gaar Forpostkæden over Limfjorden. Linjen gennemskærer Himmerland, hvis vestlige Del forbliver tro mod den gamle Skik: Ingformer findes i Nibe, Stavind, Blære, Ilderis, Rind, Skals. Hertil slutter sig en tæt Klump i Nordfjendsherred: Lundø (Lunningboer), Hald, Knud, Kvols; længere mod Syd siges i Fjendsherred Bessingboer om Indbyggerne af Bærs i Hardsyssel. Saa gaar Linjen østpaa, passerer Vælsingerne i Væls i det midterste

Ommersyssel og Rajsingerne i Randers og kommer til Mellemfjordingerne i det østlige Ommersyssel; hos dem træffes Ingformer ved Hald, Hem, Siem, Lem, Linde og Tvede, ligesom Dialekten kender Navnet Aaboinger for Indbyggerne af Aabosyssel. Østfor Randers Fjord træffes som eneste Repræsentanter paa Aabosyssels Fastland Rovsingerne i Rougsø Herred. Syd for den nævnte Forpostkæde har vi Samsingerne paa Samsø, der hører til Aabosyssel, endvidere Lovringerne i Løversyssel. — I det Grænsestrøg, vi har gennemgaaet, er det netop kun nogle enkelte gamle Bygder, der har holdt fast ved den oprindelige Skik; i Resten af Tilfældene dannes Indbyggernavnene med andre Elementer, saasom -b o eller det sjællandsk-tyske -e r e. I det østlige Ommersyssel hedder det f. Ex. ved Siden af Hallinger, Lindinger, Tvedinger, Lemminger uvægerlig -e r e ved Indbyggere af Levbygder og Torper: Gerlevere, Tørslevere, Glenstruppere.

Vi skulde nu have ventet, at bagom den gamle Skiks Forpostkæde, vestpaa og sydpaa, vilde Skikkens Brug tage jævnt til. Men denne Forventning holder ikke Stik. Tværtimod savnes Ingformerne paa Mors, bortset fra det ene Navn Morsinger eller Morsingboer; endvidere i Størstedelen af Ommersyssel, af Aabosyssel, af Løversyssel, af Fjendsherred og i hele Salling og Hardsyssel; der er i Hardsyssel kun levnet forstenede Rester, som f. Ex. Herredsnavnet Heingæ, nu Hing, der er dannet af Indbyggernavnet for He Sogn. Salling, Fjendsherred og Hardsyssel er dog ikke som Østhimmerland gaaet over til Brugen af den sjællandsk-tyske Type -e r e, men foretrækker det nordiske -b o: Mogenstrupboer, Hingboer, Skernboer. Saasart vi sætter Foden indenfor Vardesyssel og Jellingsyssel, dukker Ingformerne op igen: Skernboerne hedder paa Vardesysselmaal Skjanninger, og Indbyggerne af Grejs hed-

der Grejsinger. Indbyggerne af Gaarslev kaldes spotvis „de Gaarslev Gæslinger“. Herfra mod Syd piper den gamle Skik stedse hyppigere frem; i Sønderjylland myldrer der af Ingformer ved alle mulige Bytyper, f. Ex. hedder det Emlinger i Emmerlev, Affenraainger i Aabenraa, Lavensbøllinger i Lavensby, Havnbjerringer i Havnbjerg, Brarpninger i Brarup.

Skal vi gøre et Sammen drag af ovenstaaende, kan det vel formuleres, som følger. 1. Der gaar et Skel fra Jammerbugten østenom Hanherrederne, gennem Himmerland til Mariager Fjord og Mundingen af Randers Fjord; østenfor det fremhersker den sjællandsk-tyske Type -e r e, vesten- og søndenfor det holder sig endnu Levninger af den gamle Type -i n g. 2. Der gaar et andet Skel fra Skive Fjord sydpaa og derpaa følgende Aaen Skern vestpaa; østen- og søndenfor det, i Fjendsherred, Løversyssel, Jellingsyssel og Vardesyssel, holder sig Levninger af Typen -i n g, medens den paa den anden Side Skellet, i Salling og Hardsyssel, er afløst af -b o.

20. Kort Nr. 18 og 19: Udtale med Stød.

Den danske Udtale med Stød, dvs. med et Slags Host eller Hik, er i sig selv noget nyere, men den gaar i Hovedsagen tilbage til et ældgammelt Tonehold i Nordisk, hvad der skønnes ved Jævnføring med Svensk og Norsk. — I Fordelingen af det Tonehold, der fortsætter sig som Stød, kan der nu selvfølgelig have været stedlige Ejendommeligheder, og vi finder faktisk atter og atter en Modsætning mellem Øst- og Vestjylland, der turde høre til de ældste Dialektspaltninger indenfor Dansk. Se derom Bennike og Marius Kristensen: „Kort over de danske Folkemål“. En af disse Afgrænsninger, Kort Nr. 18 = „Kort over Folkemål“ Nr. 76, svarer næsten fuldstændig nøje til Afgræns-

Stød savnes } ved Fornutid.
 Stød findes

Stød på pp, tt, kk, pp, rk.
 i vest for Linjen Stød på et (ikke).
 Stød på pp, tt, kk.
 i vest for Linjen Stød på ætt i 20'ernes

Ingen kønsforskel.
 2 køn.
 3 køn.

a foran k og p
 bliver til h.
 vesten for Linjen bliver
 arm til arm.

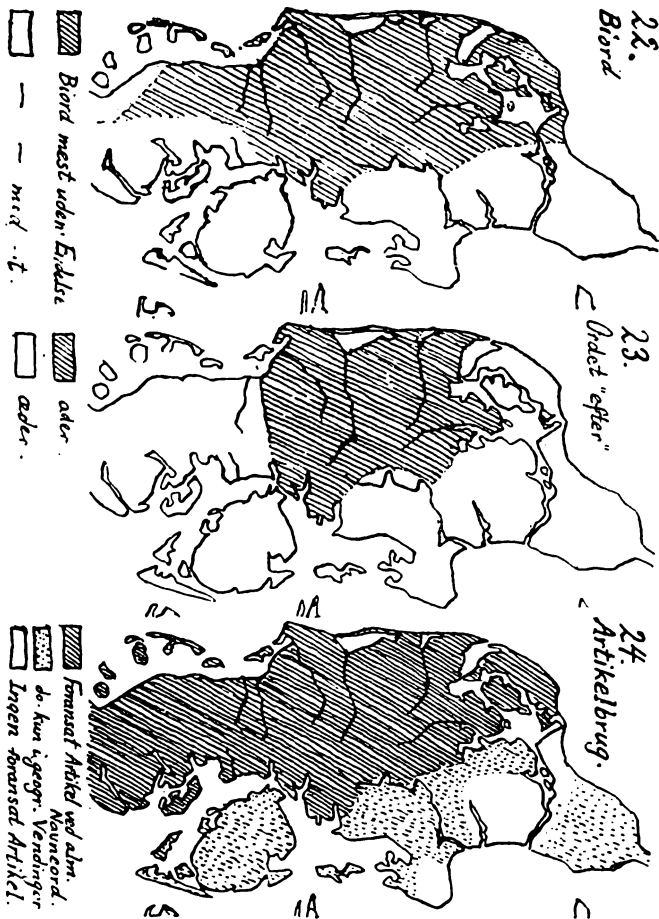
ningen mellem vestjysk-sønderjysk og østjysk-østdansk Artikelbrug; den ytrer sig deri, at man i Østjylland har Stød paa visse Førnutidsformer, hvor det savnes i Vestjysk-Sønderjysk. Til Gengæld har vi nu Stødet i en hel Række Lydforbindelser samt ved Nægtelsen „ét“ (ikke), hvor det savnes i Østjysk, Kort Nr. 19 = „Kort over Folkemål“ Nr. 36, 77, 78, 79. Men her faar Grænselinjen en Form, der afviger mærkelig fra den ovenfor omtalte: Sønderjysk staar nu paa østjysk-østdansk Side, og Vesthimmerland staar paa vestjysk. Da den sidstnævnte Type indeholder hele fire Tilfælde, synes den at vise os det egentlig afgørende Grundforhold ved den gamle Fordeling. Den passer ret godt med Udstrækningen af Levbosættelsen, der jo forener Østjylland og Sønderjylland*).

21. Kort Nr. 20—23: Udtalen af **a**, **Ordkøn**, **Biord**, **Ordet „efter“**.

Stadig samme Hovedmodsætning mellem Øst- og Vestjylland finder vi paa „Kort over de danske Folkemål“, Nr. 1, 7, 81, 83, 31. **a** foran **k** og **p** og foran **rm** bliver til **å** i Vestjylland, men fastholdes i Sønderjylland og Størstedelen af Østjylland. Vestjylland afskaffer næsten helt Kønsforskellen; Sønderjylland og Størstedelen af Østjylland fastholder to Køn, Vendsyssel og Djursland fastholder alle tre. Biord staar mest uden Endelse i Vestjylland og Vest-Sønderjylland, tilføjer ofte **t** i Østjylland og Østsønderjylland. Ordet „efter“ hedder „ader“ i Vestjylland, „æder“ i Sønderjylland og Østjylland. Vesthimmerland staar her vaklende, snart paa østjysk, snart paa vestjysk Side.

*) Ved Fortids Tillægsmaade slutter Salling sig til Østjylland, som mangler Stød, se „Kort over de danske Folkemål“ Nr. 74.

22. Kort Nr. 24: Artikelbrug.

Se „Kort over de danske Folkemål“ Nr. 80. Hidtil har Artikelbrugen, trods Altyskernes Misbrug af dette Kapitel, været Stedbarn i dansk Sproglære. Først i mit Skrift, „Jysk og østdansk Artikelbrug“, er den optagen til Særundersøgelse; jfr. min Afh. „Nordisk og frisisk Artikelforskning“ („Danske Studier“ 1926), og Aage Hansen, „Bestemt og ubestemt Substantiv“ (1927).

Den østdanske efterhængte Artikel, Typen „Mand-en“, har sammen med Levbosættelsen gjort sig gældende i hele Østjylland nordenfor Horsens Fjord. Hertil hører: Vendsyssel, Hanherrederne, undtagen Hannæs, Himmerland, undtagen Skals Sogn, det midterste og østlige Ommersyssel, Aabosyssel, og af Løversyssel Hadsherred samt det nordøstlige Voer Herred. Det maa mærkes, at Hadsherred nu hører til Aarhus Amt, der paa Sydsiden maa regnes som Arvetager efter Aabosyssel; Indlemmelsen af det til Løversyssel hørende Hadsherred svarer altsaa til, at dette Herred gaar fra vestjysk Type over til østjysk. — Vestenfor Linjen Skive Fjord—Horsens Fjord hersker foransat Artikel, „æ Mand“. Skive Fjord sætter altsaa Skel, og Sallingssyssel er en udpræget Grænseprovins for Vestjylland mod Østjylland. Sønderjylland staar paa den vestjyske Side, men har dog efterhængt Artikel i paafaldende mange staaende Vendinger: „altidens“, „Bysens Folk“, „Bysens Horn“, paa Als „arsen-overhoved“ („hovedkulds“).

Væsentlig anderledes stiller Fordelingen sig imidlertid, naar vi forlader de almindelige Navneord og istedenfor undersøger Artikelbrugen i visse geografiske Vendinger. Vi faar da en artikelløs Type „Randers Hestfolk“ overfor en Type med foransat Artikel „de Randers Hestfolk“ eller „æ Randers Hestfolk“. Den artikelløse Type hersker paa Bornholm, vistnok ogsaa i Skaane, i Størstedelen af Sjælland, og paa jysk Grund i følgende Egne: Hanherrederne, Østhimmerland, Norddjursland. Typen med foransat Artikel hersker paa Lolland-Falster, i Syd- og Nordvestsjælland, paa Fyn, i Vendsyssel, Vesthimmerland, Ommersyssel, Størstedelen af Aabosyssel, den østjyske Del af Løversyssel, samt vel gennemgaaende i det vestjysk-sønderjyske Omraade, omend paa visse Punkter mindre udpræget

end i Østjylland. Vi vil se, at Grænsen her løber langt østenfor Sallingsyssel, idet Vesthimmerland som saa ofte hælder til den vestjyske Type.

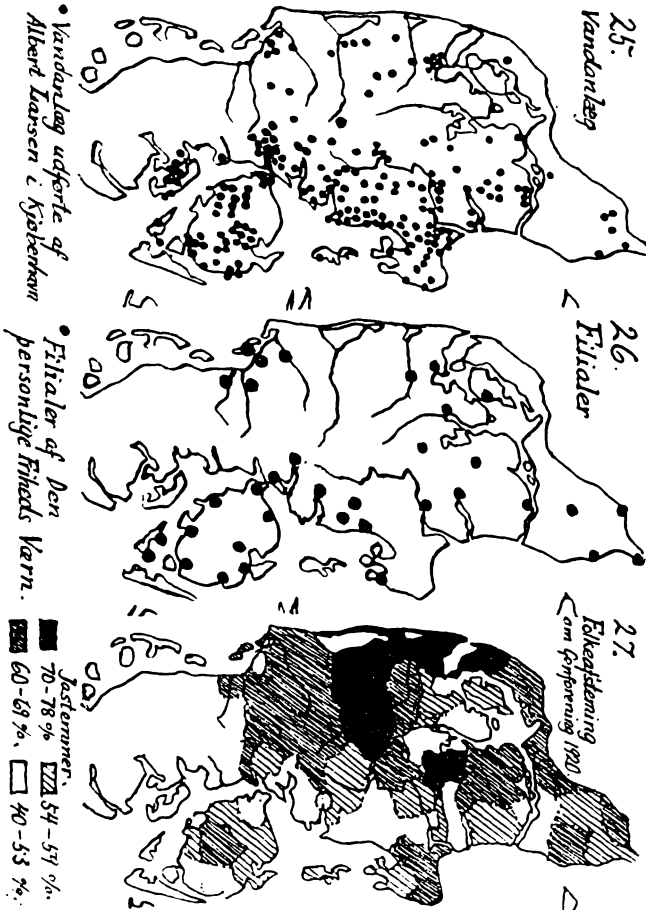
23. Slutning.

Der kunde fortsættes længe endnu. Der er praktisk talt uendelig mange Omraader, hvor Skellet paa langs gennem Jylland træder frem. Her vil jeg endnu blot nævne en lidt anden Figur, som fremkommer ved, at Aabosyssel overordentlig ofte sondrer sig ud fra det øvrige Jylland, jfr. „Kort over de danske Folkemål“, Nr. 1, 2, 5, 17, 18, 19, 20, 23, 26, 34, 39, 66 og 86. Jeg skal tilføje et enkelt vigtigt Punkt fra Ordforraadet. Ejendommeligt for Jylland er Stednavneleddet „Sig“, dvs. „fugtigt Sted“, der genfindes hos Saxerne som „Siek“, engelsk „Sike“, og spredt har forplantet sig østpaa over Kattegat: Sik i Halland, Lersik, Ormesik i Vester Gøtland. Dette saxisk-jyske Element synes imidlertid at savnes i en stor Del af Aabosyssel — Molboernes Land dog undtaget —, og der, hvor det savnes, opdukker ejendommeligt nok et Exempel paa det norsk-svenske Element „Tjern“, dvs. „lille Kær“, nemlig Hals-tiern, nu Hadsten. Tæt udenom Aabosyssel ser vi desuden Exempler paa det norsk-svenske Element „Myr“, dvs. „Mose“: Faarmyre i Ommersyssel, Barne-myre, nu Barmer, i Himmerland, og Gasemer, nu Gosmer, samt Myrehuset i Aabosyssel. Det ser da ud til, at det saxisk-tyske Element „Sig“ i Aabosyssel er blevet tilbagetrængt til Fordel for fællesdanske eller øst-nordiske Typer. — Et ejendommeligt Træk fra den folkelige Nationalgeografi kan endnu jævnføres. Til Eggen mellem Aarhus og Randers hører Indbyggernavnet Kronjyder; det falder vel væsentlig indenfor Aabosyssel, selvom det maaske griber lidt ind i Ommersyssel ogsaa. Dette er det eneste af Jydernes syv Kendings-

navne, der har en iøjefaldende fornem Klang; de andre hentyder enten til Fattigmandshaandværk, saaledes som Potjyder i Vardesyssel, eller har faaet en afgjort dril-lende Tone, som Grødjyder ved Fredericia, Skrabalderjyder ved Skanderborg, eller Kvabjyder i Sallingsyssel. Og, hvis det er rigtigt, at Kronjyder hentyder til Kro-nens tidligere Godser, saa ligger der bag Navnepaa-fundet den historiske Realitet, at det er i de frugtbare Egne ved Aarhus og Randers, at Kronen særlig har faaet Hold paa Jordegods. Vi vil altsaa se, at Kronjy-derne overfor de andre 6 Slags Jyder staar i en Sær-stilling, der svarer til den sproglige paa Folkemaals-kortene. —

Til allersidst har jeg tilføjet Kort over tre helt mo-derne Foreteelser. Nr. 25 viser et københavnsk Fir-mas Vandanlæg; Nr. 26 Filialer af Foreningen „Den per-sonlige Friheds Værn“; Nr. 27 Stemmegivningen ved Folkeafstemningen i 1920 om Nordslesvigs Genindlem-melse i Kongeriget. Det vil ses, hvordan Spredningen stadig ebber ud vesterpaa, og det i afgjort højere Grad, end der paa Forhaand kunde ventes efter det lavere Folketal. Det indre og vestlige Strøg har næsten in-gen Filialer af Frihedsværnet, og netop de samme Egne har det højeste Procenttal Jastemmer ved Folkeafstem-ningen, viser sig altsaa utilgængelige for den østenfra fremtrængende Forflygtigelse af den nationale Aand.

Fra den fjærneste Urtids Dysser og Jættestuer lige til den nyeste Nutids Afstemningskort har vi fulgt Mod-sætningen mellem Øst- og Vestjylland. Atter og atter gentager sig den samme Figur, med Skellinjen løbende skraat gennem Halvøen, fra Jammerbugten til Kattegats Sydvesthjørne. Saa stadig kommer dette Skel igen siden den ældste Arilds Tid, at vi næsten maa undres over, at det ikke har udviklet sig til en Nationalitets-grænse mellem to skarpt adskilte Folk. Men en saa-

dan Udvikling er udebleven. Aldrig nævner Historien et østjysk Kongedømme overfor et vestjysk; aldrig har den gejstlige eller verdslige Øvrighed gennemført nogen administrativ Adskillelse af et østjysk og et vestjysk Omraade. Kun Sønderjylland er blevet skilt ud, skønt det jo i mangt og meget slutter sig tæt nok til det vestjyske Naboomraade.

Naar jeg hævder, at der findes stadig virkende Færdelsvilkaar, som atter og atter skiller de i Landet bosatte Folkedele, saa udelukker denne lagttagelse selvfølgelig ikke, at det bliver samme Fordelingsbillede, der stundom fremkommer ved Indflytning af danske Nybyggere østenfra (saaledes f. Ex. ved Punkt 4 etc.). Baade Udbredelsen af Kultur- og Sprogølger og Indflytning af Mennesker er netop underkastede Færdelsgeografiens stadig virkende Grundvilkaar.

Jeg mener altsaa at have paavist et urgammelt Færdelsssel, som er frit for alle skæbnesvangre nations-spaltende Følger, men dog gør sig tydelig gældende paa saa mange forskellige Felter, at det fortjener den nøjeste Opmærksomhed. Denne lagttagelse, som skulde have været gjort for længe siden, være hermed overantvordet til dansk Forskning. Gid Skellinjerne nu maa blive bedre undersøgt, end de hidtil har været!*)

Eskjær, April 1927.

Gudmund Schütte.

---

*) Jfr. Prof. J. Steenstrup, „Østlig og vestlig Ulighed indenfor det jydsk Samfund“ („Saml. t. jydsk Hist. og Topogr.“ 1928, S. 1), samt hans Kort over Klostrenes Fordeling, „Danm. Riges Hist.“ I, 652—53.

Skive gamle Kirke.

Af Niels P. Bjerregaard.

De hvidkalkede Landsbykirker, der som Regel har Lavkirken (Koret) mod Øst og Taarnet mod Vest, hører saa nøje sammen med det danske Landskab, at man ikke uden et vist Ubehag ser en af de røde Murskirker, som er blevet rejst i de sidste Aartier, vise sig for Øjet, naar man fra én eller anden vidtsynt Høj overskuer et Stykke af Fædrelandets Jord.

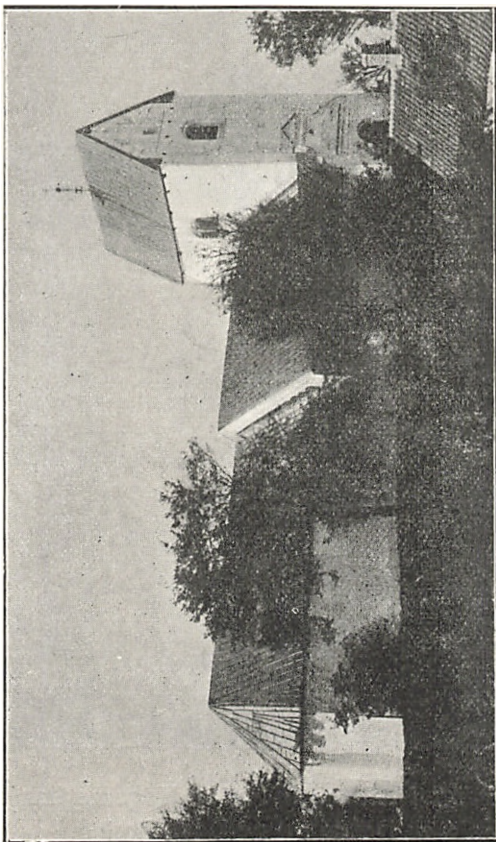
Ogsaa enkelte Købstadkirker er opført som de gamle Landsbykirker, vel vidnende om, at Befolkningen i Byen — paa den Tid, da Kirken blev rejst — kun har været faatallig og ikke i Levemaade og Byggesæt har skilt sig fra det omliggende Land, og at Byens Kirke er bygget omtrent samtidig med de omliggende Landsbykirker.

For Skive gamle Kirke*) kan disse Synspunkter gøres gældende. Den er — som mange af vore Landsbykirker — bygget i det 12. Aarhundrede, den romanske Tid, og opført af Granitkvadre paa Skraakantsokkel. Men det var kun Skibet og den vestlige Del af Lavkirken, som blev rejst paa den Tid. Senere er Koret forlænget mod Øst og har faaet en tresidet

---

*) Et Sagn om Kirkens Tilblivelse, stedfæstet til en Ligsten i Korets Østmur, findes aftrykt i „Bogen om Skive“, S. 272, Skive 1926.

Afslutning. Mod Vest er der opført et Taarn, og mod Syd en Korsarm, der nu bruges som Ligstue. I disse Tilbygninger fra sentgotisk Tid er ogsaa i stor Udstrækning anvendt Granitkvadre.

Skive gamle Kirke.

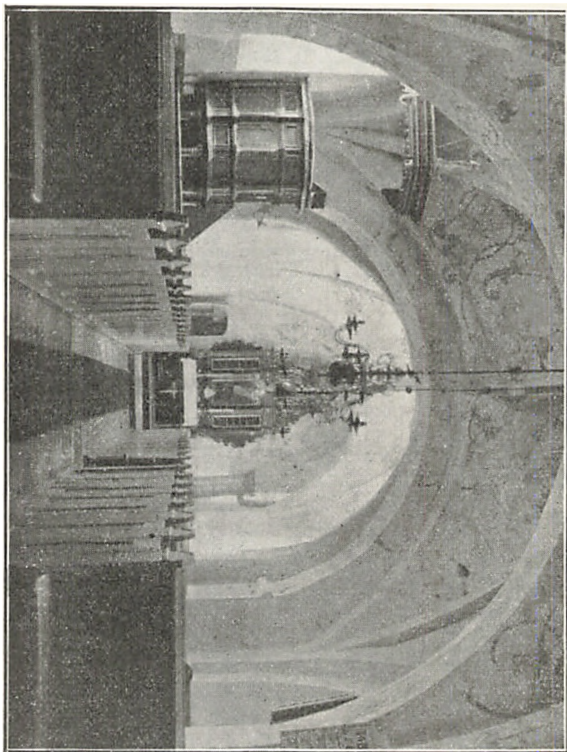
Vaabenhuset, der ligger mod Nord, er ombygget i det 18. Aarhundrede.

Hele Kirkens Indre er sentgotisk hvælvet — otte-
delte Hvælv —, og alle Hvælvinger er prydet med
Kalkmalerier.

Saa vidt det kan skønnes, er disse Billeder malet i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede; thi sammen med Høgernes Vaabenskjolde findes Aarstallet 1522. Af disse to Ting tør man vel slutte, at Billedværket er

Kirkens Indre før Omdannelsen til Ligkapel.

gjort færdigt i dette Aar, og at Høgerne har bekostet i hvert Fald en Del af denne Udsmykning.

Hr. Niels Høg*) til Eskjær sad da ogsaa som Lens-

*) Niels Høg, Søn af Peder Høg til Eskjær; Lensmand: 1484 Riberhus, 1496 Lund paa Mors, 1506 Aalborghus, 1517—20 Aastrup, 1520—24 Skivehus; Rigsraad 1487; Ridder 1491. Han var gift med Karen Steensdatter Gjøre, Enke efter Erik Andersen Banner til Asdal.

mand paa Skivehus fra 1520—24. Velhavende som han var og med Høgernes Interesse for Kirkeudsmykning*), tør man vel forudsætte, at han har — i hvert Fald for en væsentlig Del — bekostet disse Kalkmalerier.

Billedprydelserne blev senere overkalket, og Grunden dertil maa naturligvis søges i Reformations-tidens Modvilje over for den Slags Ting. Men da man i Aaret 1887 undersøgte Kirken med en mulig Udvidelse for Øje, blev de atter fremdraget og undersøgt**). I 1903 blev de restaureret af E. Rothe.

At Malerierne har lidt under Overkalkningen og Genfremdragelsen, er jo kun naturligt, og man kan derfor ikke undres over, at Pillebillederne er slemt medtaget, ja, næsten helt forsvundet. Af de faa Rester og nogle Indskrifter kan man dog slutte, at Pillerne har været prydet med Billeder af de første Menighedsledere.

Over et Billede, der forestiller Jakob den Ældre, staar: *Conceptus, natus, Jacobus* (undfanget og født, Jakob). Paa en anden Pille har staaet: *passus, crucifixus* (pint, korsfæstet). Over et Billede af Simeon staar: *Simeon, peccatis remissis* (Simeon, Syndernes Forladelse).

Jakob den Ældre var sammen med Peder og Johannes Grundlægger af Menigheden i Jerusalem; men i Aaret 44 blev han — som den første Martyr blandt Apostlene — slaet ihjel med Sværd.

Simeon var den anden Biskop i Jerusalem. Efter Byens Ødelæggelse i 70 samlede han atter Me-

---

*) En Gren af Høglægten lod Sulsted Kirke i Vendsyssel forsyne med Kalkmalerier.

**) Professor J. Magnus Petersen siger: „Den interessanteste Samling blandt Kalkmalerierne med bibelske Personer og Helgener er den i Skive gamle Kirke“.

nigheden paa Zions Bjærg; men i Aaret 107 blev han, der da var 120 Aar gammel, angivet af frafaldne Kristne og korsfæstet.

Korets Østhvælvning.

De faa bevarede Indskrifter kunde tyde paa, at Pillerne har baaret — over Billederne af Menighedslederne — de tre Trosartikler.

Hvælvingsbillederne er nedentil afgrænset ved Blomsterstængler med sentgotiske Blomster, som de enkelte Figurer ligesom vokser op af.

Naar man vil følge Tankegangen i Billedværket, maa man begynde med Korets Østhvælving og gaa mod Vest. I hver Hvælving maa man begynde med de to østlige Kapper, hvoraf man tager den nordre som Nr. 1, den søndre som Nr. 2, den næste mod Syd som Nr. 3 o. s. v.

I Lavkirkens Østhvælving findes Billeder af Treenigheden og nogle Engle:

1. Jesus, fremstillet med Naglegab i Hænderne og en takket Kronering om Hovedet.

2. Herren, med korsprydet Rigsæble og tredobbelt Krone, vel Antydning af Treenigheden.

I Hvælvingens Krydspunkt ses den Helligaand, fremstillet i en Dues Skikkelse.

3—8. I disse Kapper er fremstillet Engle, og hen over dem slynger sig Indskrifterne: *S a n c t u s g l o r i a, h o s i a n a, b e n e d i c t u s*. Det er Kirkens ældste Lovsange: Serafsangen (Jesaias 6), Julenatsangen og Palmesøndagssangen.

I Lavkirkens Vesthvælving findes Billeder af Jesu Aandsfrænder:

1. Jomfru Maria med en opslaaet Bog. Over hende ses Indskriften: *O r a p r o n o b i s* (bed for os).

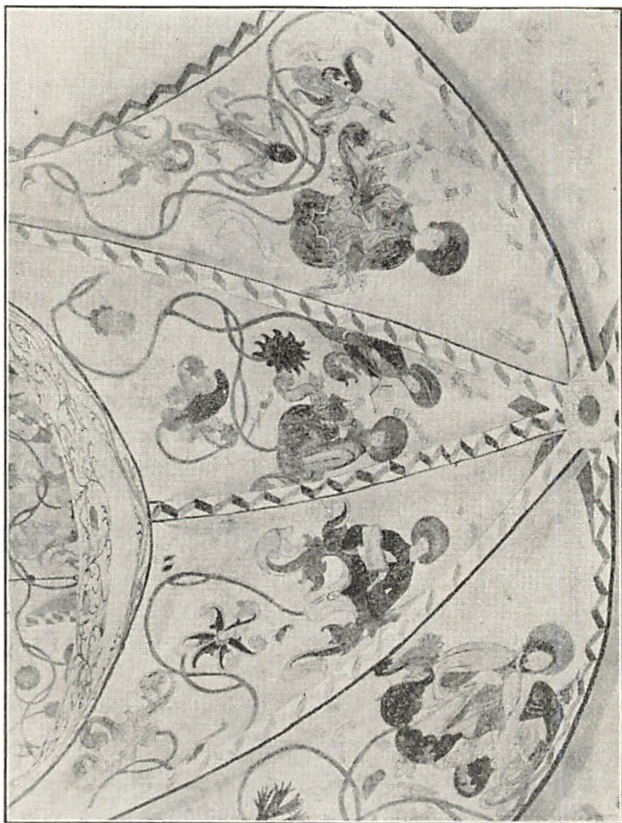
2. Maria Magdalena, d. v. s. fra Magdala By. Af hende uddrev Jesus syv Djævle, og fra den Tid hørte hun til hans nærmeste Vennekreds.

3 a. Simon Zelotes, der skal have prædiket i Nordafrika, men siden have lidt Martyrdøden i Østen. Han blev gennemsavet.

b. Judas Thaddæus, der — som Følge af en Brevveksling mellem Jesus og Kongen af Edessa — skal have prædiket i Syrien. Senere blev han dræbt ved Kølleslag.

4 d. Jakob den Yngre, Alfæi Søn, der ifølge de kirkelige Sagn skal have lidt Martyrdøden i Egypten.

b. Johannes, Zebedæi Søn, er én af Torden-sønnerne. Han levede sine sidste Aar dels paa Patmos og dels i Efesus.

Korets Vestivævning.

5 a. Jakob den Ældre, Johannes's Broder, der efter et Sagn skal have prædikeret i Spanien og er blevet dette Lands Værnehelgen. Pilgrimshatten skal vidne om hans Pilgrimsrejse til Jerusalem.

b. Bartholomæus, ogsaa kaldet Nathanael, der i Haanden har en Bog i et Bærebaand. Efter Over-

leveringen førte han Mathæusevangeliet til Indien, hvor han blev levende flaaet og derefter dræbt ved Kølleslag.

6. **Mathæus**, Tolderen Levi, der skal have prædiket i Æthiopien og dér være blevet snigmyrdet ved et Spydstik.

7 a. **Filip**, der var født samme Aar som Jesus. I Aaret 87 led han Korsdøden i Frygien.

b. **Peder**, Jonas's Søn, der sidst prædikede i Rom, hvor han i Aaret 64 eller 68 blev korsfæstet med Hovedet nedad.

8 a. **Andreas**, Peders Broder, der blev den første Biskop i Bysants (Konstantinopel). I Grækenland blev han korsfæstet paa et skævt Kors, og et saadant kaldes siden et Andreas-Kors.

b. **Thomas**, der stiftede en Menighed i Indien, hvor han senere blev dræbt ved et Spydstik. Navnet Thomas, der grundet paa hans Optræden ved Jesu Aabenbaring for Apostlene i Almindelighed opfattes som Tvivleren, betyder egentlig Tvilling, idet det er den græske Form af aramæisk Toma.

I Skibets Østhvelving er Jesu kødelige Frænder afbildet.

Bibelen fortæller kun lidet om Frelserens Familie; men i den katolske Verden findes der adskillige Sagn om hans jordiske Slægtninge, og et af disse er lagt til Grund for Fremstillingen her.

1. **Jomfru Maria** og **Josef** med Jesusbarnet imellem sig. Josef bærer den Stav, ved hvis Grønning han af Gud blev udpeget til at ægte Maria.

2. **Marias Moder Anna** og hendes tre Mænd, **Joakim**, **Cleofas** og **Salome**. Joakim var Fader til Jomfru Maria.

3. **Maria Cleofas**, Datter af Anna og Cleofas, med sin Mand **Alfæus** og deres fire

Sønner: Jakob den Yngre, Simeon, Judas og Jakob den Retfærdige.

4. Maria Salome, Datter af Anna og Salome,

Skibets Østhvelving.

med sin Mand Zebedæus og deres to Sønner, Jakob den Ældre med Pilgrimshat og -stav og Evangelisten Johannes, der rækker efter det Giftbæger, han senere skulde tømme uden at tage Skade deraf.

Maria Cleofas og Maria Salome er her forvekslede.

8. Hismeria, Annas Søster.

7. Hismeria havde to Børn, Sønnen Eluid og Datteren Elisabeth. Her ses Datteren baade som ung og som ældre med en aaben Bog.

Skibets Midterhvælving

6. Zakarias i Præstedragt og Elisabeth, Hismerias Datter, med deres Søn Johannes Døberen imellem sig.

5. Eminen, Eluids Søn, der her er fremstillet som en Kvinde, men efter Sagnet en Mand, og St.

Servacius, Eminens Søn, der efter Sagnet blev indviet til Biskop af en Engel og levede af Nadverens Føde alene. Han er Helgen for god Lykke.

Skibets Midterhvælving er forbeholdt en Række Martyrer:

1 a. St. Sebastian, der var Tribun ved 1. Kohorte*) og led o. 290 en dobbelt Martyrdød, idet han først blev skudt med Pile og — efter at være kommet til Live igen — pryglet ihjel med Køller. Han mindedes hvert Aars 20. Januar ved en Fest, „in catacumbos“.

b. St. Vincentius, der var Diakon i Saragossa. Under Kristenforfølgelsen i Spanien Aar 304 blev han lagt paa Pinebænken, ristet over Kulild, indstrøet i Salt og derefter kastet i Fængsel, hvor hans Leje var af Skaar og Skærver. Sejrspalmen vidner om, at han var standhaftig i Troen gennem alle Lidelser.

2 a. St. Stefanus, der var Diakon i den første Menighed og blev den kristne Kirkes første Martyr.

b. St. Laurentius, der var Diakon i Rom under Pave Sixtus den Anden. I den valerianske Forfølgelse blev han stegt til Døde den 10. August 258, fordi han havde uddelt Kirkens Skatte til de fattige i Stedet for at udlevere dem til Roms Præfekt.

3. Mindet om de 10000 Stridsmænds Lidelser. I Trajans Regeringstid blev de kristne Stridsmænd i Asien ordret til at ofre til de hedenske Guder, men nægtede det. En Del blev da styrtet fra Ararats Bjerg ned i en Kløft med Torne, og de 10 nøgne, spiddede Skikkelser minder om denne Begivenhed, medens Bispem glæder sig over deres Standhaftighed.

4 a. Olaf den Hellige, der i en Alder af 12 Aar drog paa Vikingetog, men blev kristnet i Nor-

---

*) Kohorte var hos Romerne Betegnelse for en Hærafdeling, der udgjorde en Tiendedel af en Legion.

mandiet. Hjemkommen til Norge vilde han med Magt tvinge Nordmændene til Kristendommen, men faldt i Slaget ved Stiklestad 1030. Snart fortalte man om Jærtegn ved hans Grav, og han blev kanoniseret.

b. Knud den Hellige, der den 10. Juli 1086 blev dræbt i Albani Kirke i Odense, hvorhen han var tyet for at undgaa de vrede Jyder, der ikke vilde udrede de Skatter til Kirken, som Kongen paa lagde dem. Han blev kanoniseret 1101.

5 a. St. Georg (Jørgen), der er én af de 14 Nødhjælpere*) og af Grækerne har faaet Hædersnavnet „Ærkemartyren.“ Som Stridsmand drog han fra Kappadocien til Libyen, hvor han fældede Dragen. Den derværende Konge vilde belønne ham, og St. Georg krævede da, at der skulde bygges Kirker og sørges for

---

*) 14 under forskellige Betegnelser (auxiliatores, Intercessores, Adjuutores, Martyres XIV) kendte Mænd og Kvinder, der er meget yndet hos det katolske Kirkefolk.

Deres Navne er: Achatius, en kappadokisk Kriger; Barbara, en Købmandsdatter fra Nikomedien, Hjælper mod Uvejr og Ildsvaade; Blasius, Biskop i Sebaste i Armenien, Hjælper mod Halspine; Martyren Cyriacus; Dionysios, efter Legender Athens første Biskop; Erasmus (Martyrhvælvingen 7 b), paakaldes af Folk med Mavesmerter og af Barselkvinder; Eustachius, Værnehelgen for Madrid, paakaldes af Jægere; Jørgen, (se ovenfor); Katharina fra Alexandria; Kristoforos, (Martyrhvælvingen 6 b); Margrethe, efter Legenden fra det pisidiske Antiokia; Pantaleon, kejserlig Livlæge i Nikomedien, næst efter Lukas Lægernes berømteste Værnehelgen; Vitus (Veit), paakaldes af Nervesyge, efter ham har St. Vejtsdans (chorea Sancti Viti) faaet Navn; Ægidius.

Undertiden tales der om 15 Nødhjælpere, og den 15. bærer da Navnet Magnus. I Tyskland Magnus fra Füssen, i Italien Magnus fra Oderzo. Som en Slags Patronesse regnes Jomfru Maria.

Præster, Kongen skulde gaa flittig til Messe og ihukomme de fattige. Under Diokletian led han Martyrdøden og blev efter Korstogene Modehelgen. Han er Værnehelgen for Genova og det schwabiske Ridder-
skab, ogsaa Hosebaandsordenen staar under hans Værn.

b. Hertug Knud (L a v a r d), der var Søn af Erik Ejegod og Dronning Bodil. Den 7. Januar 1131 blev han i Haraldsted Skov dræbt af Kong Nielses Søn Magnus. Han blev kanoniseret 1169, og da hans Sønnesøn Knud i Aaret 1170 kronedes til Konge i Ringsted, blev hans Ben skrinlagt.

6 a. S t. M a u r i t i u s, der var Fører for den thebæiske Legion. Han var med paa Kejser Maxentius's Krigstog mod Frankrig 286, men led sammen med nogle af sine Folk Martyrdøden, fordi han ikke vilde ofre til Afguderne.

b. S t. K r i s t o f o r o s, der er én af de 14 Nødhjælpere. Han skal efter en Legende stamme fra Samos i Lykien og have lidt Martyrdøden under en Konge eller Kejser Dagnus.

7 a. D i o n y s i o s, Areiopagiten, der var fra Athen og var Medlem af den berømte Domstol paa Areiopagos. Han blev vundet for Troen ved Paulus's Prædiken og skal efter Overleveringen have været Athens første Biskop. Af nogle identificeres han med den Dionysios, som prækede i Frankrig og skal — efter at have udstaaet frygtelige Pinsler — have lidt Martyrdøden ved at faa Hovedet gennemsavet.

b. E r a s m u s, der er én af de 14 Nødhjælpere. Han skal i Antiokia og Sirmium have lidt meget for sin Tro og senere være draget til Formiæ ved Gaëtabugten, hvor han led Martyrdøden paa den Maade, at hans Indvolde blev taget ud, mens han endnu levede. I Italien og Portugal kaldes han St. Elmo, og efter ham har „St. Elmsilden“ Navn.

8 a. Petrus Martyr, der udgik fra Katarerne og blev efter sin Omvendelse én af Dominikanerordenens Vækkelsesprædikanter og Leder af Inkvisitionen i Nord- og Mellemitalien. I Aaret 1252 blev han myrdet i Como af to Stimænd, der kløvede hans Hoved. Han blev straks kanoniseret.

b. Thomas Becket?, der af Henrik den Anden i England blev valgt til Kansler i Aaret 1154. Han stod trofast ved Kongens Side i Kampen mod Pavemagten; men i Aaret 1162 fik Henrik ham valgt til Ærkebiskop af Canterbury, og fra den Tid stod Thomas Becket paa Kirkens og Pavens Parti. Den 29. December 1170 blev han i Katedralen i Canterbury dræbt af fire Adelsmænd, der mente dermed at tjene Konge og Folk. To Aar senere blev han kanoniseret.

I Skibets Vesthvælving findes en Del af Munkekirkens mest fremtrædende Repræsentanter:

1 a. St. Martin, der var Søn af en hedensk Militærtribun og opholdt sig efter sin Overgang til Kristendommen i Frankrig, hvor han oprettede det første galliske Kloster (Ligugé) uden for Poitiers. 371 blev han Biskop i Tours og grundlagde uden for denne By det senere berømte Kloster Marmoutier. Han døde i Aaret 400 og blev Frankrigs Værnehelgen.

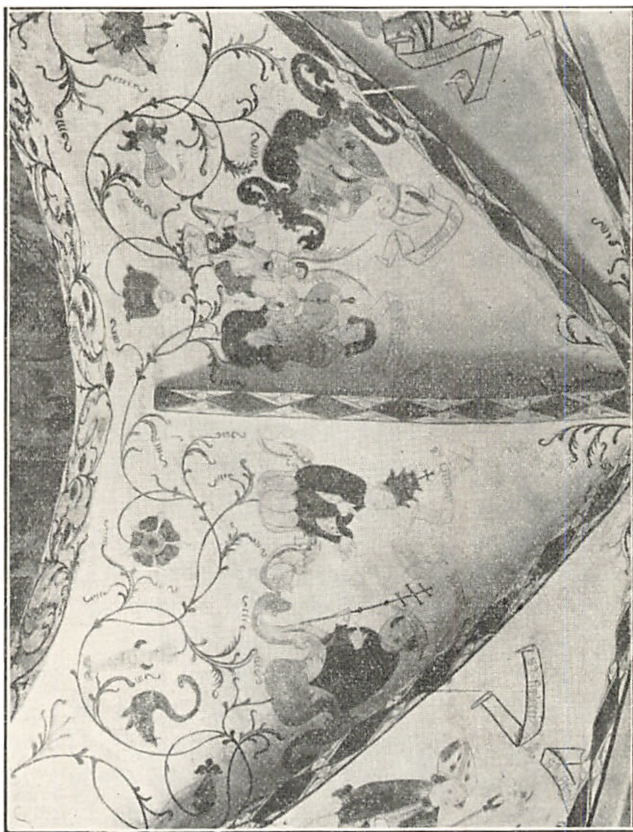
b. St. Rochus, der er Værner mod Pest og andre Farsoter og under en Pest i Italien skal have helbredt ved Bøn og Brug af Korstegnet. Han skal være født i Montpellier, hvor han den 16. August 1327 døde som en ussel Tigger. Adskillige Byer og Hospitaler har kaaret ham til Patron.

2 a. Gregor den Store, der var Pave fra 590—604, og som i Kraft af sin Forhandlingsevne, sin personlige Uselvskhed (sin Fædrearv gav han til Oprettelse af 7 Klostre, 1 i Rom og 6 paa Sicilien)

vandt mangel og Fordel for Pavestolen. Han er én af de 4 store Kirkefædre.

b. Hieronymus, der er født i Dalmatien c. 340 og død i Bethlehem 420. Af Pave Damasus

Skibets Vesthvælving.

fik han det Hverv at gennemgaa og rette den latinske Bibeloversættelse, og hans Bibeloversættelse „Vulgata“ blev Middelalderens og Romerkirkens Kirkebibel. Han er én af de 4 store Kirkefædre.

3 a. A m b r o s i u s, der er født 340 og død Paa-skelørdag 397. I 390 overtalte han Kejser Theodosius

til at gøre offentlig Kirkebod*) i Anledning af et Blodbad i Thessalonike. Han var Biskop i Milano og er én af de 4 store Kirkefædre.

b. Augustin, der er født i Tagasta 354 og død i Hippo 430. Som ung var han Hedning; men ved sin Moders, Monicas, Indvirken og bestandige Bønner, samt efter at have hørt Ambrosius prædike, lod han sig døbe Paaskenat 387. Han blev den vesterlandske Kirkes største Lærer.

4 a. St. Ansgar, Nordens Apostel.

b. Rimbert, der var Ærkebiskop i Hamborg—Bremen 865—88. Han har, hjulpet af en Klosterbroder, forfattet en Levnedsskildring af Ansgar.

5 a. St. Kjeld, der stammer fra den i Randers-egnen kendte Kannelsægt. Han blev først Kannik og senere Domprovst i Viborg, hvor han døde den 27. September 1150 og blev af Absalon skrinlagt som Helgen den 11. Juli 1189. Han er Værnehelgen for Viborg By og Stift.

b. St. Thøger (Theodgar), der skal have studeret i England, missioneret i Norge og var Olaf den Helliges Huskapellan. Efter Olafs Død kom han til Thy, hvor han i Vestervig rejste en Kirke „af Ris og Kviste“. Ved sin Død blev han skrinlagt og anses som Nordjyllands Værnehelgen.

6 a. St. Benedict fra Nurcia, der paa Monte Cassino i Campanien byggede det Kloster, der senere blev hans Ordens Stamkloster. Han blev født ca. 480 og døde i sit Kloster o. 543.

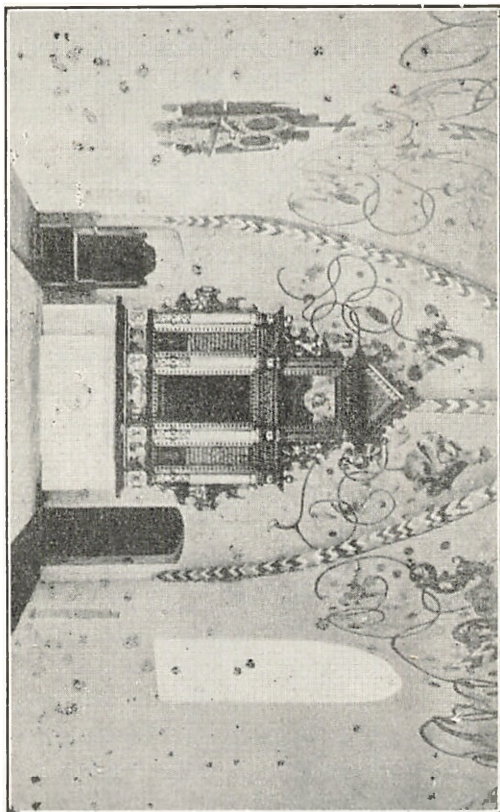
b. St. Bernard af Clairvaux, der blev født i Bourgogne og o. 1115 oprettede Klostret Clairvaux. Han var sin Tids mest indflydelsesrige Mand paa det kirkelige Omraade; men ogsaa paa det politiske Om-

---

*) Sammenlign Grundtvig: Bisp Vilhelm og Kong Svend.

raade vejede hans Mening tungt til. Det var saaledes væsentlig ham, der opflammede til og organiserede det 2. Korstog. Han døde 20. August 1153 og blev 1174 optaget paa Helgenlisten.

Altartavlen.

7 a. D o m i n i c u s (Domingo), der var født 1070 og døde 1221. Efter ham fik den Munkeorden, han stiftede, Navnet Dominikanerne. Det var en Tiggerorden, og dens Medlemmer blev herhjemme kaldt Sortebrødre.

b. *F r a n s* fra Assisi, der er Stifter af Fransiskaner-Ordenen (*f r a t r e s m i n o r e s*), den ældste og mest udbredte Tiggerorden. I Norden kaldte man denne Ordens Munke for Graabrødre. Han fødtes 1182, i 1224 fik han Saarmærker (*s t i g m a t a*) paa Hænderne og døde den 3. Oktober 1226. I 1228 blev han kanoniseret af Gregor den Niende.

8 a. *B o t o l p h u s*, der ifølge Angelsachser-Krøniken i Aaret 654 skal have grundlagt et Kloster i Ikanho i England. En Kirke i Aalborg bærer hans Navn.

b. *V i l h e l m* af *Æ b e l h o l t*, der af Absalon, som havde lært ham at kende i Frankrig, blev indkaldt til Danmark for at reformere Kannikeklostret paa Eskilø. Senere flyttede Vilhelm Klostret til *Æ b e l h o l t*. Han døde den 6. April 1203 og blev kanoniseret 1224.

Paa Skibets, eller rettere Taarnets, Vestvæg findes Resterne af et Billede, der forestiller den hellige Kristoffer bærende Jesusbarnet.

Kirkens anseelige Renæssance-Altertavle stammer fra Aar 1600 og er skænket af daværende Lensmand paa Skivehus Jakob Høg*) og hans Hustru Elisabet Maltisdatter.

Oprindelig prydede et Billede af Jesus paa Golgatha Tavlens Midterfelt. I øverste Midterfelt findes et Billede af Opstandelsen, og i nederste Midterfelt Nadverens Indstiftelse. I de nederste Sidefelter findes de 4 Evangelister afbildede, i de mellemste Sidefelter ses Nadver-Indstiftelsesordene, og foroven Lensmandens og hans Frues Vaaben.

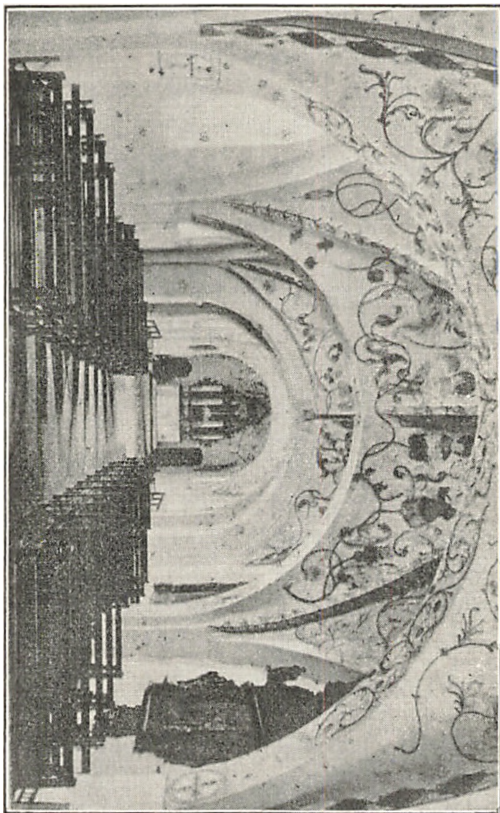
I 1855 blev der i Altertavlens Midterfelt indsat et Billede, „Hyrderne paa Marken Julenat“, som var

*) Jakob Høg var Ejer af Trudsholm i Ommersyssel; Lensmand paa Skivehus 1596—1602. Hans Hustru, Elisabet Maltisdatter, døde Aar 1600, hvorefter J. H. ægtede Marine Bryske. I Kastbjerg Kirke i Ommersyssel findes et Epitafium over J. H. og Elisabet Maltisdatter.

malet af Chr. Dalsgaard*). Sidefelterne blev dækket med Inskriptioner, som svarede til det nye Motiv; men i 1905 blev Altertavlen restaureret af E. Rothe og ført tilbage til sin gamle Skikkelse, dog var Billedet i Mid-

Kirken som Ligkapel.

terfeltet saa medtaget, at det ikke kunde istandsættes, og dette Felt blev derfor malet sort.

*) Kunstmaler, der var født paa Krabbesholm 1842. Han var Tegnelærer paa Sorø Akademi fra 1862—92. Død i Sorø 1907.

Som Minder fra den Tid, da Folk kappedes om at blive stedt til Hvile inden for Kirkens Mure, findes 4 Epitafier, der nu hænger i Kirken, men tidligere var anbragt i den søndre Korsarm.

Det ældste er fra 1620 og er opsat af Raadmand Oluff Tornsøn som et Familieminde. O. T. døde 1640; men mærkeligt nok er Aarstallet ikke indføjjet paa Epitafiet.

Det næstældste er over Laurentius Canuti (Wi-berg: Laurits Knudsen Breth), død som Sognepræst i Skive 1652, og Aaret efter ophængtes Mindetavlen.

Det tredie i kronologisk Orden er over Raadmand Erich Olluffsens med Familie. Det er ophængt 1654.

Det yngste er over Laurids Breth, Sognepræst i Skive fra 1680 til sin Død 1702.

I Vaabenusets Østmur er anbragt en Ligsten, der tidligere udgjorde en Del af Gulvet. Den udsatte Plads har gjort, at Indskriften er blevet saa udvisket, at den ikke kan læses; men i Hjørnerne er indhugget allegoriske Figurer, forestillende Tro, Haab, Kærlighed og Retfærdighed.

Kirkens Prædikestol, Døbefont, hellige Kar og Klokker, hvoraf den største stammer fra 1511, den mindste fra 1724, blev ved den nye Kirkes Indvielse i 1898 overflyttet til denne.

I over 700 Aar har Skives Borgere i Sorrig og i Glæde besøgt den gamle Kirke. Dér blev de smaa frembaaret til Daaben, dér bekræftede — efter Konfirmationens Indførelse — de unge deres Daabspagt, og dér mødte for Alteret Ungersvenden med sin Pigelil for at faa lyst Velsignelse over det Hjem, de agtede at bygge, og derfra fulgte man sine kære til deres sidste Hvilested uden for Kirkens Mure. Intet Under, at Byens Borgere med en vis Interesse og Ærbødighed ser hen til denne Kirke, der, naar de engang er gaaet

til deres Fædre, endnu vil staa med sine hvide Mure og lyse ud over Landet. Hver af Kirkens Sten har sin Historie, og hvert af dens Billeder fortæller et eller andet Træk fra Menighedens Liv gennem Tiderne; maatte foranstaaende bidrage til at vedligeholde Interessen og klare noget af Billedernes Indhold for de mange, der fra Livets daglige Dont ikke levnes Tid til de boglige Sysler, der skal til for at forstaa de gamle Billeder, var Hensigten naaet.

Hegnet.

Af *Chr. N. Krogh.*

I Tøndering Kirke findes et Gravmæle over en af Ejerne til Herregaarden Hegnet i Tøndering Sogn, „ærlig og velbyrdig Mand Herr Anders Skeel til Hegnet“. Intet Aarstal angiver, naar den ærlige og velbyrdige Mand har levet. I over 300 Aar har han staaet og stirret med sit stenkolde Blik ud over de skiftende Slægter, der Søndag efter Søndag har siddet i de gamle Stolestader i Tøndering Kirke.

Mange af Fortidens Adelsmænd lever endnu blandt deres Efterlevende paa Stedet i Mindet om, hvad de har udrettet, enten det nu var af det gode eller af det onde. Anders Skeel har ikke efterladt sig noget Minde i Tøndering. Han lever kun i den kolde Sten. Traditionen om, at han skal have slaaet en Mand ihjel paa Viborg Gade, passer ikke paa ham, men paa hans Sønnesøn, Albert Skeel til Jungetgaard.

I 35 Aar har jeg Søndag efter Søndag staaet Ansigt til Ansigt med gamle Anders Skeel og ønsket, at han kunde fortælle mig noget om det Liv, som i fjerne Tider har været levet paa den gamle Herregaard, der har været Slægten Skeels første Hjem, og hvorfra flere af vort Lands Stormænd er udgaaet.

I den katolske Tid bidrog Læren om Skærsilden til, at de, der havde Raad til det, stiftede Legater,

hvorfor der efter deres Død skulde læses Sjælemesser for dem, saa de kunde slippe nogenlunde helskindet gennem Skærsilden. Der findes saaledes en Del Gavebreve bevaret, der fortæller en Del om det, vi vil vide fra den Tid. Ellers er Efterretningerne fra Tiden før Reformationen meget sparsomme.

Fra Hegnet er der i Løbet af kort Tid stiftet ikke mindre end 4 Gavebreve. Det interessanteste af dem er det, der i Aaret 1471 stiftedes af Albert Skeel. Deri nævnes en Mængde Slægtsforbindelser, hvoraf det fremgaar, at Hegnet har været i Slægterne Høeg, Munk, Krag og Hases Besiddelse. Der nævnes to Søstre, Kirstin og Fru Bolde af Hegnet, Døtre af en Høeg, der altsaa maa have ejet Hegnet, naar kan ikke siges; men han har levet 5 Slægtled før Stifteren af Legatet. Hans Datter Kirstin bliver gift med Jens Munk; deres Søn er Anders Jensen, gift med Else Bordsdatter af Hegnet. Fra Slægten Høeg er Gaarden saa gaaet over til Slægten Munk. Anders Jensens Datter Eline bliver gift med Ridder Niels Krag til Søndervang (Stadil Sogn), hvem hun bringer Hegnet i Medgift. Deres Datter — i Gavebrevet „Kirstin af Hegnet“ — bringer ved sit Giftermaal med Per Hase af Villumgaard Hegnet over til Slægten Hase. Slægten Skeel ejede gennem 5 Slægtled Hegnet i 200 Aar; hvis man regner de 5 Slægtled fra „Fru Bolde af Hegnet“ til „Fru Kirstin af Hegnet“ af samme Varighed, saa naar vi tilbage til omkring ved Aar 1200, da Slægten Høeg sad som Ejere af Hegnet.

I Tiden mellem Aar 1200 og Aar 1400 maa vi dog give Plads til en Mand endnu, nemlig den bekendte Niels Bugges Fader, Bugge Nielsen. Ifølge A. Thiset „Danske Adelslægter“ skal Bugge Nielsen til Hegnet have været nærværende paa holstensk Side ved Forliget med Grev Gert i Kiel 1332. Han blev dræbt ved

Lyby Kirke af Erik Brune (Banner) til Eskjær*). Det har ikke været helt „for Nar“, at de to Herrer kæmpede med hinanden, for de blev paa Valpladsen begge to.

I Pontoppidans Atlas siges, at Hegnet ved Aar 1400 er gaaet over i Slægten Skeels Eje, og V. S. Skeel siger, at det var Aar 1410. Ingen af Delene kan være rigtigt. Den første af Skeelerne, der ejede Hegnet, var Anders Albretsen Skeel, Søn af Slægtens Stamfader, Albret Rytter af Møgtved. At det først er efter Aaret 1425, at han bliver Ejer af Hegnet, fremgaar af det Gavebrev, som Per Hase stifter dette Aar. I Lyby ejede Per Hase en Gaard, Søndergaard, og den skænker han til Præstebordet i Lyby, for at Præsten skal læse Sjælemesser for ham, hans Hustru, Børn og Forældre. Han har i Gavebrevet indført den Eventualitet, at der kunde komme en Præst, der ikke vilde forrette den Tjeneste, og han har da bestemt, at „tha skall Lyby kircke haffue then Gaard, saa lenge att nogen prest kommer, thet forne gotz haffue vill. En oc saa thiit som nogen prest er till, som gotzit vill haffue, tha skall kircken ey bevare sig med gotzit eller oc nogen mandt vden presten“. Om Søndergaard af den Grund en Tid har været tillagt Lyby Kirke vides ikke. Det var kun i 111 Aar, at der blev læst Sjælemesse i Lyby Kirke for Per Hase; men ikke desto mindre er Per Hases Gave endnu virkende, idet Præsterne i Jebjerg-Lyby indtil vore Dage siden 1425 aarlig har oppebaaret 16 Td. Byg, i de sidste Aar betalt efter Kapiteltakst.

Denne Afgift har hvilet paa Søndergaard i Lyby indtil Aaret 1912, da den daværende Ejer, Kristian Mikkelsen, afløste Bygafgiften med en Sum lig det 25 dobbelte af Afgiften, beregnet efter Gennemsnittet af Kapiteltaksten for Viborg Stift for de sidste 10 Aar, foruden Renter 4 pCt. p. A. af Afløsningssummen fra

---

*) En Variant har Elkjær.

1. Januar 1912 til Betalingsdagen. Den 31. December betalte Kristian Mikkelsen hele Summen + Renter med 4255 Kr. 68 Øre til Stiftsmidlerne.

At Per Hase har boet paa Hegnet, fremgaar tydelig af Brevets Slutning, der her skal gengives: „Til bevisning oc stadfestelse haffuer ieg hengit mitt Indzegell for thette breff med andre gode mendt, saasom ere her Tijdrik min sogne prest er y Tundring, her Peder prest er y Lyby, og Aue Tygissen af Balling. Giffuet paa Sancti Bartolomej dag anno domino mcdxx quinto (24. Aug. 1425)“.

Det kunde ogsaa deraf fremgaa, at Præsterne i Durup og Jebjerg Pastorater har boet henholdsvis i Tøndering og i Lyby.

Per Hase stiftede Legatet i „sin yderste Tid“ og er sandsynligvis død samme Aar, 1425. Hans Enke, „Kirstin af Hegnet“, finder sig igen en Mand, Anders Albretsen Skeel til Møgtved i Starup Sogn — mellem Kolding og Vejle. Der er langt fra Møgtved til Hegnet; men der er meget, der tyder paa, at der har været Slægtskabsforhold mellem Haserne og Skeelerne, blandt andet et Tingsvidne fra Nørre Herred, Mors, givet Albret Skeel 1455, at den Otting Jord i Sundby var Hases rette Jord og efter ham hans Arving, som var Skeel. (Ældste Danske Arkivregistraturer II).

Anders Albretsen Skeel var altsaa den første af Slægten Skeel, der ejede Hegnet. Han var tillige den første, der bærer Navnet Skeel. Sagnet fortæller, at han har faaet sit Navn, fordi han var skeløjet. Han kaldes ogsaa „Lange Skeel“. Efter sin Fader havde han faaet Møgtved. Han var gift 3 Gange. Første Gang med „Kirstin af Hegnet“, Per Hases Enke, med hvem han havde Sønnen Albret. Anden Gang med Lucie Munk, Datter af Ridder Stig Munk til Nørsgaard i Salling. Hun bragte ham i Medgift 5 Gaarde, 1 i

Rextorp (Rettrup), 2 i Hindborg, 1 i Grove og 1 i Hvidbjerg og fødte ham 5 Børn: Jep, Eline, Laust, Erik og Ejler. Hans tredie Hustru er Kirsten Hvas, Datter af Laurits Hvas til Wormstrup; med hende har han 3 Børn: Iver, Ane og Thore. Anders Skeel er død før 1459. Kirsten Hvas døde 1467.

Albret Andersen Skeel, Søn af Lange Skeel og Kirstin af Hegnet, arver Hegnet efter Faderen. Paa Gravmælet i Tøndering Kirke over hans Søn nævnes han tillige som Ejer af Jungetgaard. Ligesom Faderen gifter han sig med en Enke, Else Frost, Datter af Jens Frost, der var en Sønnesøn af Niels Ebbesøn, der dræbte Grev Gert 1340. Hendes første Mand, Niels Kat til Frøslevgaard, døde 1454; men Aaret efter er Else gift igen og flytter til Hegnet til sin nye Husbond. Hun bringer ham Frøslevgaard i Medgift. Ogsaa hun gaar og ryster for, hvordan hendes Sjæl skal komme gennem Skærsilden, og hun skænker derfor i Aaret 1454 en Gaard i Tøving til Dueholm Kloster til „evindeligen Ejendom“, for at der hver Fredag til evig Tid skal læses Sjælemesser for hendes Sjæl.

Else Frost døde 1471, og Albret Skeel giftede sig igen med Abel Dan, Datter af Laurits Dan til Alsbjerggaard i Hanherred. Hun har ogsaa givet Gods for at faa en Sjælemesse. Det er til Viborg Domkirke.

Albret Skeel nævnes flere Steder, og det kan ses, at han har været en af den Tids mest ansete Mænd. Han har deltaget i flere Ejendomsoverdragelser, bortgivet Gods og deltaget i flere Retshandlinger som Dommer og Tingsvidne. Flere vigtige Dokumenter har han hængt sit Indsegl paa til Vitterlighed.

Mest kendt er han blevet ved det før omtalte Gavebrev af 1471, hvorved han giver 11 Ørtug Korn fra 4 af hans Gaarde i Tøndering, for at der skal læses Sjælemesse for ham og hans Slægt. Gavebrevet er et

interessant Aktstykke, der, som før nævnt, giver en værdifuld Oplysning om Hegnets tidligste Historie.*)

Den næste i Rækken af Herrerne til Hegnet er Manden i Tøndering Kirke, Anders Albretsen Skeel, Albret Skeel og Abel Dans Søn. Han arvede Hegnet efter Faderens Død 1497. Det var i Kong Hans' Tid. 3 Aar efter at han var blevet Mand paa Hegnet, foretog Kong Hans sit ulykkelige Tog til Ditmarsken, hvor saa mange af Danmarks Adel finder Døden i Ditmarskens Muddergrøfter. Om Anders Skeel er med paa dette Tog, ved vi ikke; men han har paa den Tid laant Kong Hans Penge, som han vel skulde bruge til Toget, derved er han maaske selv blevet fri. Som Pant for Laanet faar han Smerup Gaard og Gods paa Thyholm. Den 11. November 1515 faar han Brev fra Kong Kristian II, hvori Kongen tilskriver Skeel, at han og hans Hustru i deres Levetid skulde have, nyde og beholde det Gods i Thy, som dem var pantsat af Kong Hans, og naar de var døde, skulde Pantet indløses for de Penge, hvorfor det var pantsat (Ny danske Magazin VI). 1546 laaner han atter Kongen Penge, 70 Rdl.

Det var i en urolig Tid, men ogsaa i en Tid rig paa Begivenheder, at Anders Skeel levede, Kristian den Andens Tid, Grevefejdens Tid og Reformationens Indførelse i Danmark. 1511 og 1525 maatte han stille med sine Folk til Krigstjeneste, det sidste Aar med 6 Ryttere. 1528 udskreves en Del af Adelen til at møde i Holsten med Svende, Folk, Heste, Harnisk og Glavind, heriblandt var ogsaa Anders Skeel. I Skipper Klements Fejden galede den røde Hane over mange af Sallings Herregaarde. 1534 blev Spøttrup afbrændt. Hegnet gik heller ikke Ram forbi. 1535 klager Anders Skeel

---

*) Herom se den følgende selvstændige Artikel.

for Kongen og Raadet over 3 Personer, som havde røvet hans Gods og afbrændt hans Gaarde. At han har været Kong Kristian den Tredie en tro Mand, ser man af, at han efter Krigen 1536 bliver nævnt som Ridder, og Aaret efter bliver han med Hustru og Jomfruer indbudt til Festlighederne i Anledning af Kongens Kroning i København. Det er jo et lille Plaster paa de Saar, Krigen har forvoldt ham.

At Anders Skeel ikke har foragtet jordisk Gods, vidner et Par Sager om: Gørre Chrestens i Mølby, Ansager Sogn, klager i Aaret 1537 over, at A. S. har frataget hende 2 Øxne. Der meldes ikke noget om, hvorledes han har kunnet negle dem, eller hvad Klagens Udfald bliver. Hans Broder, Niels Skeel, ejede et Stenhus med tilhørende Gaard i Viborg. Han var ugift, men boede sammen med sit Søskendebarn, Jomfru Abel Jepsdatter (Skovgaard). I Aaret 1519 havde Niels Skeel ved Testamente, oprettet i Rostock i „sin yderste Tid“, skænket Gaarden til de 10,000 Ridderses Kapel i Viborg, for at der skulde læses Sjælemesser for ham og Jomfru Abel. Straks efter er Niels død, formodentlig i Rostock. Efter Reformationen, da Sjælemesserne ophørte, søgte mange af Adelen at faa fat i det Gods, som deres Forfædre havde givet til Oprettelse af Sjælemesser. Som Arving efter sin Broder Niels kræver Anders Skeel paa sine egne og Medarvingers Vegne det Gods tilbagegivet, som Broderen havde bortgivet. Det gav den nye Kirkeordning dem ogsaa Ret til; men Jomfru Abels Broder, Mester Anders Skovgaard, Erkedegn i Viborg, gjorde som Arving efter hans Søster Fordring paa Halvdelen af Stenhuset og Gaarden i Viborg, som han paastod, at hun havde købt af Niels for at faa Del i Sjælemessen. Det kom til Proces, der varede fra 1546 til 1552. Dette Aar mødte Hermann Skeel paa sin Faders og de andre Medarvingers Vegne

paa Rigens Retterting. Tre Præster vidnede, at Jomfru Abel havde købt Halvdelen af Gaarden og i Forening med Niels givet det til Kapellet i Viborg, for at hun kunde faa Del i Sjælemessen; men Hermann Skeel indvendte, at Præsternes Vidnesbyrd ikke kunde have Gyldighed, da det var givet mange Aar efter Niels Skeels Død, og tillige nægtede han, at Abel havde været Med-ejer af Gaarden. Det gik her, som det næsten altid gik i den Tid, det var Gejstligheden, der trak det korteste Straa. Dommen lød paa, at Anders Skeel og Medarvinger tilkendtes Hus og Gaard, da Præsternes Vidnesbyrd ikke var saa nøjagtige, at de burde komme Niels Skeels Arvinger til Skade.

1538 blev Anders Skeel Lensmand paa Asmild Kloster. Han levede endnu 1552, men nærmere kan hans Dødsaar ikke opgives. Han var gift to Gange, 1. Gang med Karen Flemming, Datter af Hermann Flemming til Bavelse og Knudstrup og Fru Sophie Bjørnsdatter. Med hende havde Anders Skeel 6 Børn: Sophie, Albret, Margrete, Hermann, Jakob og Abel. 2. Gang blev han gift med Bege Rosenkrantz, Enke efter Erik Lange, der faldt i Krigen med Sverige 1519. Med hende havde han ingen Børn. Bege døde 1562. De ligger begravede i Koret i Tøndering Kirke. I Kirkeskibets nordre Mur er der et Epitafium over Anders Skeel og hans to Hustruer. Han staar i sin fulde Rustning med Karen paa sin højre og Bege paa sin venstre Side. Over dem er deres Vaabenskjolde, og nedenunder følgende Indskrift:

„Her vnder huiler Ehrlig oc Velbyrdig Mand Anders Skeel til Hegned Hans Fader Vaar Albret Skeel til Jungetgaard, som vaar Anders Skeels Søn aff Nygaard Hans Moder vaar Fru Abel Dan. Sampt hans tuende Husfruer den første Fru Karen Flemming, som vaar Hermand Flemmings aff Bauelse Oc Fru Sophie

Bjørnsdatter. Den anden Fru Beege Rosenkranz, som vaar Erik Themsøns Rosenkranz aff Stensballe oc Fru Margrete Høgsdatter. Gud gifue Dem met Alle Tro Christne En Glædelig Opstandelse.“

Epitafiet har før siddet paa Korets nordre Mur og var ikke indmuret i Muren, men stod paa et muret Fodstykke, der optog en ikke saa lille Del af Pladsen i det lille Kor. Ved en Restauration af Kirkens Indre i Aaret 1905 blev den flyttet ned i Kirken og indmuret i Skibets nordre Væg, hvor der før havde været en Dør ud til et Vaabenhus, hvoraf der endnu findes en Del store Syldsten. Døraabningen var kun tilmuret udvendig, saa der inde i Kirkemuren var et Hul, hvor man puttede Anders Skeel ind. I Pontoppidans Danske Atlas staar, at der ligger „en skøn Liigsten med Positurer og Vaaben over Graven“. Den findes ikke længere. I Hofmanns Fundatser staar: „I Tøndering Kirke en rar Ligsten over Anders Skeel og hans to Fruer Karen Flemming og Begge Rosenkranz“. Portrætterne er meget fint udførte. Karen Flemming har om Halsen en Kæde med en Medaillon af sin Mand, og man kan tydelig se Ligheden. Ifølge Abildgaard er Stenen af graat Marmor. Den er overmalet med en graa Farve, som man ved Flytningen søgte at fjerne; men da det viste sig at være for besværlig, fik den en ny Overmaling.

Anders Skeels og Karen Flemmings Søn, Hermann Skeel, havde allerede længe før Faderens Død faaet Jungetgaard. Det var ham, der 1550 byggede den nuværende Hovedbygning paa Jungetgaard, og som i 1554 nedbrød Grætttrup Kirke (Skivebogen 1926). Han døde 1555.

Som tidligere bemærket lever der endnu i Tøndering et Sagn om, at Anders Skeel skal have slaaget en Mand ihjel paa Viborg Gade. Det var ikke Anders S.,

men Hermann Skeels Søn, Albret Skeel, der blev Ejer af Jungetgaard efter Faderen. Det maa have været en hidsig Herre. Den 13. Maj 1600 var han til Pinsemarked i Aalborg; han kommer der op at trættes med Herremanden Niels Juel til Kongstedlund. Sværdet maa have siddet løst i Skederne paa de to Herrer; de ryger sammen, og det blev en dyr Markedsfor nøjelse for dem: Niels Juel mistede Livet, og Albret Skeel 2000 Rdl., som han maatte give i Bøde for Drabet. De 2000 Rdl. skænkede Niels Juels Arvinger til trængende Skoledisciple i Aalborg og Viborg Latinskoler, hvor de endnu den Dag i Dag nyder godt deraf. Det slap han da saa nogenlunde fra; men værre blev det, da han den 8. Oktober 1608 slog Fogden paa Brandholm ihjel paa Viborg Gade og derved brød Tingfreden, hvilket var halsløs Gerning. Fogden, Niels Jensen, var mødt paa Landstinget i Viborg som Sagfører for sin Husband, Hans Lange, med hvem Albret Skeel havde en Sag for i Tinget. Et Tingsvidne af 31. Oktober oplyser saaledes om dette Drab: „Ved Skeels Indtrædelse i Landstinget sagde Landsdommeren Enevold Kruse: „Kom, Albret, Din Genpart bier efter Dig,“ hvortil Albret svarede: „Jeg skal komme den Æsel tidsnok,“ og sagde, idet han vendte sig til Niels Jensen: „Din Skabhals, du haver gangen i mit Logement og givet mig spidig Ord og onde Ord, saa, Herredød, den første Gang, jeg møder dig paa Gaden, skal du have Hug, saasandt jeg er en relig Skeel.“ Sagen blev da foretagen og udsat, hvorpaa Skeel forlod Retten. Da Niels Jensen vilde gaa, sagde han: „Maaske bier Skeel efter mig,“ og dertil bemærkede den tilstedeværende Foged paa Asmild Kloster: „Ja, da vil jeg gaa med dig og stifte Fred“; men dertil svarede Jensen: „Forbandet være den, der tager Fred mellem os,“ hvorpaa han gik. Albret Skeel stod neden for Trappen med sit Værge paa sin Axel,

medens hans Dreng stod bag ved ham med sin Herres Kappe paa Armen. Da han saa Niels Jensen, sagde han: „Kommer du der, din Skjelm,“ og idet han drog sit Værge, løb han mod Jensen og stak til ham. Jensen trak sig tilbage og raabte: „Det gjorde du som en Skjelm, at du stak mig, før jeg fik mit Værge ud“; men Skeel stak eller hug fremdeles ialt 3 Gange, og sidste Gang ramte han Jensens Hoved. Om Natten derpaa døde Jensen. Den 30. Oktober blev Albret Skeel paa Regeringens Befaling ført som Fange til Skanderborg Slot, hvorefter der anlagdes Sag imod ham for at have krænket Tingfreden ved begaaet Drab. Skeel kunde ikke nægte Gerningen, men paastod, at Niels Jensen havde injurieret ham og var gaaet af sin rette Vej ham imod og slaget ham paa Armen med sit Værge; men dette kunde Skeel ikke bevise. Dommen blev afsagt i Horsens den 25. Januar 1609 af Kongen Christian IV og alt Raadet. Den gik ud paa, at det ikke var bevist, at Albret Skeel var saa stærkt injurieret, at det havde været fornødent for ham at væрге sig, hvorimod det var bevist, at Albret Skeel haver offentlig paa Domhuset, hvor enhver er pligtig Retten til Ære at holde Fred, truet og undsagt Niels Jensen paa hans rette Vej fra Domhuset og til hans Logement overfaldet og uden nødvendig Aarsag dræbt og ihjelslaget. „Da samme Drab saaledes ikke kan regnes af Vaade, Hændelse eller Nødværge, men af Forsæt at være sket, da bør Albret Skeel for slig sin begangne Gerning at miste sit Liv*). Dagen efter, den 26. Januar 1609, blev Skeel med Sværdet henrettet paa Horsens Torv. Hans Lig førtes til Junget Kirke, hvor han blev begravet**).

Den 4. af Slægten Skeel, der besidder Hegnet, er Anders Skeels og Karen Flemmings ældste Søn, Albret

*) Rigsarkivets Herreds Dombog 1609. V. S. Skeels Optegnelser 117—18.

**) V. S. Skeels Optegnelser.

Andersen Skeel. Han er gift med Kirsten Sandberg, med hende faar han i Medgift Fusingø ved Randers. Han ejede desuden Hammelmose i Vendsyssel og Rostrup i Thy, desuden en Mængde Bøndergods, blandt andet en Gaard i Jebjerg. Aar 1541 var han blevet Kongens Lensmand paa Børglum Kloster og 1557 tillige Lensmand paa Bøvling Slot, nu Ryssensten.

Skønt han kun var „en Mand af Vaaben“ (Væbner), hørte han dog til Landets rigeste og fornemste Adelsmænd. Ved Frederik den II's Kroning blev han tilbudt Ridderværdigheden, men hans Selvstændighedsfølelse forbød ham at tage imod Værdigheden, da han ikke vilde i alt for stor Afhængighed til Kongen. At han har været blandt Kong Christian III's betroede Mænd, kan man forstaa, da han var med i det Følge, som Kongen sender med sin Datter, Prinsesse Anna, da hun drager til Sachsen for at holde Bryllup med Hertug August. Albret Skeel førte da 5 Heste med sig. Han laante ogsaa Kongen Penge. Christian III. laante af ham 500 Rdl., og derfor faar Skeel 11 Bøndergaarde i Pant. De har ikke været i høj Kurs dengang. — Frederik den II. laaner 1000 Lod Sølv, og han faar i Pant Kronens Gods til Kongens Gaard i Aarhus. Da Syvaarskrigen udbrød 1563, er Albret Skeel en af de øverste Hovedsmænd paa Flaaden under Admiral Peder Skram. Som Fører af Skibet „Merkurius“ blev han anklaget for at have holdt sig tilbage i Kampen, hvor han burde have grebet ind; men han blev frikendt, da det viste sig, at han af Admiralen havde faaet Ordre til ikke at angribe paa egen Haand, men oppebie Admirals Ordre til Angreb.

Albret Skeel har ikke været Eneejer af Hegnet. Der var endnu ikke gjort Skifte efter Faderen. Broderen Jakob har sikkert været Medejer, da han flere Steder nævnes som Jakob Skeel til Hegnet. Han var imid-

lertid Kongens Lensmand forskellige Steder: Vrejlevkloster, Korsøer, Taarnborg Slot og fra Februar 1562 paa Skivehus, saa han har vel ikke boet paa Hegnet. Ligesom Broderen er han en af Flaadens øverste Hovedsmænd. 1563 under Peder Skram og 1564 under Herluf Trolle. Han fandt sin Død den 7. Juli 1565 i det ulykkelige Søslag under Bornholm, hvor han gik under med sit Skib.

Efter Jakob Skeels Død blev der foretaget Skifte efter ham, der var død ugift, samt efter Forældrene. Arvingerne var Albret Skeel til Hegnet samt hans Sødskende: Hermann Skeels Børn, Sofie Skeel og Margrete Skeel. Da Arvingerne ikke kunde enes, blev en Kommission nedsat, der skulde foretage Skiftet. Den samledes paa Hegnet den 24. Juli 1565. For Skiftet lagdes til Grund gamle Afkald, kongelige Mageskiftebreve samt Jordebogen, som af Kommisærerne blev oplæst i største Delen af Bøndernes Nær-værelse, hvilke paa Opfordring vedgik, at Jordebogen var rigtig. Der blev saa vedtaget følgende Deling: Albret Skeel fik Hegnet og Hegnets Mølle med Pisholms Mark og en Del Strøgods samt Grønris i Grønning Sogn. De andre Arvinger fik Gods, som Anders Skeel havde ejet paa forskellige Steder i Thy. Der blev tillige taget den Bestemmelse, at den Forheftelse, der ifølge Gavebrevet af 1471 havde hvilet paa 4 Gaarde i Tøndering, nu kom over paa Hovedgaarden, idet Albret Skeel forpligtede sig til at yde de 11 Tolvmandsørtug Korn til Sognepræsten ved Tøndering Kirke. Naar senere Ejere af Hegnet har beklaget sig over at maatte betale den aarlige Ydelse, der ifølge Fundatsen skulde hvile paa de 4 Gaarde, saa er det altsaa uden Grund. Albret Skeel døde den 28. November 1568 og hans Hustru, Kirsten Sandberg, den 8. Februar 1572. De havde kun 2 Børn: Christen og Karen.

Christen Albretsen Skeel fik en god Opdragelse. Allerede 5 Aar gl. blev han sendt til Aalborg, hvor han skulde gaa i Skole hos den lærde Magister Hegelund. Derefter kom han i Huset hos Danmarks lærdeste Teolog, den bekendte Niels Hemmingsen. Sin militære Uddannelse fik han i Tyskland. Efter sin Hjemkomst blev han Hofjunker hos Kong Frederik II. 1562 blev han trolovet med Margrete Brahe, Datter af Otto Brahe til Knudstrup. Hun var altsaa en Søster til Thyge Brahe. Trolovelsen stod paa Aalborg Slot. Margrete var kun 11 Aar gammel, saa det var jo vel tidlig for hende at komme i Brudeseng. Det blev hun heldigvis ogsaa forskaanet for foreløbig, for Aaret efter, 1663, udbrød Syvaarskrigen, og saa maatte Christen i Krig. Det har været en haard Udskrivning fra Hegnet, 3 paa een Gang. Begge Ejerne, Brødrene Albret og Jakob Skeel, gjorde som før nævnt Tjeneste paa Flaaden; Christen drog med Hæren op i Sverrig under Daniel Rantzau. I Slaget ved Svarteraa 20. Oktober 1565 blev han saaret; men slap dog siden gennem alle Krigsaarene uden Mén. Straks efter Krigens Slutning 1570 holdt han Bryllup i Helsingborg med Margrete Brahe, der nu var blevet 19 Aar gl. Hegnet arver han efter Faderen, desuden Hammelse og Fusingø, og senere erhverver han sig Krastrup og Ulstrup, hvis smukke Hovedbygning er fra Chr. Skeels Tid. Senere blev han forlenet med Aakjær. Paa Herredagen i Odense 1580 blev han valgt til Rigsraad, og Rigets Domsbøger udviser, at han aldrig forsømte nogen Herredag. Han døde paa Aakjær Slot 26. August 1595, Margrete Brahe den 10. Marts 1614.

Albret Andersen Skeels Gavebrev.

Af Chr. N. Krogh.

Det Gavebrev, som Hegnets Ejer, Albret Skeel udstedte i 1471, har sin egen Historie, der ligesom Gavebrevet af 1425 rækker helt op til vore Dage. Originalen er forlængst gaaet tabt, men der findes i Hofmanns Fundatser en ufuldstændig Gengivelse, og i S. V. Skeels Optegnelser en mere fuldstændig, hvorefter den her gengives i sin oprindelige Retskrivning og Stil:

Jeg Albret Skiell af Hegnet, Vævner, kundgjør for alle, som nu er och efterkomme skall, med thette mit obne Breff, at jeg med fri houff oc Villie, for min Siells Saligheds skyldt, oc min Hostrues, for min Faders Siell oc min Moders oc Per Hases Sjell i the Hellige Trefoldigheds, Jomfru Mariæ, vor Herres Pinsel oc Sanct Andreæ Log oc ær, giffuer jeg oc æuindelig skiøder til min Sogen-Kircke Tøndring aarlig Aar XI Ørt kuorn af iij Gaarde¹⁾ liggende i Tøndring, iiij Ørte²⁾ kuorn aff en Gaard, som Per Laursøn nu iboer, en Ørte kuorn af en Gaard, som Jes Laugh nu iboer, som kaldes Tien-des Gaard, iiij Ørt²⁾ aff ij Gaarde³⁾ som jeg fick aff Morten Krabbe, en som Anders Persøn nu iboer, oc en som Laus Nielsen nu iboer, med saadan skiell oc vilkaar, at jeg oc min effterkommende Arffuinge skall haffue the fornte Gaarde i forsuar, oc Tjener udi at sette oc aff at sette, som nytterlig oc gaffnlig er. Oc Sogen-Presten til fornte Kircke skall haffue thet fornte kuorn aarlig Aar for saadan tienniste oc ærinde, som

1) 4 Gaarde. 2) 5 Ørtug. 3) 2 Gaarde.

effter stander schreffuet: Først skal fornte Prest holde ij Messer¹⁾ huer vge i fornte Kiercke, en om Mandag, aff the Hellige Trefoldighed, aff Scto Andrea, oc for alle gode Christne Siele, en om Fredag aff vor Herres Pinsell, om Jomffru Mariæ oc for alle guode Christne Siele, som sagd er tilforn, item skall han bede for min Siell oc dieris Sielle nauffnlig som tilforn er sagd, om Søndag oc Høytidelige Dage iberegnet.

Item er det saa, at fornte Prest vill ej holde thisse fornte Artikle eller Ærinde eller dennem menlig forsømmer, oc ey thennem snarlig merkelig oc fuldkommelig opfylder igen, tha tilskicker jeg oc venlig befaler min kiere Frende Morten Krabbe oc hans Arffuinger, at the hjælper oc trøster min efterkommende Arffuinge, saa at thend fornte tjenest motte stadfestes oc holdes et andet steds, som the tykte raadelig oc got være i saadan maade, som før er sagd. Item er thett oc saa, at min efterkomne Arffuinge vil ey fuldkommelig holde fulddriffue oc tilstede disse fornte ærinde og Artikle, som sagd er tha, fremdeles ydmyggelig beder jeg oc befaler fornte Morten Krabbe oc hans Arffuinge, at the for Guds Skyld oc then gode tro skyld, som jeg haffuer til thennem, at the hjælper oc trøster at thisse fornte Artikle, tjeneste oc alle arinde motte holdes oc stadfestes i alle fornte maade, som sagd er: Item ydmyggelig beder jeg min efterkommende Arffuinge, at the for Guds skyld stadfester oc holder disse Artikle som før er schreffuen: Item forbinder jeg alle oc huer serdehles min efterkommende Arffuinge hordeligen, at the hindre eller tilbage drage nogen af disse fornte Artikle, i the maade som sagd er, som the wil forsuar for Gud paa deris Siell: Item jeg Albret Skiell af Hegnet, Væbner, hauffuer styfftet ij Mæsser¹⁾ i Tøndring-Kircke, een huer Mandag i the Hellige Trefoldigheds Jomfru Mariæ oc Sancte Andrea Lag oc ære oc huer Fredag aff vor Herres Pinsell oc Jomfru Mariæ heder, oc aff the hellige Vunder til Loff oc heder: Tisse mæsser hauffuer jeg styfftet for min Faders Siell Anders Albretsen, som kaldes Skiell, for hans Fader Albret Rytther aff Mattued, oc hans Moder Fru Marin, oc alle deris Forældres Sjelle, for min Moders Siell, Fru Kirstin aff Hegnet, oc for hendes

¹⁾ 2 Messer.

Fader Niels Krag, Ridder oc for hendes Moder Fru Eline oc for hendes Fader Anders Jensen: for min Hostues Faders Siele Jes Frosth oc min Søster Birrith, oc min Broder Nis Hase, for Nis Jensøn af Kleystrup¹⁾, Knud af Himmersøssel, for hans Fader Jens Mord, for hans Broder Christen Mord, Ridder, for hans Broder Niels Mord af Hiægaard²⁾, Prouiste var i Salling, for deres anden Broder Niels Mord, som slagen vart i Brochholm³⁾ Niels Kirth ihjelslo, for Syster ther Niels Kirths Hustru vor, oc for deris Fader Her Chresten Mord, Ridder, for hans Hustru Fru Bolde, for Anders Jensens Hustru, Fru Else Bordsdatter, for Anders Jensens Moder Fru Kirstin, hans Moders Syster Fru Bolde af Hegnet, hans Hustrus Fader Bord Boesen hans Broder Christen Boesen, theris Broder Niels Boesen, Ridder af Obirg, Harsyssel for min Hustrues Siell Fru Else Jenke oc hendes Fader Jes Frost, hans Fader Per Nielsen aff Tanderup⁴⁾ oc hands Hustru og hendes Fader Esgi Ebsen, for hendes Moder Fru Eline, for hendes Fader Sti Munk af Nørgaard⁵⁾ oc hendes Moder Fru Jerrigsdatter for Per Hases Siell af Villumgaard⁶⁾, som min Moder havde tilforne, for hans Fader Niels Hase, for hans Moder Fru Gye, for min Broder Niels Hase, for min Syster Berith Hasesdatter for min Broder Jepp Skiell, for min Syster Eline, for mine Brødre Laust Skiell, Erik Skiell oc Eiler Skiell, for min Syster Thore, og for min Datther Kirstin Albretzdatter, for alle vore Forældres Sielle, med saadan vilkor, at ther skal bedes for disse huer vor Frue Dag oc St. Nic Offringsdag som Brug er, og bede for mig Albret Skiell huer Søndag, oc min Hustru, Fru Else Jenke af Frøslevgaard, min Fader Anders Skiell oc min Moder Fru Kirsten oc Per Hase, som min Moder hafde tilforne oc min Datther Kirstin Albretzdatter huer Søndag oc disse fornte Artikle oc ærinde at holde, til thes større Foruarelse oc stadfestelse, tha henger jeg mit Indsegl neden for thette Breff, med andre gode Mænds indsegl, som er Herr Niels Christensen aff Durup, Herr Chresten

¹⁾ Vokslev Sogn. ²⁾ Hedegaard i Tøndering. ³⁾ Brokholm i Junget Sogn. ⁴⁾ Bedsted Sogn i Thy. ⁵⁾ Nørgaard i Grinderslev Sogn. ⁶⁾ Haasum Sogn.

aff Nautrup, Herr Jens Chrestensen aff Osted, Prester er. Morten Krabbe aff Nessom¹⁾), Maren Krabbe aff Bustrup oc Oluf Person aff Vellumgaard, Væbner.

Datum Anno Dui MCDLXXI. Die bti Ketilli Confessoris nostris sub Sigillis.

(c. 1471 den 11. Juli).

I 65 Aar gik det efter Albret Skiells Ønske: hver Mandag og Fredag blev der i Tøndering Kirke afholdt Sjælemesser og bedet for de mange, der er nævnt i Gavebrevet. Desuden forpligter det Præsten til at bede for Albret Skeel hver Søndag og paa de andre Højtidsdage samt vor Frue Dag og St. Nicolaj Offerdag. Men saa kom Reformationen, og dermed bortfaldt alle Sjælemesser. Der var mange af Adelen, der krævede det Gods tilbage, som de eller deres Fædre havde givet til Kirken; men det har Albret Skeels Arvinger ikke gjort, og der blev derfor bestemt, at der for Gaven skulde holdes Fredagsprædikener i Tøndering Kirke. Ved Reskript af 24. Februar 1741 blev disse igen forandrede til, at Præsten hver Lørdag skulde katekisere med Ungdommen. Af Mangel paa Tilslutning faldt disse Katekisationer bort af sig selv; men de 11 Ørtug Korn blev dog hvert Aar betalt af Herremandens Tjenere i de 4 Tønderinggaarde indtil Aaret 1565. Ved en Skifteforretning, der i dette Aar blev afholdt paa Hegnet, gik den daværende Ejer ind paa, at Kornafgiften fremtidig skulde hvile paa Hovedgaarden og betales med 11 Tolvmandsørtug Korn aarlig.

Ved en Indberetning til Provsten i Aaret 1846 angaaende Durup-Tøndering Sognekalds Indtægter blev det Skeelske Legat opgivet at være 2 Td. Rug, 5 Td. Byg og 4½ Td. Havre, der dette Aar blev betalt med 27 Rdl. 3 Mark.

---

¹⁾ Nuværende Østergaard.

Ved Præsteskiftet i Aaret 1854 lyder Indberetningen saaledes: Af Hovedgaarden Hegnet er tidligere ydet i Legatkorn 2 Td. Rug, 5 Td. Byg og $4\frac{1}{2}$ Td. Havre; men den nuværende Ejer anser sig ikke forpligtet til at erlægge denne Afgift.

Den ny Præst, Pastor Berg, vil dog ikke finde sig i at miste den Indtægt, og den daværende Ejer, J. C. Ingwersen, maa betale, hvor nødig han end vil; men saa mener han ogsaa, at Præsten skal gøre noget for Pengene og opfylde sin Forpligtelse at katekisere med Ungdommen i Tøndering Kirke. Det er Pastor Berg ogsaa villig til; men det varede ikke længe, før han maatte ophøre med Katekisationerne, da der ingen unge mødte. Ingwersen vidste dog Raad derfor ved hver Lørdag at sende et Par af sine Tjenestedrenge op i Kirken, som Præsten saa maatte katekisere med. Det blev dog Ingwersen, der først blev ked af Legen, og Sagen faldt saa atter bort af sig selv.

Nu hører man ikke noget om Sagen før i Aaret 1872, da der melder sig en Lejlighed, hvorved Ingwersen mener at kunne faa noget for sine Penge og tillige spare Kommunen for en betydelig Udgift. Der var efterhaanden blevet for mange Børn i Durup Skole, der var fælles for begge Sognene og laa midtvejs mellem Durup og Tøndering. Provsten havde henstillet, at et nyt Lærerembede skulde oprettes og en ny Skole bygges i Nærheden af Tøndering Kirke. Dette blev ogsaa vedtaget ved et Sogneraadsmøde den 23. Februar 1872, hvor ogsaa Skolekommissionen var til Stede. Det blev tillige vedtaget, at den gamle Skole ad Aare skulde flyttes til et Sted i Nærheden af det saakaldte Durup Vad. Dette var ikke efter Ingwersens Hoved. I en Skrivelse til Provsten beklager han sig over den store Udgift, der derved vil blive paaført Kommunen, og at han som den største Lodsejer vil blive haardest bebyr-

det. Han er heller ikke tilfreds med, at Sogneraadsmødet er blevet afholdt uden hans Vidende, og han tillader sig derfor at fremkomme med „et formentlig i alle Henseender mere hensigtsmæssigt Arrangement og Foretagende, end det, der ved et mig uafvidende afholdt Skole- og Sogneraadsmøde af 23. ds. er blevet vedtaget“. Hans Forslag er følgende: „Af min Ejendom Hegnet svares et aarligt Legat til Præsten i Durup, hvorfor oprindeligt skulde læses Sjælemesser, men senere forandret til Katekisationer hver Lørdag i Tøndering Kirke, hvilket dels efter, dels uden min Opfordring et Par Gange af de forskellige Præster er blevet forsøgt uden at nyde Fremme og derfor i flere Aar dette Legat svaret uden mindste Anledning eller Støtte. I Henhold til anførte forekommer det mig, at naar tilstrækkelig og passende Tilbygning fandt Sted, Skolen inddelt i 2 Klasser, en Hjelpe- eller Andenlærer ansattes, og Præsten, saalænge Legatet af Hegnet svares, i Stedet for Katekisation blev tilkaldt nogle Timer 1 Dag i hver Uge at skulle overhøre Børnene i de forskellige Klasser — da vilde og kunde et heldigt og tidssvarende Resultat i sin Helhed opnaas langt bedre, hensigtsmæssigere og dertil mindre byrdefuldt end ved 1 eller 2 nye Skolers Opførelse“.

Provsten sendte Ingwersens Skrivelse til Skolekommissionens og Sogneraadets Erklæring. Kun een Mand, Poul Christensen, sluttede sig til Ingwersens Forslag. Skolen i Tøndering blev bygget.

I Aaret 1880 indsender Ingwersen Andragende til Ministeriet om, at det Skeelske Legat maa bortfalde. Pastor Møller, Durup, afæskes Erklæring i Anledning af Andragendet; deri skriver han blandt andet: „...at eftergive den nuværende Ejer af Hegnet, der i sin Tid købte Gaarden med denne Byrde, vil være en grundløs

Donation til denne paa 2500 Kr. Da Hegnet er 26 Td. Hartkorn, hvoraf kun svares Præstetiende af 2 a 3 Td., kan Legatets Paalydende ikke kaldes trykkende“. Ministeriet giver i sin Skrivelse af 28. Juli 1880 heller ikke Ingwersen Medhold. Legatet kan ikke bortfalde. Men Aaret efter gør Ingwersen i et Andragende til Ministeriet gældende, at da han ikke kan blive fri for at betale Legatet, saa skal Præsten ogsaa forpligtes til at holde de paabudte Katekisationer om Lørdagen i Tøndering Kirke. Biskoppen har afgivet Erklæring angaaende dette Andragende, og deri hævder han, at da de nævnte Katekisationer som mindre hensigtsmæssige er gaaet af Brug, og da Sognepræsten i hele sin Embedstid frivillig har holdt Bibellæsning i Durup Skole for hele Pastoratet, saa skulde der ikke paalægges ham mere. Ministeriet svarer i dets Skrivelse af 19. Maj 1881, at det gaar ud fra, at den daværende Præst vil vedblive at holde Bibellæsninger, og det paalægger saa Eftermanden i Embedet at holde Bibellæsninger een Gang ugentlig i Tiden fra 1. November til Fastens Begyndelse indtil videre i Durup Skole.

Næste Aar fornyer Ingwersen atter sit Andragende om Præstens Vederlag for det Skeelske Legat, og denne Gang fremkommer det som et Andragende fra Tøndering Sogns Beboere, idet han har ladet det ombære til Underskrift og faaet en Del af Beboerne til at underskrive. Andragendet gaar ud paa en Forandring af Ministeriets Resolution, at i Stedet for Bibellæsning skal Præsten overhøre øverste Klasses Børn i Tøndering Skole 1 a 2 Timer ugentlig. Præsten afgiver atter Erklæring, og hævder, at det vil være et Indgreb i Lærens Gerning, som han ikke vil kunne gaa ind paa. Han henstiller Sagen til Domstolens Afgørelse. Det kom dog ikke saa vidt. Min. Resolution af 19. Maj 81 blev stadfæstet.

1886. er Durup-Tøndering Sognekald ledigt, „gamle Ingwersen“ er død, og Sønnen, J. Ingwersen, har overtaget Hegnet. At han træder i den gamles Fodspor viser en Skrivelse fra Ministeriet af 19. Juni 1886, indført i Sognekaldets Embedsbog. Den lyder saaledes: „I Anledning af et hertil indkommet Andragende, hvori Proprietær J. Ingwersen til Hegnet anholder om, at det maatte paalægges den Mand, der beskikkes til det ledige Durup-Tøndering Sognekald, som Vederlag for den Ydelse af 2 Td. Rug, 5 Td. Byg og 4½ Td. Havre, der er tillagt Embedet fra Hegnet Hovedgaard, at overhøre Tøndering Skoles øverste Klasses Børn 1 a 2 Timer ugentlig i Tøndering Skole, skulde Ministeriet, efter at Sognekaldet nu paany er blevet besat, tjenstlig melde til behagelig Efterretning og videre Bekendtgørelse, at det ikke har fundet nogen Grund til at forandre sin Resolution af 19. Maj 1881, hvorved det for Nydelsen af det omtalte Legat er blevet paalagt Sognepræsten at holde Bibellæsning indtil videre i Durup Skole een Gang ugentlig i Tidsrummet fra 1. Novbr. til Fastens Begyndelse“.

Den nuværende Ejer af Hegnet, Proprietær Pedersen, har i Henhold til Lov af 28. September 1918 afløst Afgiften med en Sum een Gang for alle. Afløsningssummen var 2505 Kr. 63 Øre, som Hr. Pedersen indbetalte til Stiftsskassereren den 11. November 1922.

Dermed er der faldet Ro over den gamle Sag; men endnu flyder Kilden fra 1471. Præsterne i Durup vil vedblivende nyde Renterne af ovennævnte Kapital.

Fra Grinderslev Sogn.

Af Knud Thøgersen.

Jens Larsen og hans Kone, Ann Larsderr, — som vi nævnede hende —, boede i en lille Gaard ved Vejen mellem Breum Præstegaard og Mogenstrup. Bygningerne var selv for Tiden omkring 1860 meget gammeldags. En lang lerklinet Lade med svejftet Bygning, Tagskjerp og Vægge. I Laden husedes ikke alene Avl, men ogsaa Heste, Kvæg og Faar. Æ Sals var lige-løbende med Laden i passende Afstand, men i samme Stil, kun lidt kortere. Som Gaardens Bygninger kun udgjorde et Par, saaledes ogsaa dens Beboere. Jens og Ann havde hverken Børn eller Tjenestefolk, men gik ene og tullede med Sagerne, og Ann var uden at vide det langt foran sin Tid, thi hendes Skjørter var faa og korte, og hendes Hoser af tvivlsom Farve. For hende gjorde her det praktiske Hensyn Udslaget, idet saa Skjørterne ikke kom i Vejen, nærr æ Nøss sku mo-ges eller æ Mørring fylles o sprees. — O innen Darr var det jo ogsaa praktisk med de korte Skjørter, for de kom jo ikke i Vejen, naar Ann travlt færdedes fra Frammers til Husets øvrige Rum, der ikke alene var adskilte ved Døre, men ved den høje Nejsel, der hævede sig over Lergulvet, som gennem Tiderne var slidt hult ved daglig Fejning med det paastrøede Sand og de Tusinde Tramp af de lappede Træsko, saa der krævedes høj

Løft med de krampede Træsko for at kom øwer æ Nejsel, og saa var det jo heldigt, at Skjørterne ikke var i Vejen. Ann maatte jo passe Tiden inde som ude, hvor hun skulde tage de haarde Tørn sammen med Jens, som var 10—15 Aar ældre end hende, skønt de begge var til Aars. Enkelte Træk belyser Jens' Kulturstade og Sprogbrug. — Det var sidst i 1860'erne, at Kommunen fik sin ny Fattiggaard. Forholdene der var saa meget paa Tale, og ved en Lejlighed, hvor Jens var til Stede, drejede Samtalen sig om, at et af Fattiglemmerne — en fordrucken Drivert — vilde klage til Ministeriet over Behandlingen der. Da afbrød Jens Samtalen for i indigneret Tone at give sin Mening om den foreliggende Sag til Kende: No, si-si, bette Børr! ska søn en Skider ha Low o skryw te Minstrett? — Ved en Lejlighed var min Fa'r og Jens fulgtes ad op til Carl Sognefoged med deres Skat. Der var skænket for dem, og Jens havde faaet lidt for meget, saa da de om Aftenen var paa Hjemvejen nede i Lavningen mellem Morgenstrup og Breum, traadte Jens udenfor Vejen og sank i Grøften. Min Fa'r vidste, at Jens — skønt ellers flink — vendte den vanskelige Side ud, naar han havde en Rus, hvorfor han forsigtig spurgte: Kommer du! eller a ska hjælp dæ op? men Jens svarede mut: Do ka wall gi dæ Ti, te a foer mi Wanter o. Min Far fulgte Jens ind, men der var Tællelyset pustet ud, og Ann gaaet i Seng, og Jens, som ikke kunde se i Mørke og knap bedømme Afstandene, faldt øwer æ Nejsel ind te æ Sengkammer, og nu vilde han intet mere paa egen Haand i Mørket, men tiltalte Ann halvt bønlig, halvt bydende: No ka do gør, hva do vell, Ann, om do vell viss mæ den Villighed o rejs dæ o tænd æ Lys o hjælp mæ aa æ Klejer, heller læ mæ legg hærr. Saa gik min Far vist uden at sige Godnat, thi hvad der nu foregik mellem Jens o Ann maatte helst ske i Enrum. Naar

Jens i godmodig Stilhed hørte noget mærkeligt, gav han Forundringen forklarende Udtryk i et: No, si-si, bette Børr, saaledes da han overraskedes ved at høre, en kendt Bolsmand solgte Rug: No, si-si, bette Børr, te æ Kaall, ka han sæl Row. Jens vilde nok, at min Far og han skulde ha Vognlaw, nærr de farr Ywl skul te Skyw mæ en Par Sæk Hawr for o køw Spesseri o Ywlbrævin, og min Far kunde ikke for godt Naboskabs Skyld sige Nej, skønt han vidste, at naar Jens fæk æ Hummel i æ Ørr, saa vilde han bestemt være Kusk, o saa snaarr de war urr a æ Narrbom, saa raaft Jens: æ! æ! og Køretøjet tog Fart, saa de hverken ku si Suel eller Maann, mens Jens ind imellem lod Tømmen hvile paa Hammelen, men det gik dog desuagtet altid af uden Skade.

Det blev dog tilsidst for træls for Ann o Jens at arbejde med Gaarden, og saa byttede de Ejendom og fik et mindre Sted vest for Præstegaarden, men det var ikke længere borte, end at Jens ved Lejlighed kunde se ind til sine gamle Naboer. Saadan kom han kort efter Flytningen ind hos os, og som rimeligt var spurgte min Moder om, hvordan Ann befandt sig i sit ny Hjem. „Aa — bette Børr,“ svarede Jens, „hun er saa glaa som fem Forr i en Tyrr,“ men det var i den tørre Sommer 1868, og Jens tog sig selv i, at Billedet indeholdt en Selvmodsigelse, hvorfor han tilføjede: „o di er wall hells et saa glaa, bette Børr, fo dær er jo lidt Græs.

II.

Jens Dommerby var sjønsk (synsk). I hvert Fald gav han sig ud for at være det. Forøvrigt var han en sølle Staakel, om hvem Folk sagde, han var doven, mens han selv sagde: A er skitt i æ Bjænn. Ind imellem var han Røgter paa Herregaardene, men hans Bestilling

slap tidt op, fordi baade han og hans Husbonder saa let blev enige om, at nu ku æ Bjænn et holl længer te den her Trawen atter æ Høvder, og saa gik Jens Dommerby paa Omgang fra Gaard til Gaard efter en Seddel fra Forstanderskabet: En Dag paa hver Td. Hartkorn. Ingen fordrede nogen Bestilling af ham, og saa havde han Tid til at dyrke sin ejendommelige malende Sprogkunst ved at udsmykke sine Oplevelser i de mange Ligskarer, Bryllupsfærder, Troppeafdelinger o. s. v., han havde været med i, thi om Dagen havde han villige Tilhørere for den Slags Fortællinger i Kvinder og Børn, mens han om Aftenen, naar de mere kritiske Mandfolk var til Stede, maatte være forberedt paa at møde Modsigelse og navnlig staa til Regnskab for, at hans Syner altfor ofte skildredes paa Grundlag af Tildragelser, som var foregaaet, inden Beretningen om Synerne fremkom; men hvad enten Beretningen fremkom bagud eller forud, for Jens Dommerby var det Hovedsagen at iklæde hans Fortælling en Form, der med sin forborgne og omstændelige Fylde og Nøjagtighed kunde afvinde Tilhørerne Interesse. Under og efter Krigen 1864 fik han et nyt Æmne for hans sjønske Evne, idet han pludselig en Aftenstund, før Fjendens Ankomst til Salling, fandt sig midt iblandt en større Afdeling prøjsiske Kyrasserer, da han i sin egen Tummerum gik ad Landevejen hen over Nørgaards Bakke. Det var Varslet for den første større Rytterskare, som kom ad Landevejen til Nordsalling, og hans nøjagtige Udredning af Enkelthederne i dette farefulde Sammenstød klarede han stolt.

Ogsaa naar han fortalte om dagligdags Forhold, var hans Sprogbrug mærket af en egen Evne til at omforme det simple til det gaadefulde, saaledes da han en Tid var Røgter paa Eskjær, og Røgterne havde meldt til Gaardens daværende Ejer, Baron Adeler, at de Torp

og Thise Høvder om Natten aad sig mæt inde paa Eskjær Græsmark, saa naar Røgterne kom med deres Kobbøl af Køer og satte Rækken fuld ud til Skældiget, maatte de yderste i Rækken friste kummerlige Kaar, fordi de Thise og Torp Høvder, Lam og Plage havde taget de bedste Bidder. Baronen og hans Røgter blev da enige om, at her maatte gribes til Lovens Værn for Markfred, og Røgterne gik ind paa at ligge paa Lur om Natten for at optage de fremmede Dyr, der indfandt sig for at græsse indenfor Eskjær Markskel. Optagelsespengene skulde tilfalde Røgterne, altsaa ogsaa Jens Dommerby. Hvad som derefter skete, udmalede han i disse gaadefulde Ord: Saa laa vi wass — fostoer do wall — ve Nættetirr ve Grow o Stejer o to Værker o Sager. Ejendommeligheden i dette er i faa Ord at brede en forøvrigt simpel Sag ud, saa den baade i Meddelerens og Tilhørerens Bevidsthed antager Præget af en uhyre Vidtløftighed.

III.

Blandt vore Naboer i Breum kan nævnes to andre Mænd, fordi de er Udtryk for et andet Kulturstade indenfor Bondestanden. De var begge ældre Mænd, da mine Forældre i 1860 flyttede fra Rødding til Breum. Laust Sillemark boede i Bolstedet mod Syd og Niels Hald i den lille Gaard ind under de store Gravhøje i Nord. Indenfor et begrænset Omraade var de begge dybe Tænkere. Naar man i Mindet genkalder Samtalerne, de to Mænd førte med mine Forældre, saa forstaar man, at Bondesønnen fra Sædding — Kirkegaardernes Fader — uden anden Fordannelse end den selvgjorte kunde tage Disputen op med højlærde og af sine begavede Sønner betragtes som den overlegne. Det var ejendommeligt for disse gamle Mænd, som i

deres Ungdom havde oplevet den økonomiske Trængselstid umiddelbart forud for og mange Aar efter 1820, hvor overlegent begrænset de nu forholdt sig til deres opnaaede gode Kaar. Disse var derfor ikke videre Genstand for Samtale, men kun for vel overlagt Praksis. Des bedre kunde de med intensiv Tænkeevne hengive sig i aandelige Betragtninger, særlig religiøse. Som Børn af Oplysningens Tidsalder med dens kirkelige Rationalisme havde de en vis Dobbeltthed i deres filosofiske Opfattelse af Tilværelsen, særlig hvad angik det sjælelige. Min Fader og Moder var stærkt bibellæsende, og særlig min Moder begavet med en ret enestaaende Hukommelse, der forresten ikke blot omfattede Skriftsteder og Læresætninger, men ogsaa alle folkelige Efterladenskaber i Ordsprog, Mundheld, Sange og Eventyr, og naar de gamle ligesom kørte sig fast i det uudgrundelige, kunde hun redde Samtalen ud paa det mere fremkommeliges Omraade ved at benytte de overleverede Hjælpemidler. Dobbeltheden i det religiøse Problem: at finde Grænsen mellem, hvad der kan opfattes med Tanken, og hvad der kun kan leves i Hengivelse og Tro, gav jo netop for Slægtledet efter Rationalismen en sjælelig Afviklingsperiode, som gik dybere i den tænkende Bondes Sind, end vore Nutidsbondeskildrere har formaaet at fremstille. Hos os derhjemme bidrog det meget til at holde Spørgsmaalene levende, at den gamle Provst Møllers Søn, den begavede Fr. Møller, som sin Faders Kapellan førte et stærkt Vidnesbyrd i grundtvigsk Retning. Der blev dog ikke Tale om, at de gamle, alvorligt tænkende Bondemænd lod sig rokke fra den sjælelige Ligevægtsstilling, de nu engang havde indtaget til det religiøse. De blev ikke „Grundtvigianere“, men idet de erkendte, at der var noget i den unge Præsts vækkende Tale, som levende bekræftede det centrale i deres Gudsforhold, stillede de

sig velvillig forstaaende og modtagende til hans Forkyndelse, der saa atter under de hjemlige Drøftelser kunde give ny Impulser. Med sjælden Takt holdtes Dømmesyge og al Udkrammen af indre religiøse Oplevelser ude. Det var væsentlig Yderværkerne, som var Genstand for Samtale: Spørgsmaalene om det ondes Oprindelse og Magt, om Menneskets fri Vilje og dens Forhold til Guds Almagts Styre, om Forudbestemmelse og Skæbne. Særlig Skæbnetroen, som dengang endnu var saa udbredt i Bondestanden, blev der gjort kort Proces med ved at henvise den til Tyrkerne, og i lidt mildere Form henvistes Forudbestemmelse til Calvinisterne for dog stadig at vende tilbage under ny Former.

Laust Sillemark var ganske uberørt af Tanken om de borgerlige Spørgsmaal, og kom Niels Hald og min Fader ind paa saadanne, havde min Mor og Laust deres for dem selv. Niels Hald var frisindet, borgerlig, konservativ, hvorimod min Fader, der i flere Aar havde holdt „Bondevennen“, og i Krigsaaret Berlingske Tidende sammen med Kapellanen, var konstitutionel. Jeg var som tavs Tilhører og 12—14 Aars Dreng interesseret i Samtalerne og ikke mindst i de politiske, holdt selvfølgelig i mit stille Sind med min Faders Standpunkt, men kunde dog ikke ganske tilsidesætte Niels Halds sindige og slaaende Argumenter, skønt de tydelig bar Præg af, at han vel vidste, hans Standpunkt tilhørte en svunden Tid. Men selv for en Dreng er der noget kækt i, at en gammel fri Mand godt forsvarer sit eget, naar han dog ved, at Strømmen gaar det imod.

Blandt Niels Halls Argumenter var baade den erfaringsmæssige Sætning, at naar mange skal vælge de styrende, og saa de styrende bagefter er mange om Raadet, bliver det let til Vrøvl, og den historiske, at der aldrig er gjort saa meget godt for Bonden, som da den

unge Kronprins Frederiks Forstand og gode Hjerte tilskyndede til, at Stavnsbaandet blev løst.

Hvad min Fader svarede, husker jeg ikke, men jeg véd, at han svarede sindigt og hensynsfuldt ud fra det Tankens Omraade, som han beherskede, thi saadan var Bonden den Gang, umiddelbart stærk i sin Begrænsning. Dette var Bondekultur.

Folkeminder fra det nordøstlige Fjends Herred.

Af *Christian Pedersen.*

II.

Soldater-Ywer og Hans Annesen i Borup.

En ejendommelig Skikkelse var Soldater-Ywer, ikke saa underligt, thi han var en nær Slægtning af Hans Ywsen i Knud, som vi omtalte i forrige Artikel. Det var ikke saa mærkeligt, man kaldte ham Soldater-Ywer; thi han havde været Soldat i 7 Aar, deraf 4 Aar i fast Tjeneste i Aalborg. Han deltog i Trearskrigen fra først til sidst. I 1848 deltog han i Slagene ved Slesvig og Bov, i 1849 ved Kolding og Fredericia, i 1850 ved Isted og Frederiksstad. Dette Soldaterliv var nu gaet ham saadan i Blodet, at han aldrig glemte det. Et lille Træk fra hans senere Liv vidner derom. En Del Aar efter, at Freden var sluttet, tjente han et Steds i Nærheden af Randers. Det hændte saa, han vilde en Tur hjem til Knudby for bl. a. at besøge sin Morbroder, Hans Ywsen. Paa den Tid blev de fleste Rejser jo gjort til Fods, og saadan rejste Ywer selvfølgelig ogsaa. Det maa have været op paa Dagen, da han tog af Sted, da han ikke naaede Knudby samme Dag. Ved Aftenstid kom han til en af Landsbyerne, der laa ved Hovedlandevejen mellem Hammershøj og Viborg (vistnok Ørum). Han besluttede nu at overnatte her i Stedet for at gaa Resten af Vejen om Natten. Han gik derfor ind i en af Gaardene og spurgte, om han kunde faa Nattelogi, men her blev der svaret Nej, og han gik til næste Gaard og fik samme Svar. Saadan gik det

Ywer i alle Byens Huse og Gaarde. „Gør heller ikke noget,“ siger han til sig selv. „Jeg kan gaa Skildvagt her i Byen i Nat; det har jeg gjort de hundrede Gange før.“ Han begyndte at vandre rundt omkring en af Gaardene ligesom en Soldat paa Vagt. Sin Stok anbragte han paa Geværets Plads. Nu blev Befolkningen i den ellers saa fredelige Landsby bange for Alvor. Der blev straks sendt Bud til Sognefogden, og under hans og flere af Bymændenes Bevogtning blev Soldater-Ywer hen paa Aftenen kørt til Viborg og indsat i Arresten som mystisk Person. Næste Dag kom han i Forhør hos den daværende Herredsfoged Platou, men dette førte ikke til noget Resultat. Ywer udtalte, at han ikke havde forsyndet sig mod nogen, og han agtede sig til Knud paa Besøg. Nu hændte det op paa Dagen, at Sognefoged „Wolle Vejstego“ fra Ørum i Fjends Herred (Bedstefader til Ole Westergaard, Houlkjærgaard) kom ind paa Herredskontoret, og Platou sagde da til ham: „Vi har en Mand, der sidder her nede i Arresten, men en underlig Person er han, vist ikke nogen Forbryder. Han opgiver, at han er hjemmehørende i Knud, mon De ikke skulde kende ham?“ „Jov, de skul' da væ sæe ant; a tøkkes da, a kenne di flest i Knud.“ Wolle begav sig nu ned i Arresten og sagde: „I, hvad æ de dæ, hæe sæjer, Ywer? Hvordan er de gaan te, te do er kommen hæe?“ „Ved det ikke!“ svarede Ywer. „Kom do no med mæ,“ sa Ole, „saa ka do kyr med mæ te Knud, for do vil sikker øve aa besøg di Morbro, ka a tenk!“ Henvendt til Platou sagde Ole Westergaard: „Ham, den Kaal, skal a nok ta po mi Samvittihied. Ham ska Di et ta Dem mier aa. No kyrer han med mæ te Knud!“ Saadan gik det til, at den gamle Soldat fik baade Køretur og Natlogis gratis. Det hændte engang Ywer tjente hos en Gaardmand i Borup (Knud og Borup ligger klods op ad hinanden; man skal vist være født der paa Stedet for at paavise, hvor Grænsen er mellem de to Landsbyer), at han skulde vande et Par Heste ved en Dam. Hestene gik nu et Stykke ud i Vandet, og Ywer stod overfor Valget enten at slippe Hestene eller faa et Par vaade Fødder. Men han valgte det sidste, idet han sagde til Hestene: „Vil I trods? I trove moski, a haa Vandskræk, men I skal

trov nej!“ Og derpaa trak han dem tværs gennem Dammen, hvis Vand naaede ham lige til Halsen. Efter denne Vandgang saa Ywer jo forfærdelig ud af Mudder og Dynd. Da han kommer ind i Gaarden, og hans Madmoder ser ham i den Forfatning, udbryder hun: „Hvordan er e da, do si ue, Ywer? „Di vil trods mæ, de vil e Hejst; di trove, at haa Vandskræk, men a vist dem no ant!“

Ja, saadan kunde der fortællles mange flere løjerlige Træk om den gamle Soldat, men nu vil vi forlade ham og gaa over til at fortælle lidt om en Gaardmand der i Borup ved Navn Hans Andersen. Han var kendt for at være uhyre virksom og sparsommelig, men i det hele en agtet og afholdt Mand. Han var født omkring Aaret 1800 og var altsaa jævnaldrende med Hans Ywsen i Knud, som vi omtalte i forrige Artikel.

Hans Annesens Gaard hørte ikke til de fede. Markerne var let Sandjord, der i Stormvejrdsdage kunde tage paa „Udflugt“. Ganske vist hørte der ikke saa lidt Eng til, men det gav jo paa den Tid kun ringe Udbytte, og Tiderne var sløje, saa ligefrem at lægge Penge paa Kistebunden laa nu engang ikke for enhver, men H. A. forstod Tiden og at indrette sig derefter. Han drev paa med Ting, der kunde give Indtægt. Man havde jo dengang en stor Faareflok, og naar Lammene var taget fra hen paa Sommeren, saa malkede man jo Faarene, og af den fede Mælk lavede man fortrinlig Ost, der omtrent stod paa Højde med den berømte Svejtseros. Disse Oste kunde nok sælges til en god Pris, men det syntes H. A. jo nok alligevel gav for lidt, thi han lod Mælken koge og hældte den derefter i Pæglflasker og solgte den i Viborg for Fløde. Der paastaas, at Køberne ikke blev narret, thi hvad Fedtindholdet angik, da stod Faaremælken vistnok paa Højde med Fløde, og naar denne var kogt, da var den „jævn“, som Fløde er i Almindelighed. Saa fik Køberne tilmed et Produkt, der var „pasteuriseret“, hvad der jo ikke var almindelig paa den Tid. Det var sikkert en god Forretning for Hans Annesen. Transporten til Viborg foregik paa den Maade, at H. A. pakkede Flaskerne ned i de mange og store Lommer, som han havde i sin Frakke eller Trøje, som den kaldtes paa den Tid. Det var jo ellers almindeligt at gøre saadan en Tur til Fods, men

„Trøjen“ har alligevel været for tung at drage, saa „Flødeeksporten“ foregik altid paa Hesteryg, og Hans Annesen red som Regel nedden om Byerne og tog først Hovedlandevejen ved Taarupgaard, fordi andre ikke skulde blive opmærksom paa denne „Eksport“, saa der skulde blive en Konkurrence, der jo let kunde blive til stor Skade!

Hans Annesen blev efterhaanden en velhavende Mand. I 1848, da Rygtet om Rendsborgslavernes Hærgen op gennem Jylland kom til Borup, fik H. A. saavel som alle andre travlt med at gemme Penge og meget andet. Han har formodentlig haft de blanke Specier gemt flere Steder, thi mange Aar efter den Tid kom H. A. til at rydde op i en Dragkisteskuffe (den saakaldte Pjalte- eller Kludeskuffe) for at finde en Klud til at binde om en daarlig Finger, og hvad finder han her: en lille Pose, hvori der var indsyet en god „Slunt“ Specier eller Daler. De fyldte saa meget som et Par Potter, det kan nok være, Hans blev glad i Sindet ved dette værdifulde Fund, og han kaldte straks paa sin Kone: „Inger, Inger, Inger, hva er e, a fenne, Inger!“ Det blev for dem begge en glædelig Overraskelse.

H. A.s Hustru, Inger, var en sjælden god og gavmild Kvinde, der gerne vilde gøre godt mod fattige og trængende. Et lille Træk vidner herom: Det var engang i hendes unge Dage. Hun var en Tur hjemme hos sin Far, og hun sagde da til ham saa barnlig og indtrængende: „Far, har du ikke lidt Smaaskillinger, jeg kan faa?“ Faderen svarer: „Hvad vil du med dem til, min Pige? I har jo nok hjemme hos jer, og du kan jo faa alt det, du vil have af Hans?“ „Ja, det er sandt nok, Far; jeg kan faa, hvad jeg vil ha’, men der kommer jo sommetider nogle Tiggere, og dem vilde jeg saa gerne give en lille Skilling, og Hans er jo altid lidt paaholdende, naar det gælder Penge!“

Som sagt kendte Hans det gamle Ord: „Man samler ikke Rigdom med rund Haand“, altfor godt. Hans Søn, den senere Ejer af Nybro Kro, Kristen Hansen, der som ung Mand tjente som Gaardskarl hos en Købmand i Viborg og sammen med en anden ung Mand i Fællesskab købte Store Binderup Kro i Himmerland, henvendte sig til sin Far om en lille Pengehjælp til at sætte

Kroen og det ret store Landbrug i Gang med. „Men det kunde min Far paa ingen Maade gaa med til“, skal Kresten Hansen senere have sagt. „Det er alt for stort et Foretagende! Du sætter Pengene over Styr, Kresten“, sagde han. Der blev ingen Hjælp at faa, men Kr. H. slog sig godt igennem alligevel, og da Faderen mærkede, han kunde klare Skærene, gav han ham en Sparekassebog med ikke saa faa Hundrede Rigsdaler i, idet han sagde: Nu maa du tage dem, du har Brug for.

Hans Annesen blev en meget gammel Mand, omtrent 90 Aar. Han var opvokset og levede alle sine Dage ved god, sund Kost, lavet af egne Produkter. Indkøbte Kolonialvarer var ikke saa almindelige paa den Tid; f. Eks. Kaffe var ikke nogen Hverdagsret i Hans A.s Gaard. Der er bleven sagt, at naar de købte $\frac{1}{4}$ Pd. Kaffe til Jul, saa kunde den vare saa længe, at de kunde byde baade Præst og Degn hjem paa den samme Kaffe baade til Paaske og Pinse, men det er maaske nok en Overdrivelse!

Hans Annesen henlevede sine sidste Aar hos Sønnen i Nybro Kro og døde engang i Firserne. Mange af Bladets Læsere har formodentlig set den gamle Olding „pampre“ omkring i Kroen, iført sine Knæbenklæder med en Række Knapper ned af Siderne, blaa Strømper, og en rød Hue paa Hovedet.

Han var sikkert den sidste her paa Egnen, der bar denne Dragt, som ellers forlængst var gaaet af Mode.

Inger Skov i Knud m. fl.

Inger Skov var baade berømt og berygtet. Hun kunde, som man sagde paa den Tid, gøre baade ondt og godt. Dengang stod jo Overtroen højt hos Almuen. Hun var en Kvinde, der i over en Menneskealder paa forskellig Vis hjalp mange Mennesker der paa Egnen, men gøre nogen Fortræd har hun aldrig kunnet faa sig til.

Hendes Vugge stod i Knud (maaske det var i Borup. Jeg har, som nævnt i forrige Artikel, vanskeligt ved at finde Grænsen mellem de to Byer), vistnok omkring ved Aaret 1770. I sine unge Dage havde hun tjent i en længere Aarrække hos en Læge i Hobro som

Husbestyrerinde. Lægen var noget op i Aarene og ugift, saa Inger Skov blev efterhaanden hans „højre Haand“. Skulde han ud i Praksis, naar det gjaldt vanskelige Fødsler, saa tog han altid Inger med, og paa den Maade havde hun erhvervet sig ikke saa ganske faa Kundskaber paa det lægevidenskabelige Omraade. Senere, da hun kom tilbage til Egnen, blev hun saa at sige lige til sin Død brugt i mange Tilfælde, baade som Doktor og Jordemoder. Hun har dengang, ligesom Bilerne nu om Stunder, forskaanet Bøndernes Heste for mange Sveddraaber. Ellers maatte de jo trave den lange Vej enten til Viborg eller Skive efter Læge, naar der var sket en eller anden Ulykke. Til Sygdomme i Almindelighed hentede man ikke Læge i de Tider.

Vi vil her fremdrage et Par enkelte af de Tilfælde, hvor Inger Skov var i Praksis.

Hans Andersen i Borup, som vi omtalte i forrige Artikel, fortæller selv følgende derom:

„Det hændte en Dag i Høsten. Vi havde saa travlt med at køre Korn ind, og henmod Aftenstid var jeg saa uheldig at falde hovedkuls af et stort Læs Rug, og jeg faldt saa slemt, at jeg troede, jeg havde brækket den ene Arm. I en Fart fik vi Bud efter Inger Skov, og hun sagde, at det var ret alvorligt, men nu skulde hun gøre, hvad der stod i hendes Magt. Hun sagde saa til min Kone, der ogsaa hed Inger, at nu skulde hun holde fast ved mig. Og saa tog Inger Skov fat i den daarlige Arm og rykkede og sled i den, saa jeg ligefrem skreg over det, men saa lige med et gav det ligesom et bette Knæk, og saa var Armen som den anden Arm. Ja, i saadanne Tilfælde saa var Inger en farlig rar en, men hun kunde jo heller ikke lade være med at gøre Fortræd. En Tid efter kom hun ned og sagde til mig: „Du skulde da vel ikke kunne hente et Læs Tørv i Kvosted Mose?“ De var da saa dejlig tørre. Saa sagde jeg ligesom det var: „Det kan jeg desværre ikke, Inger, for vi har saa knagtravlt med Rugsæden, og Hestene slider fra Morgen til Aften.“ Det sagde Inger heller ikke noget til, men det skulde jeg alligevel ikke have nægtet hende, for et Øjeblik efter, da jeg kom hen i Stalden, laa mit Øg støvt færdig, og hvis jeg ikke lige med det samme havde faaet min Karl paa Ryggen af det andet Øg og faaet sendt

ham af Sted hen til Bette Thammes ved Hald Kærland, som kunde gøre ondt godt igen, saa var sikkert Øget død, for saadan var Inger nu“, slutter Hans Annesen.

Man har her et godt Billede paa, hvor overtroiske Folk var i de Tider. Hans Annesens Hoppe har jo sikkert været forfangen af det nylig indbjergede Foder, som den ikke kunde taale. Men Inger fik jo Skylden. (Bette Thammes var vistnok Gaardejer Th. Pedersen, Hald Kærland, gift med den i Bladene flere Gange omtalte Karen Thomsen, der døde for faa Aar siden, 101 Aar gammel.)

I 1827 kom der en ny Præst til Sognet, en meget lærd Mand ved Navn Hans Larsen Møller, han var født den 10. Juli 1797 i Elleskov Mølle i Hundstrup Sogn paa Fyn. Han kom 13 Aar gammel i Odense Katedral-skole; afgik derfra til Universitetet 1817; blev udmærket ved den philologisk-philosophiske Eksamen i det paafølgende Aar og tog i Januar 1823 theologisk Attestats (Laud). Blev den 31. Maj 1823 personel Kapellan ved Spjellerup og Smerup Menigheder paa Sjælland og flyttede herfra og over til Jylland i den idyllisk beliggende Dalsgaard Præstegaard, hvor den lærde Præstemand virkede i 14 Aar indtil 1841. Han flyttede saa til Gylling Menighed i Aarhus Stift. Hans Hustru hed Marie og var en Degnedatter fra Sjælland.

H. L. var vistnok Pietist til Fingerspidserne, og det var ikke altid blide Ord, der lød fra hans Prædikestol. Det hændte, straks han var kommen hertil, at der rundt om i Viborg Amt blev ansat Distriktsjordemødre. Før den Tid havde vi ingen Jordemødre. (Sognepræsten Niels Blicher, Fader til Digteren St. St. B., har i sin Topografi over Lysgaard og Vium Sogne 1794 kritiseret, at Regeringen ikke sørgede for, at der bliver ansat faguddannede Kvinder til at assistere ved Fødslerne.)

I Fiskbæk var nu bleven ansat en Jordemoder ved Navn Madam Blom (eller Blomann), men i Knud og Egnen deromkring blev man stadig ved at benytte Inger Skov i saadanne Tilfælde, thi Sagen var den, at Madam Blom skulde have et fastsat Pengevederlag for sin Ulejlighed, hvorimod Inger ingenting tog. Hende kunde man betænke med en Pølse eller lignende i Slagtetiden, saa var hun vel tilfreds, og hun var jo saa nær ved Haan-

den, saa man blev forskaanet for den lange Kørsel ad den bakkede Vej til Fiskbæk. Men den Skik havde den nye Præst nu meget imod, og der fortælles, at han sagde direkte fra Prædikestolen, at de, der brugte andre til Fødselshjælp end Madam Blom i Fiskbæk, vilde aldrig kunne faa Tilgivelse derfor hverken „her“ eller „hisset“. Der kom ogsaa en Dag, da der blev Brug for Jordemoderen i Dalsgaard Præstegaard, og Præstens Vogn kom selvfølgelig af Sted til Fiskbæk efter Madam Blom, men Skæbnen vilde nu, at hun ikke var hjemme. Da Kusken kom tilbage med den Efterretning, blev Situationen meget alvorlig, thi her var hurtig Hjælp nødvendig. Præsten var helt ude af sig selv, men Enden blev, at han maatte „bide i det sure Æble“ og køre op til den gamle Inger Skov, og han fik hende saa under Armen ned til Præstegaarden.

Da Madam Blom kom hjem igen, hørte hun, der havde været Bud efter hende til Dalsgaard Præstegaard. Hun blev helt ude af sig selv, thi her havde jo været „gode“ Penge at tjene. Hun fik derfor straks en Vogn i Fiskbæk til at køre hende derover, men da hun kom, var Fødselen overstaet, og hun kunde kun konstatere, at alt var i den bedste Orden.

Men for den gæve Præstemand var det jo en flov Historie. Fra den Tid fik Inger Skov Lov til at praktisere, saa meget hun vilde.

Dette lille Barn, som kom til Verden her i Dalsgaard Præstegaard for omtrent 100 Aar siden (1831), var den ottende i Flokken, og Præstefolkene besluttede derfor at kalde Drengen Otto. Det mærkelige er, at han blev senere en af Danmarks betydeligste Præster indenfor den grundtvigske Retning, nemlig Præsten Otto Møller i Gylling.

O. M. blev Student 1852, cand. theol. 1858 og 1860 Kapellan i Gylling hos Faderen, efter hvis Død (1870) han overtog Embedet, som han varetog Livet igennem. Han døde den 13. Januar 1915. I Gylling levede O. M. et ualmindelig stille og tilbagetrukket Liv. I 1865 var han i København for sidste Gang, altsaa 50 Aar før han døde, men trods det stille Liv opsøgte en stor Del af Danmarks Præster ham i hans Præstegaard, og gennem talrige Skrifter, der har vundet

en stor Udbredelse, har han øvet en ikke ringe Indflydelse paa forskellige Kredse af den danske Folkekirke.

I 1868 ægtede han Johanne Frederikke Holm, Datter af Sognepræsten Claus Holm, Udby paa Fyn. Otto M. havde aldrig været stærk af Helbred. Mærkelig nok blev han dog 84 Aar gammel. Vilhelm Birkedal skriver i sine „Personlige Oplevelser“, at „Otto M. har længe, ja, maaske fra Barndommen, haft en mangelfuld Fordøjelse, som i mange Maader har kastet Skygge over hans Liv. Denne Svaghed har mer og mer tvunget ham til et Eneboerliv“.

Otto Møller har i sin Brevveksling med Skat Rørdam skrevet et Steds, at fra Dalsgaard Præstegaards Have er der den smukkeste Udsigt, der findes fra en Præstegaardshave i Jylland. Det er meget sagt, men sikkert ikke for meget.

Afdøde Gaardejer Laust Kristiansen (Plet) i Fiskbæk, som døde i Slutningen af forrige Aarhundrede, havde som ganske ung tjent som Kusk hos Otto Møllers Fader i Dalsgaard Præstegaard. Jeg mindes som Dreng, at Laust fortalte, at naar han kørte med den „lærde“ Møller til Annekskirken i Borris (som nu er nedreven og flyttet til Sparkjær), saa spiste han og Præsten som Regel deres Mellemmad i Stalden lige ved Kirkegaarden før Gudstjenesten. Præsten havde altid en lille Flaske med, og heri var der lidt gammel Rom, saa han kunde faa en lille Snaps til Maden. Han levnede altid lidt paa Bunden af Flasken til Laust, og det var noget, der smagte godt, sagde L. Og saa tilføjede han: Men det var saa lidt!

Granitkorset ved Astrup.

Af Kai Uldall.

Et ret ejendommeligt Fortidsminde er det saakaldte Astrupkors i Grinderslev Sogn, Salling.*) — Det plumpe Granitkors har i sin Tid rejst sig paa et Skeldige mellem Herregaarden Astrups nu udstykkede Hovmark og Mogenstrup Mark Nord derfor, dér hvor Vejen Eskjær—Mogenstrup—Astrup har skaaret igennem Diget. Endnu staar Korset paa denne Plads, men Diget er sløjftet; kun en lille, fredlyst Rest deraf staar tilbage, bærende Korset og Nationalmuseets Fredningsmærke.

Korset er hugget ud af én Kampesten og hæver sig 90 cm. over Diget, hvori en Del af Foden skjuler sig. Bredden tværs over Korsarmene er 48 cm., og Tværmaalet af Korsets Stamme er ved Foden 30×19 cm., noget mindre opadtil. — Det er groft tilhugget med firsidet Tværnsnit og prydet med indhugne Ornament, saakaldte Reb- eller Tovstave, d. v. s. to lange parallelle Riller, hvorimellem er anbragt korte, skraatstillede Tværriller, saaledes at der dannes Ornamentbælter i Lighed med et snoet Tov. Paa den ene Side er hen

---

*) Tidligere Omtale: Jeppe Aakjær: Omkring Astrup Vig, i Skivebogen 1914. — J. B. Løffler: Korset ved Astrup, i Kirkehist. Saml., 3 R. I. — Korset er afbildet som Vignet i Værket: Sallinglands Kirker.

over Korsarmene anbragt en enkelt Tovstav, og en lignende findes paa Korsskiftet over disse, medens der nedenunder er udhugget en tredobbelt Tovstav, dannet af fire lodrette Riller, hvorimellem „Snoningerne“ er hugget som parallelle, treleddede Siksakriller. Korsets anden Side bærer lignende Ornament, blot ses hér under Korsarmene én dobbelt og én enkelt Tovstav med mellemliggende glat Bælte. De to Smalsider har dobbelt Tovstav eller rettere Tilløb dertil, idet de korte Skraariller gaar ud fra en lodret Midterille — som Grannaale fra en Kvist —, medens de ydre Riller mangler. Endelig er der i den ene Korsarms Endeflade indhugget et X, medens den anden Arms Endeflade er delvis afslaaet. — Ornamenterne er noget ubehjælpsomt tegnet og udført. Medens Tovstaven, ret behandlet, skal fremtræde som smukt Relief, er det her skabt ved simpel Rillehugning.

Ornamentet kan saa nogenlunde datere det gamle Kors. I England var Tovstav-Ornamenter allerede brugt, da de nordiske Vikinger søgte over Vesterhavet — en dobbelt Tovstav, svarende til Astrupkorsets, forekommer saaledes paa en i Nottinghamshire funden Sten, hugget i angelsaksisk Tid*) — og fra England optoges det senere som et af de hyppigst og tidligt anvendte Ornamenter i Danmarks tidligmiddelalderlige Stenhuggerkunst. Der kunde nævnes mange Eksempler paa Tovstavens Anvendelse ved Udsmykningen af de jyske Granitkirker fra romansk Tid, saa ét vil være nok: Tovstavene i Grinderslev Kirke, Astrup Sognekirke, oprindelig Klosterkirke for Kanniker af Augustinerordenen. I Kirken forekommer Ornamentet paa Kormurens Halvsøjler og paa Overliggeren over den

---

*) Afbildet i *Archaeological Journal*, vol. LXXIII (1916) p. 204, Tavle IV.

lille Præstedør i Korets Sydside. Paafaldende er Ligheden mellem Astrupkorsets Dekoration og det lille, tovsstav-prydede Reliefkors, som udfylder Døroverliggerens Midte; men det vil dog bemærkes, at Kirkens

Astrupkorset.

Relieffer er udført med større Sikkerhed end det plumpe Granitkors. — Grinderslev Kloster nævnes første Gang i Aaret 1176, grundlagdes maaske et Par Aartier tidligere. Man vil ikke fejle meget ved at henhøre Astrupkorsets Tilblivelse til Klosters første Tid.

Grinderslev Sogn er ikke ene om de tostav-rydede Granitkors fra romansk Tid. Ved Taars Kirke i Børg-

lum Herred og ved Nors Kirke i Hillerslev Herred findes flade Gravsten, prydet med rillehugne Kors, hvis Skafter viser Tovstave, og paa det førstnævnte Sted er Staven tredobbelt som paa Astrupkorset. — Sine nærmeste

Astrupkorset (modsatte Side).

Slægtninge har Astrupkorset dog i de to Granitkors ved Bækmarksbro i Skodborg Herred, ifølge Traditionen de tilbageblevne af fire Kors, der skulde have staaet ved hver sit Hjørne af Herregaarden Bækmarks Hovmark. De to Kors svarer i Form og Størrelse ret nøje til Astrupkorset. Det ene staar endnu paa Plads paa

Skeldigets nordøstre Hjørne, det andet henligger i Byen Bækmarksbro tæt derved.

Har man klaret sig Spørgsmaalet om Astrupkorsets Alder, vil man ogsaa gerne vide, hvorfor Korset er rejst. Der foreligger ingen historisk Oplysning derom, og, saavidt Forfatteren bekendt, er ikke engang Sagn knyttet til det gamle Kors. Vi maa derfor lade os nøje med Hypoteser. Men for ikke at færdes ad vildsomme Veje vil det være nødvendigt at gøre rede for, hvad der i Almindelighed vides om lignende Kors, og betragte Astrupkorset paa Baggrund deraf.

Opretstaaende Stenkors har i tidlig Middelalder været brugt som Gravminder, dog som Regel i Forbindelse med en liggende Gravsten. Der fandtes da to Kors, et ved hver af Gravstenens Ender, og disse Kors fik en egen lav og bred Form, der afviger fra Astrupkorsets. Det maa dog indrømmes, at Kendskabet til de middelalderlige Gravkorsformer er meget begrænset, fordi kun et Faatal er bevaret til vore Dage. I stort Antal kan Stenkors ikke have eksisteret, og de Gravkors, der fandtes — formodentlig hovedsagelig Trækors — synes at være fjernede efter Reformationen, fordi der knyttedes visse Skikke dertil, som ikke taaltes i den nye Kirke. Saaledes blev det paa Roskilde Landemode 1561 paalagt at fjerne alle Kors fra Kirkegaardene, og den saa godt som fuldstændige Mangel paa danske Gravkors fra Tiden før ca. 1750—1800 vidner om, at det er lykkedes at gennemføre lignende Paabud over hele Landet. Men i Middelalderen har man ogsaa rejst Kors udenfor Kirker og Kirkegaarde. Som i Nutidens katolske Lande har der ogsaa herhjemme staaet Kors eller Helgenbilleder af Sten eller Træ ved Landeveje, paa Torve og andetsteds under aaben Himmel. De fleste af disse Kors faldt med Katolicismen, andre blev staaende, til de forfaldt, faa er — i fornyet Stand —

bevaret paa Stedet til vore Dage. Til de sidste hører Hellig Anders Kors ved Slagelse, Korsene ved Skørping og Konradinelyst (Ruds-Vedby) samt det i nyeste Tid genopstaaede Snubbe-Kors ved Sengeløse paa Sjælland, Skalkekors ved Frejlev paa Lolland, Skovsbo-kors i Fyn og utvivlsomt ogsaa det ene af de ovennævnte Kors ved Bækmarksbro i Jylland. — Adskillige af de forsvundne Kors huskes endnu eller kendes fra skriftlige Kilder, saaledes, for blot at nævne jyske, Korsene ved Boller, Vridsted*), Gudum, Glomstrup, Vang, Hundstrup, Randrup, Søndbjærg og Sd. Bork. Og om endnu flere vidner Stednavne.

Medens der haves faa eller ingen historiske Meddelelser om disse Frilandskors, saa knyttes der adskillige Sagn dertil. Oftest fortælles det, at et Menneske har lidt en ulykkelig Død paa Stedet, hvor Korset rejstes, og i flere Tilfælde har dette sikkert sin Rigtighed. Der har fra Oldtiden og saa godt som blandt alle primitive Folkeslag hersket en Frygt eller Ærbødighed for den Kraft eller Aand, der maatte opstaa efter den, som led en særlig bemærkelsesværdig Død, en Frygt, som overførtes paa Dødsstedet, og med forskellige Midler har man søgt at sikre sig mod eller vinde Gunst hos den overnaturlige Magt, som maatte være til Stede her. Efter Kristendommens Indførelse levede disse Forestillinger videre, og som en Art Kompromis mellem Heden-skab og Kristendom rejstes Bodskors paa Dødsstedet, ofte af den, som havde Drab at bøde for.

Men overhovedet var det from Gerning at rejse Kors, selvom man ikke havde ond Gerning at sone. Kun de rigeste formaaede at bygge Kirker og Kapeller. — Korset ved Landevejen, særlig ved Broer, Vadesteder

---

*) Se herom Jeppe Aakjær i Skivebogen 1918 samt Skive Folkeblad 18. og 21. April 1917.

eller Overfartssteder, hvor det faldt naturligt at holde Rast og Bedested, manede den rejsende til Bøn, Korset paa Torvet eller Markedspladsen lyste Fred over det travle Liv, repræsenterende den himmelske og jordiske Hersker, Korset i Grænseskillet ydede det sikreste Grænseværn mod Indtrængen af Nabo eller onde Magter*). En egen Stilling indtog de Kors eller Billeder (Calvariebjerge**), som var rejst i vis Afstand fra Kirker og tjente som Stationer for de gejstlige Processioner paa bestemte Festdage. Et Stationskors kunde have sin Plads paa Kirkegaarden og tjene som en Slags Fælleskors for denne. — Der haves enkelte legendeagtige Beretninger om Oprejsning af Kors paa Steder, hvor en særlig from Handling havde fundet Sted, f. Eks. hvor Kristendommen første Gang forkyndtes paa Egnen. Saaledes berettes det, at et Kors blev rejst paa den Høj, hvorpaa Hellig Niels' Legeme hvilede, da det skulde føres til Aarhus***).

Vender man fra denne kortfattede Oversigt over de forskellige Arter af Middelalderens Frilandskors tilbage til Astrup-Korset for at søge at sætte dette paa Plads i deres Række, saa viser det sig snart, at væsentlige Holdepunkter savnes. Kendskabet paa den ene Side til Frilandskorsenes Former og paa den anden Side til de lokale Forhold paa Grinderslevegnen i tidlig Middelalder er for ringe til, at sikre Slutninger kan drages. Vi maa nøjes med at fremhæve det sandsynligste.

Som allerede nævnt kan det ikke bevises, at Grav-

---

*) Det har sikkert ganske været i Overensstemmelse med middelalderlig Tankegang, naar en Præst ifølge et jysk Sagn værnede Byen mod Gengangere ved at lægge fire Blykors omkring den. (Danske Samlinger II p. 97).

***) Som et saadant maa et Kridtstensrelief paa Elmelunde Kirkegaard tydes.

****) H. Olrik: Danske Helgeners Levned p. 311.

minder af Astrupkorsets Form har været i Brug i ældre Middelalder, men den Mulighed, at Korset engang har staaet i Klostret, maaske som et fælles Korsmærke over den viede Jord, kan ikke afvises. — Astrup-Korset har næppe været Vejkors, da disse Kors, rejst for at byde vejfarende til Knæfald, i alt Fald i den senere Middelalder var højere Krucifixer, altsaa Kors med den Korsfæstedes Billede, saaledes som Formen er bleven vedligeholdt i Skovsbokorset og Hellig Anders Kors. Bodskors, hvoraf adskillige kendes, f. Eks. i Nordtyskland og paa Gotland, plejer at bære en Indskrift vedrørende den Begivenhed, der foranledigede Korsets Op-sætning.

Rent umiddelbart ligger det nær at betragte Astrupkorset som et Skelkors. Det stod jo netop i et Skeldige ligesom Korsene ved Bækmark, og der haves adskillige Vidnesbyrd om, at man i Middelalderen anbragte opretstaaende Kors paa Steder, hvor Skel skulde afmærkes paa en særlig fremtrædende Maade. Fra Købstæder kendes disse Kors under Navn af Fredskors. I Holbæks middelalderlige Stadsret, fornyet 1549, hedder det: „Slaar nogen ihjæl i Byen eller inden Fredskorset — —*)“ (d. v. s. paa Bymarken indenfor Skellet), og et Fredskors stod endnu for godt 100 Aar siden paa Grænsen mellem Svendborg og St. Jørgens Marker**). Et Tingsvidne om Sandemandsgang 1594 i Skellet mellem Hvilsager og Lime Sogne oplyser, at Mændene begyndte deres Gang ved det Sted „som Korset haver standet, dér satte de trebunden (Skel)sten“, og senere Tingsvidner i samme Sag nævner Lokaliteten „Korset“ som ret Markskel***). Et Vidne af Hovlbjerg

*) Nye danske Magasin I p. 87.

***) Svendborg Amts Aarsskrift 1916 p. 108. -- Tang Kristensen: Danske Sagn III p. 206.

***) Fra Randers Amt 1907 p. 27.

Herred 1485 omtaler, at et Skel „nu er sat med Kors og Sten og Stabel“*). Hyppigst nøjedes man blot med at indskære et Kors („grime“) i et Træ. — Skelkors fandtes allerede ved det djurslandske Gods, som Biskop Svend 1183 testamenterede Øm Kloster. Det hedder herom: „Primo incipiunt a mari apud magnum lapidem, ubi est fagus, cui infixæ est crux, qui diuidit inter.....“**). Selv de forskellige Nationers og Byers Fed, hvor Fiskernes Salteboder anbragtes ved Skanør og Falsterbo, var adskilte ved smaa Stenkors***).

Et Vidne om Skelkorsenes Udbredelse er de mange med Kors sammensatte Lokalitetsnavne, beliggende i eller ved Grænseskel. Undersøgelse vil vise, at en meget betydelig Del af de mange „Korshøje“ ligger i Markskellene og at dette Navn for Skelhøje hævder sig smukt overfor andre Betegnelser, saasom Markskelhøj, Fredshøj, Grimhøj og lign. Dog maa det erindres, at hvor mere end 2 Skel mødes, kan de krydsende Skel give Anledning til Korsnavnet, saaledes som det maa-ske har været Tilfældet med den „Korshøj“, i hvis Top Nøvling, Timring og Vildbjerg Sogneskel mødes****). Korsveje og Jord, der tilhørte Helligkors Altre, kan ogsaa have fremkaldt Navnet.

Paa en Høj ved Skellet mellem Gudum og Fabjerg Sogne skal i Middelalderen have staaet et Stenkors*****). Paa Diget omkring Bækmarks Enemærke skal i Mands Minde have staaet et Stenkors ved hvert Hjørne; det ene er endnu paa Plads. Astrupkorset sidder i en Rest af et Skeldige. — I Gudum laa et Nonne-

*) Saml. til jydsk Hist. og Top. IIX p. 308 f.

***) S. R. D. V p. 301. — Grimningen af Træer er utvivlsomt en Skik, som er ældre end det kristne Kors i Danmark.

****) Museum 1891, I p. 171.

*****) Konrad Understrup: Nøvling Sogn, p. 49.

*****) Traps Danmark under Gudum Sogn, Skodborg Herred.

kloster af Benediktinerordenen, som ejede store Dele af Sognet og nævnes saa tidligt som 1268. Bækmark ejedes i Middelalderen af Ribe Bispestol. Grinderslev Kloster har utvivlsomt ejet Gods i Sognet, hvor Astrupkorset staar. Selvom Kirken allerede i ældre Middelalder ejede saa udstrakte Jordegodser, at man kan vente at støde paa gejstligt Gods overalt, saa er det dog fristende at betragte de nævnte Stenkors som Grænsemærker for de to Klostres og Ribestolens Ejendom. — Beklageligt er det blot, at der maa være begrundet Tvivl om, at Astrupkorset nu staar paa sin oprindelige Plads.

De Oplysninger, der haves om Korset og dets Plads, er alle fra sen Tid. I Aaret 1869 foretog Lærer Strandgaard en Række Undersøgelser af Fortidsmindesmærker i Salling og indberettede til Nationalmuseet: „Ved den nørre Indkørsel til Astrup Mark findes et Kampestenskors liggende i Grøften. Det har staaet dér tæt ved, hvor det ligger, i en 40 Aar og er prydet over det hele med en Del indhugne Streger“. Ifølge denne Meddelelse skulde Korset altsaa først være anbragt paa Diget omkring 1830, og der er andet, som taler for Rigtigheden heraf. I en i 1875 udkommen Afhandling*), hvori Korset nævnes, kan Strandgaard meddele, at der tidligere skulde have været et Kors til ved den modsatte Side af Vejen. Hvis dette har været Tilfældet, saa er begge Korsene rimeligvis slæbt derhen omkring 1830 for at markere Indkørslen eller for at tjene som Ledstolper. Endnu ses udfor Digets Plads Stumper af Ledstolper stikke op i Jordoverfladen paa begge Sider af Vejen. Maaske er der Rester af det andet Kors. —

*) Saml. til jydsk Hist. og Top. V p. 278. — I J. B. Løfflers ovennævnte Afhandling meddeles kun, at Korset i lang Tid havde henligget i Markgrøften under det Gærde, paa hvilket det nu (c. 1872) staar. (Kirkehist. Saml. 3 R., I p. 1 ff.)

En Tradition om, at Korset er flyttet, synes ogsaa at leve, for saavidt som en gammel Mand ved Forfatterens Besøg paa Stedet i 1924 fortalte, at Korset engang skulde have staaet paa Astrup Gaard. Naar til disse Oplysninger kommer det — ganske vist negative —, at hverken paa de ældste Matrikelskort over Astrup (1785) og Mogenstrup (1815) eller i Markbogen fra 1683 forekommer Navne, tydende paa Korsets Tilstedeværelse*), saa maa det staa klart, at intet vides om dets oprindelige Plads. Selv om det maaske for omkring Hundrede Aar siden stod ved Astrups Bygninger, saa er det ikke ensbetydende med, at det er opsat paa denne Plads godt 600 Aar tidligere. Har der, som det synes, været to Kors, maa de have tjent som Skelkors, Gravkors eller Stationskors. Andre Muligheder er utvivlsomt udelukkede.

Naar Korset nu atter staar paa den Plads, hvor det havde staaet i en Aarrække, saa skyldes det sikkert Lærer Strandgaards Forbøn for det gamle nu fredlyste Mindesmærke.

---

*) Paa Kortene kaldes den af Astrup Agre, som ligger Syd for Korset „Øster Eskjær Vej“, medens den fra Nord tilstødende Del af Mogenstrup Mark benævnes „Hohl Agre“. Den Udløber, som Astrup Mark noget Øst for Korset sender ind i Mogenstrup Mark, kaldes „Gaardstedet“, et Vidnesbyrd om, at en Gaard er flyttet herfra eller nedlagt.

Historisk Samfunds Regnskab for 1927—28.

Indtægter:			Udgifter:			
	Kr	Øre		Kr.	Øre	
Kassebeholdning 1/11 27.....	3063	22	Aarbogens Trykning.....	897	33	
Bidrag fra Staten	280	00	Husleje	150	00	
" " Landbobanken	200	00	Auktionsregning.....	23	98	
" " Skive Kommune	100	00	Bogh. Jung.....	20	65	
" " Skive Bank	50	00	Gartner Petersen.....	10	00	
Medlemskontingent.....	1421	00	Bogb. Hendriksen.....	115	00	
Bogsalg	48	38	Annoncer	23	85	
Renter	166	54	Rejsegodtgørelse	35	00	
			Fælleslæsning 1926.....	153	98	
			Reparationer.....	7	00	
			Brandforsikring	9	05	
			Frugt og Porto	33	24	
			Generalforsamling	27	00	
			Sadelmager Geneser.....	14	00	
			Dansk historisk Fællesforening	28	87	
			Folkebiblioteket i Skive	5	00	
			Kassebeholdning 1/11 28.....	3775	19	
	Kr.	5329	14	Kr.	5329	14

Skive, den 1. Novbr. 1928.

O. C. Iversen, Lærer.
Kasserer.

Anskaffelsesfonden.

1927. 1/11.	Saldo iflg. Bankbog	4334	94
	Grosserer Kloch, Københ.	100	00
	Genboerne — Overskud .	80	43
	Indkomne Bidrag	46	50
	Renter	221	57
	Kr.	4783	44

Ovenstaaende Regnskab er Dags Dato gennemgaaet og sammenholdt med de forskellige Bilag, og der er intet fundet at bemærke.

Skive, den 9. Novbr. 1928.

Carl Jensen.

H. Toft Hansen.

Jakob den Retfærdige, 94.
" " Yngre, 91, 94.
" " Ældre 89, 92, 94.
Jensen, Anders, 108, 123.
" Mogens, 25.
" Niels, 116, 117.
" Nis, 123.
" Thomas, 31.
Jenske, Else, 123.
Jepsdatter, Abel, 113, 114.
Joakim, 93.
Johannes, 92, 94.
" Døberen, 95.
Jomfru Maria, 91, 93, 97, 121,
122.
Josef, 93.
Judas, 94.
Judas Thaddæus, 91.
Juel, Niels, 116.
Jørgen (Georg), 97.
Jørgensen, Ellen, 72.
" Lauritz, 37, 38.

K

Kaarup, Mikkil, 32.
Kat, Niels, 111.
Katharina, 97.
Kirketerp, Ditlev, 31.
Kirsten, 122, 123.
Kirth, Niels, 123.
Kjeld, 101.
Knud, Hertug, 98.
Knud den Hellige, 97.
" af Himmersøssel, 123.
Knudsen, Chr., 32.
" Gunnar, 13.
" Poul, 31.
Krabbe, Maren, 124.
" Morten, 121, 122, 124.
Krag, Niels, 108, 123.
Kristensen, E. T., 2, 3, 6, 7, 8,
9, 10, 11, 25, 62, 66, 153.
Kristensen, Marius, 57, 68, 77.
Kristian II, 112.
Kristoforos, 97, 98.
Krag, Peder, 33.
Kruse, Enevold, 116.

L

Lange, Hans, 116.
Langkniv, Jens, 28.

Larsderr, Ann, 129 ff.
Larsen, Jens, 129 ff.
" Laust, 8.
Laugh, Jes, 121.
Laurentius, 96.
Laursen, Søren, 23.
Laurson, Per, 121.
Lejrskov, N. P., 29.
Leonhard de Lillienskjold, J. T.,
31.
Lukas, 97.
Lundsgaard, 73.
Læ, 53.
Løffler, J. B., 146, 155.

M

Mackeprang, Dr., 71.
Madam Blom, 143.
Madsen, A. M., 7, 12.
" Chr., 36.
Magnus, 97.
Maltisdatter, E., 103.
Margrethe, 97.
Maria, Cleofas, 93, 94.
" Magdalene, 91.
" Salome, 94.
Martin, 99.
Mathæus, 93.
Mauritius, 98.
Mikkelsen, Kr., 109.
" Søren, 23.
Mogensen, Anders, 20 ff.
" Jakob, 21 ff.
Mord, Chr., 123.
" Jens, 123.
" Niels, 123.
Munk, Jens, 108.
" Lucie, 110.
" Stig, 110, 123.
Müller, Sophus, 45, 47.
Mygdal, Elna, 74.
Møller, Pastor, 126.
" Provst, 134.
" Fr., 134 ff.
" H. L., 143.
" Otto, 144.

N

Nielsen, Bugge, 108.
" Chr., 37.
" Jep, 21 ff.

Nielsen, Laus, 121.
" Oluf, 72.
" Per, 123.
Nerthus, 61, 66.
Nygaard, Ole, 38.

O

Odin, 12, 56 ff.
Odinkar, 56.
Olaf den Hellige, 96, 101.
Ollufsen, Erich, 105.
Olrik, Axel, 45, 52.
" H., 152.
Olufsen, N., 33.
Ottesen, Erik, 3.

P

Palladius, Peder, 19.
Pantaleon, 97.
Peder, 93, 110.
Pedersdatter, Kirsten, 36.
Pedersen, Proprietær, 128.
" Graves, 22.
" Gudik, 34.
" Jakob, 31.
" Mads, 35.
" Th., 143.
Person, Anders, 121.
" Oluf, 124.
Petersen, J. M., 89.
Petrus, Martyr, 99.
Platou, Herredsfoged, 138.
Plutarch, 50.
Podebusk, Ingeborg, 3.
Poder, P. Chr., 36.
Ponick, 31.
Pontoppidan, 74.
Povlsen, Anders, 21.
Ptolemaios, 51.
Pytheas, 50.

Q

Quistgaard, Anders, 38, 39.

R

Rantzau, Daniel, 120.
Refsgaard, A. K., 7.
Rimbert, 101.
Rochus, 99.
Rosenkranz, E. Th., 115.

Rosenkrantz, Bege, 114, 115.
Rympil, Thorolf, 15.
Rytter, Albret, 109, 122.

S

Sakse, 12, 52.
Salome, 93, 94.
Sandberg, Kirsten, 118, 119.
Schandrup, J. K., 27.
Schütte, Gudmund, 12.
Sebastian, 96.
Selmer, Ole, 35.
Servacius, 96.
Signe, 52.
Sillemark, Laust, 133.
Simeon, 89, 94.
Simon Zelotes, 91.
Sixtus den Anden, 96.
Skeel, Abel, 114.
" A. A., 109 ff.
" Albert, 108, 111, 112.
" Albret, 114 ff.
" Anders, 107 ff.
" Chr., 119, 120.
" Eiler, 123.
" Erik, 123.
" Hermann, 113 ff.
" Jakob, 114 ff.
" Jepp, 123.
" Karen, 119.
" Laust, 123.
" Margrete, 114.
" Niels, 113, 114.
" Sophie, 114, 119.
" V. S., 109, 117, 121.
Skipper Klement, 112.
Skjold, 52, 54, 62.
Skov, Inger, 141.
Skovgaard, Anders, 113, 114.
Skram, Otto, 18.
" Peder, 118, 119.
Skriver, Jakob, 23.
Sne, 53.
Soldater-Ywer, 137 ff.
St. Olav, 72.
Steenstrup, J., 85.
Stefanus, 96.
Stjerna, Knut, 45.
Storgaard Pedersen, 72.
Strabon, 49, 51.
Strandgaard, 155, 156.
Suhm, 14.

Sunesen, 31.
Svend, Biskop, 154.
Svensk, Chr., 29, 30.
Sverre, 14, 15.
Svitzer, Rasmus, 33.
Syr, 61.
Syversen, Ole, 37.
Sørensen, Erik, 18.
" Kjeld, 20 ff.
" Mikkel, 21 ff.

T

Tacitus, 61.
Tergesen, 36.
Theodosius, 100.
Thiset, A., 108.
Thomas, 93.
" Becket, 99.
Thommesen, Chr., 21.
" Søren, 20, 21.
Thomsen, Karen, 143.
Thore, 123.
Thorstensen, Ole, 33, 35.
Thygesen, Niels, 24, 25.
Thøger, 72, 101.
Tijdrik, 110.
Tor, 57, 58.
Tornsøn, Oluff, 105.
Trajan, 96.
Trampe, 39.
Trolle, Herluf, 119.

Tygissen, Aue, 110.
Tækker, Didrik, 23, 24.

U

Ull, 57.
Understrup, Konrad, 154.

V

Vedel, A. L., 17.
Veiersøe, Severin, 11.
Vilhelm af Æbelholt, 103.
Vincentius, 96.
Vitus, 97.
Walther, Thea, 7.
Weis, 37.
Westergaard, Ole, 138.
Wiinholt, 72.
Willehad, 72.
Willumsen, Bertel, 32.

Y

Ywsen, Hans, 137.

Z

Zakarias, 95.
Zangenberg, H., 73.
Zebedæus, 94.

Æ

Ægidius, 97.

Paa Jespersen og Pios Forlag er udkommet:

Guðmund Schütte:

Dansk Folkekarakter.

Bogen, der koster 3,75 Kr., faas i enhver Boghandel.